

Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШАРАН ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

УДК [327.56:323.173-048.66](4+477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ
У ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ**

052 – Політологія

05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

О. В. Шаран

Науковий керівник: **Федунь Олександра Василівна**,
кандидат географічних наук, доцент

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Шаран О. В. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах Європи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021.

Дисертаційна робота присвячена ґрунтовному дослідженню сепаратизму та міжнародно-політичним механізмам протидії цьому явищу в державах Європи.

У європейських демократичних державах дезінтеграційні процеси, зумовлені посиленням сепаратистських тенденцій, становлять виклики та загрози їхній національній безпеці, суверенітету й територіальній цілісності, правам і свободі людини, виявляються чинником збройних конфліктів і формування квазідержавних утворень, існування яких загрожує стабільності в регіоні, впливає на функціонування системи міжнародних відносин. У таких випадках застосування відповідних міжнародних механізмів протидії сепаратизму в одних державах зумовлює не лише поступове зниження в них рівня сепаратистських настроїв, а й певною мірою запобігає розвитку сепаратистських рухів у інших регіонах.

Актуальність теми дисертації обумовлена недостатнім опрацюванням в українській політичній науці теоретичних аспектів механізмів протидії сепаратизму як системи засобів, методів і превентивних інструментів, які використовують на національному й міжнародному рівнях з метою десепаратизації. Також недостатньо досліджені вітчизняними науковцями проблеми та можливості використання практичного досвіду протидії сепаратизму країн Європи в Україні. У сучасних українських реаліях з огляду на потреби розробки шляхів десепаратизації, реінтеграції тимчасово окупованих регіонів нашої держави особливо цінним є порівняльний аналіз механізмів протидії сепаратизму в європейських державах.

Попри те що зарубіжні та українські вчені всебічно вивчали і продовжують вивчати історичні, правові, ідеологічні й політичні аспекти проблематики сепаратизму, що знайшло відображення в численних монографіях, дисертаціях, статтях, вважаємо, що комплексного політологічного дослідження механізмів протидії сепаратизму на міжнародному рівні бракує.

У вступі обґрунтовано вибір і актуальність теми дисертаційної роботи, окреслено мету, завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, хронологічні та територіальні межі, висвітлено наукову новизну, охарактеризовано методологічну основу роботи, розкрито теоретичне й практичне значення отриманих результатів, відображено форми апробації результатів дослідження, кількість публікацій і структуру роботи.

У Розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження сепаратизму» розглянуто актуальний стан вивчення титульної проблеми, систематизовано набуті знання про чинники, типи та форми сепаратизму, подано загальний огляд політологічного дискурсу з вивчення сепаратизму, запропоновано типологію міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму.

У Розділі 2 «Національні механізми протидії сепаратизму в державах Європи» проаналізовано основні джерела та прояви сепаратизму в деяких європейських державах, що входять до складу Європейського Союзу, балканських країнах та Україні, розкрито особливості правових, фінансових, адміністративно-управлінських, інформаційних і силових механізмів протидії сепаратизму на національному рівні.

У Розділі 3 «Політика протидії сепаратизму на рівні міжнародних організацій» досліджено роль ООН і НАТО в міжнародному співробітництві з протидії сепаратизму, проаналізовано приклади застосування міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму європейськими регіональними організаціями, зокрема Радою Європи, ЄС і ОБСЄ, окреслено перспективи використання міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму та обґрунтовано можливості застосування досвіду держав Європи в Україні.

У висновках дисертації узагальнені та стисло викладені результати проведеного дослідження.

Новизна проблематики й постійний інтерес науковців до дослідження сепаратизму підкреслюють актуальність вивчення міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в державах Європи.

Уперше в українській політичній науці запропоновано визначення понять «протидія сепаратизму», «міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму», «десепаратизація»; розроблено типологію міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму; обґрунтовано дефініції та характерні риси західноєвропейського, балканського та східноєвропейського сепаратизму; встановлено, що своєчасне ефективне застосування міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в одних державах, зумовлює поступове зниження рівня сепаратистських настроїв та слугує дієвим превентивним інструментарієм розвитку сепаратистських рухів у інших країнах.

Окрім того, у дисертаційній роботі уточнено наукове тлумачення сепаратизму як багатовимірного та динамічного явища сучасності, що, з одного боку, дестабілізує внутрішньополітичну ситуацію в державі, загрожує її суверенітету й територіальній цілісності, з іншого – слугує засобом реалізації політичних інтересів етнонаціональної спільноти, яка зазнає дискримінації в поліетнічному суспільстві з вираженим домінуванням титульної нації та веде боротьбу за незалежність. Простежено роль міжнародної спільноти, зокрема ООН, НАТО, ОБСЄ та Ради Європи у врегулюванні сепаратистських конфліктів у конкретних регіонах Європи, позицію Європейського Союзу щодо протидії сепаратизму в державах-членах ЄС та Україні.

Також набуло подальшого розвитку дослідження закономірностей поширення сепаратистських тенденцій у демократичних державах під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників; політичних інтересів та ролі держав і міжнародних організацій у процесах десепаратизації на сучасному етапі;

проблем і перспектив застосування міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в державах Європи, зокрема в Україні.

Практичне значення одержаних результатів підтверджене новизною, актуальністю й полягає в можливостях їх подальшого застосування в науково-дослідних, прикладних і навчальних цілях.

Дисертаційна робота сприятиме систематизації знань про сепаратизм у науці про міжнародні відносини, поглибленому вивченню проблематики, розвитку досліджень в українській політології дезінтеграційних процесів та механізмів протидії сепаратизму.

Авторські висновки можуть мати практичне застосування для розробки лекцій і семінарів із навчальних дисциплін, пов'язаних з вивченням проблем сепаратизму та протидії йому на міжнародному рівні, питань внутрішньої і зовнішньої політики, конфліктології, етнополітичних процесів та міжетнічних відносин, діяльності суб'єктів світової політики щодо забезпечення миру в регіонах держав Європи тощо, призначених для студентів спеціальностей «Політологія» і «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Ключові слова: сепаратизм, сепаратистські рухи, протидія сепаратизму, міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму, дезінтеграція, міжнародна безпека, право народів на самовизначення, принцип територіальної цілісності держав, ООН, НАТО, ОБСЄ, Європейський Союз, Україна.

SUMMARY

Sharan O. International political mechanisms of suppression of separatism in the states of Europe. – Qualifying scientific thesis on the rights of manuscript.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Philosophy in Specialty 052 – Political Science. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2021.

The thesis presents a profound study of separatism and the international political mechanisms of suppression of this phenomenon in the states of Europe.

In the European democratic states, disintegration processes caused by the strengthening of separatist tendencies pose challenges and threats to their national security, sovereignty and territorial integrity, human rights and freedoms, are a factor in the armed conflicts and the formation of quasi-state entities, existence of which threatens stability in the region, affects the functioning of the system of international relations. In such cases, the use of appropriate international mechanisms of suppression of separatism in some states not only causes a gradual decrease in the level of separatist sentiment, but also prevents the development of separatist movements in other regions to some extent.

The relevance of the thesis topic is determined by insufficient elaboration in the Ukrainian political science of theoretical aspects of mechanisms of suppression of separatism as a system of methods and preventive tools used for deseparatization at the national and international levels. The problems and possibilities of using the European states' practical experience of suppression of separatism in Ukraine are also insufficiently studied by the domestic scientists. In modern Ukrainian realities, a comparative analysis of mechanisms of suppression of separatism in the European countries is especially valuable, considering the need to develop ways of deseparatization, reintegration of the temporarily occupied regions of our state.

Despite the fact that foreign and Ukrainian scholars have conducted the research on historical, legal, ideological and political aspects of separatism, which are set out in numerous monographs, theses, articles, we believe that there is a lack of comprehensive political research of mechanisms of suppression of separatism at the international level.

In the introduction of the thesis the relevance of the chosen topic is substantiated; the purpose and tasks are defined; the object and the subject, the chronological scopes of the research are determined; the scientific novelty is formulated; the methodological basis is characterized; the theoretical and practical importance of the obtained results is highlighted; the forms of approbation of the research results, publications and the structure of the thesis are outlined.

In Chapter 1 «Theoretical and methodological principles of the study of separatism» the current state of the research of the title problem is examined, the knowledge about the factors, types and forms of separatism is systematized, an overview of the political discourse on the study of separatism is provided.

In Chapter 2 «National mechanisms of suppression of separatism in the states of Europe» the main sources and manifestations of separatism in some European states, particularly in the member states of the European Union, the Balkan countries and Ukraine, are analyzed, the features of legal, financial, administrative, information and force mechanisms of suppression of separatism at the national level are revealed.

In Chapter 3 «Policy of suppression of separatism at the level of international organizations» the role of the UN and NATO in the international cooperation in suppression of separatism is studied, the examples of application of international political mechanisms of suppression of separatism by the European regional organizations, in particular the Council of Europe, the EU and the OSCE, are outlined.

The conclusions of the thesis summarize the main results of the conducted research.

The scientific novelty of the issues and the constant interest of researchers in the study of separatism emphasize the relevance of studying the international political mechanisms of suppression of separatism in the states of Europe.

For the first time in Ukrainian political science the essence of international political mechanisms of suppression of separatism is opened and the peculiarities of applying the national mechanisms of suppression of separatism in certain European states are traced, the features and differences of Western European, Balkan and Eastern European separatism are determined. the definition of the concepts «suppression of separatism», «international political mechanisms of suppression of separatism», «deseparatization» was proposed; a typology of international political mechanisms of suppression of separatism has been developed; the definitions and features of Western European, Balkan and Eastern European separatism are substantiated; it has been established that the timely and effective application of

international political mechanisms of suppression of separatism in some countries causes a gradual decline in separatist sentiment and serves as an effective preventive tool for the development of separatist movements in other countries.

In addition, the thesis clarifies the scientific understanding of separatism as a multidimensional and dynamic phenomenon of modernity, which, on the one hand, threatens the sovereignty and the territorial integrity of states, and on the other, serves as the means of realization of political interests of ethnonational community, that is being discriminated in a polyethnic society and is fighting for its independence. The role of the UN, NATO, OSCE and the Council of Europe in the settlement of separatist conflicts in specific regions of Europe, the position of the European Union on suppression of separatism in the EU member states and Ukraine are traced.

The study of the patterns of spread of separatist tendencies in the democratic states under the influence of internal and external factors, the political interests and the role of states and international organizations in the processes of deseparatization at the present stage, the problems and prospects for the application of international political mechanisms of suppression of separatism in the European countries, in particular in Ukraine, is further developed.

The practical value of the thesis is determined by its novelty, relevance, and the possibility of applying its results in research and educational purposes.

The thesis will contribute to the systematization of knowledge about separatism in the science of international relations, in-depth study of issues and development of research on disintegration processes and suppression of separatism in the Ukrainian political science.

The conclusions made by the author may have practical application in preparation of the courses devoted to the study of separatism and suppression of it at the international level, the issues of domestic and foreign policy, the conflictology, the ethnopolitical processes and interethnic relations, the activities of world politics actors aimed at peacekeeping in the regions of Europe, etc., designed for students of the specialties «Political science» and «International relations, public communications and regional studies».

Key words: separatism, separatist movements, suppression of separatism, international political mechanisms of suppression of separatism, disintegration, international security, right of peoples to self-determination, principle of territorial integrity of states, the UN, NATO, OSCE, the European Union, Ukraine.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Шаран О. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму в Іспанії (на прикладі Каталонії) // Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 134 (7). С. 386–392.

2. Шаран О. Політика Європейського Союзу щодо протидії сепаратизму // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія міжнародні відносини. 2018. Вип. 45. С. 176–185.

3. Шаран О. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у Балканських державах // Наук.-теорет. альманах «Грані». 2019. Т. 22. Вип. 1. С. 68–77.

4. Федунь О., Шаран О. Діяльність Організації Об'єднаних Націй щодо протидії сепаратизму в європейських державах // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії (особистий внесок: 50 % статті, визначено поняття національних і міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму, проаналізовано особливості їх застосування в окремих державах Європи). 2020. Вип. 30. С. 212–219.

5. Sharan O. Episteme of separatism in the political science // Evropský politický a právní diskurz. 2021. Vol. 8. Iss. 1. P. 141–147.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Шаран О. Сепаратизм як загроза територіальній цілісності держав Західної Європи // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право. Міжн.-наук. конф., м. Львів, 18 лютого 2016 р. Львів, 2016. С. 262–272.

7. Федунь О., Шаран О. Перспективи врегулювання придністровського конфлікту після президентських виборів у Молдові 2016 р. // Конфлікти на пострадянському просторі: глобальний та локальний виміри. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 13 грудня 2016 р. (особистий внесок: 50 % тез, проаналізовано чинники та наслідки проявів сепаратизму в Придністров'ї, розкрито механізм діалогу в багатосторонньому форматі з врегулювання придністровського конфлікту 2016 року). Львів, 2016. С. 70–72.

8. Шаран О. Чинники сепаратизму у Косово // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право. Міжн.-наук. конф., м. Львів, 7 березня 2017 р. Львів, 2017. С. 75–82.

9. Шаран О. Референдуми про незалежність Каталонії та Шотландії як виклик міжнародній безпеці у Європі // Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 22–23 березня 2018 р. Львів, 2018. С. 81–84.

10. Шаран О. Перспективи визнання Каталонії як незалежної держави // *International relations review. Thematic issue. Modern trends in the international environment transformation: identities, norms and values*. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 6 червня 2018 р. Львів, 2018. С. 460–464.

11. Sharan O. Separatist tendencies in Catalonia // *The 3rd International youth conference – Perspectives of science and education* (July 6, 2018) SLOVO\WORD, New York, USA. 2018. P. 353–358.

12. Шаран О. Офіційна позиція Європейського Союзу щодо проявів сепаратизму у його державах-членах // *Science and society. Proceedings of the 6th International conference*. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. 2018. С. 30–33.

13. Sharan O. Separatism in the member states of the European Union: common and distinctive features // «Україна – Бьлгария – Европейски Сьюз: сьвременно сьстояние и перспективи». Міжн. наук. конф., м. Варна, Болгарія, 15–22 вересня 2018 р. Варна, 2018. С. 217–221.

14. Шаран О. Прояви сепаратизму у Балканських державах // *Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference*. Vol. 1, м. Батумі, Грузія, 13–14 грудня 2018 р. Батумі, 2018. С. 26–28.

15. Шаран О. Позиція Європейського Союзу щодо українсько-російського конфлікту // *Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*. Вип. 2. Луцьк: Терен, 2019. С. 335–344.

16. Шаран О. Підходи Європейського Союзу до протидії гібридним загрозам з боку Російської Федерації // *Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку*. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 4–5 квітня 2019 р. Львів, 2019. С. 162–164.

17. Шаран О. Особливості інформаційної війни як основного елемента гібридної війни Російської Федерації проти України // *Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва*. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 11 грудня 2019 р. Львів, 2019. С. 77–79.

18. Sharan O. Ideas of «Greater» states as one of the main causes of separatism and irredentism in Europe // *Experts on: Bulletin № 01*, м. Львів, 25 січня 2020 р. Львів, 2020. С. 24–25.

19. Sharan O. Information warfare as an integral part of Russia's hybrid warfare against Ukraine: mechanisms of conducting the war and counteracting it // *Wojna – konflikt – spór. Obszary rywalizacji w przestrzeni międzynarodowej*. Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie, Olsztyn; Lwów, 2020. Tom 1. P. 182–194.

20. Sharan O. Effectiveness of national mechanisms of suppression of separatism in the member states of the European Union (case study of Belgium, France and Spain) // *Global Studies Review*. 2020. Vol. 1. Iss. 3. P. 35–46.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ	21
1.1. Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження	21
1.2. Теоретичні основи та методологічні принципи дослідження сепаратизму	29
1.3. Сутність і структура механізмів протидії сепаратизму	52
Висновки до Розділу 1	66
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ	69
2.1. Сепаратистські тенденції та політика десепаратизації в державах-членах Європейського Союзу і Великій Британії	69
2.2. Прояви сепаратизму та напрями протидії йому в балканських державах	111
2.3. Загрози і шляхи протидії сепаратизму в Україні та Молдові	121
Висновки до Розділу 2	153
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ НА РІВНІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	156
3.1. Роль ООН і НАТО в міжнародному співробітництві з протидії сепаратизму	156
3.2. Політичні механізми протидії сепаратизму на рівні європейських регіональних організацій	175
3.3. Проблеми та перспективи застосування міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в державах Європи за участі міжнародних організацій	200
Висновки до Розділу 3	215
ВИСНОВКИ	219
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	228
ДОДАТКИ	267

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі чітко окреслилися дві головні та суперечливі закономірності розвитку світового політичного процесу: інтеграція та дезінтеграція. Дезінтеграційні процеси часто є наслідком посилення сепаратистських настроїв у регіонах з вираженою культурною ідентичністю за умов національної дискримінаційної етнополітики та загострення міжетнічних відносин у суспільстві. Сепаратизм становить загрозу суверенітету і сталому розвитку поліетнічних держав Європи, збереженню їх територіальної цілісності, особливо в періоди політичного транзиту, фінансової чи економічної кризи. Пожвавлення сепаратистських рухів у деяких випадках призводить до утворення самопроголошених республік, існування яких загрожує миру і стабільності в регіоні та субрегіоні, стає причиною геополітичного протистояння провідних держав світу, впливає на функціонування системи міжнародних відносин загалом.

У державах Західної та Східної Європи, Балканського півострова значною мірою відрізняються історичні витоки, ідеологічне підґрунтя, форми проявів, наслідки сепаратизму, а також методи та інструменти, які політико-правові інститути використовують для запобігання розвитку сепаратистських рухів. У ситуації, коли механізми протидії сепаратизму виявлялися неефективними, зокрема в Сербії, Молдові та Україні, держави зверталися до міжнародної спільноти за політичною підтримкою та допомогою у врегулюванні сепаратистських конфліктів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в Україні інспіровані ззовні сепаратистські настрої в російськомовному середовищі стали причиною збройного протистояння, виникнення невизнаних квазідержавних утворень і тимчасово окупованих територій. Ключовим стримуючим чинником поширення сепаратизму в умовах розгортання російської агресії проти України виявилися політична підтримка суверенітету і територіальної цілісності нашої держави з боку впливових міжнародних акторів, застосування відповідних засобів та інструментів ООН, НАТО, ЄС, Ради Європи й ОБСЄ.

У вітчизняній і зарубіжній політичній науці проведені численні різнопланові дослідження феномену сепаратизму та його сутнісного виміру. Окремі вчені вивчають характерні риси, основні види і форми проявів сепаратизму, інші аналізують причини виникнення і наслідки діяльності сепаратистських рухів у тих чи інших державах, які набули власного досвіду боротьби з ними. Та попри велику кількість наукових публікацій, дотичних до цієї проблематики, автори недостатньо уваги приділяють питанням формування та розвитку міжнародного співробітництва в сфері протидії сепаратизму. Досі не розкрито суть поняття «механізм протидії сепаратизму» та не обґрунтовано чіткої класифікації механізмів, які застосовують на національному та міжнародному рівнях для десепаратизації окремих регіонів європейських держав. Отже, існує об'єктивна потреба у подальшому дослідженні цієї проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах комплексної наукової тематики, яку розробляє кафедра країнознавства і міжнародного туризму факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка «Політика регіонального розвитку України у контексті європейських інтеграційних процесів» (2013–2016 рр., номер державної реєстрації 0113U004176), «Особливості регіонального розвитку в контексті сучасних геополітичних трансформацій» (2017–2019 рр., номер державної реєстрації 0117U001402) та «Регіони у сучасних міжнародних відносинах» (2020–2023 рр., номер державної реєстрації 0120U102567). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка 26 жовтня 2016 р. (протокол № 27/10).

Метою дисертаційного дослідження є розкрити сутність і структуру міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму та з'ясувати ефективність їх застосування в державах Європи.

Досягнення визначеної мети передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

- з'ясувати стан наукового опрацювання проблематики сепаратизму;
- охарактеризувати загрози та прояви сепаратизму в окремих державах Європи;
- проаналізувати механізми національної політики щодо запобігання поширенню сепаратистських настроїв, усунення причин і умов розвитку сепаратистських рухів, боротьби із сепаратизмом у різних формах і проявах в європейських державах;
- розкрити особливу роль ООН і НАТО в розвитку міжнародного співробітництва з протидії сепаратизму, дослідивши практику застосування політичних механізмів з метою десепаратизації в країнах Європи;
- розглянути методи та шляхи протидії сепаратизму на рівні європейських регіональних організацій;
- обґрунтувати можливості застосування практичного досвіду держав Європи щодо запобігання сепаратизму та подолання його наслідків в Україні;
- окреслити перспективи використання міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму для запобігання розвитку сепаратистських процесів у інших державах і регіонах у майбутньому.

Об'єктом дисертаційної роботи є сепаратизм у контексті суспільно-політичних процесів на національному та міжнародному рівнях.

Предметом дисертаційної роботи є сутність і структура міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму, особливості та ефективність їх застосування в процесі десепаратизації регіонів деяких європейських держав.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від кінця 1980-х років, коли внаслідок пожвавлення дезінтеграційних етнополітичних процесів у державах Європи під впливом різних чинників активізувалися сепаратистські рухи, виникли збройні конфлікти та самопроголошені державоподібні утворення, які вимагали міжнародного визнання на основі права націй на самовизначення, до сучасного періоду формування міжнародно-політичного співробітництва з протидії сепаратизму із залученням низки політичних механізмів (січень 2021 р.).

Територіальні межі дослідження охоплюють держави-члени Європейського Союзу, Велику Британію, що в період 1957–2020 рр. входила до складу ЄС, балканські та східноєвропейські країни, оскільки в них спостерігалися активні сепаратистські рухи, які в окремих регіонах поставили під загрозу суверенітет і територіальну цілісність, призвели до виникнення квазідержавних утворень.

Методологічну основу дослідження становить система філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціальних політологічних методів. Залучення методів *аналізу, синтезу, індукції та дедукції* сприяло дослідженню явища сепаратизму і пов'язаних з ними наукових концепцій. За допомогою *історичного методу* з'ясувано джерела та еволюцію сепаратизму в окремих країнах. Застосування *системного підходу й структурно-функціонального аналізу* дало змогу розкрити актуальні проблеми та перспективи протидії проявам сепаратизму в державах-членах Європейського Союзу, балканських країнах, Україні та Молдові, яким вдалося ефективно поєднати національні та міжнародно-політичні механізми і зберегти свою територіальну цілісність. Завдяки *порівняльному методу* виявлені спільні й відмінні ознаки сепаратистських процесів у державах Європи, що застосовують різну політику протидії цьому явищу. Проведення *аналогій* і залучення *методу узагальнення* дало змогу обґрунтувати західноєвропейський, балканський і східноєвропейський сепаратизм. Важливе місце в дослідженні посідає *метод типологізації*, за допомогою якого систематизовано дії суб'єктів міжнародної політики, спрямовані на попередження виникнення, розгортання сепаратистських рухів та боротьбу із сепаратизмом у різних формах і проявах. *Порівняльно-правовий метод* застосовано для вивчення міжнародно-правових аспектів запобігання сепаратизму та врегулювання конфліктів, зумовлених активізацією сепаратистських рухів у різних країнах. За допомогою *методу прогнозування* окреслено можливості та перспективи застосування міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в державах Європи, зважаючи на нові виклики й загрози їх суверенітету та територіальній цілісності.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертаційна робота є першим в українській політичній науці ґрунтовним і всебічним дослідженням міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в державах Європи. Найвагоміші результати наукового дослідження полягають у тому, що:

Уперше:

- запропоновано авторське визначення понять «протидія сепаратизму», «механізм протидії сепаратизму», «міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму», «десепаратизація», що включають скоординовані та послідовні дії, методи і превентивні інструменти, які суб'єкти міжнародної політики спрямовують на попередження виникнення відцентрових тенденцій у суверенній державі, усунення джерел та умов для розгортання сепаратистських рухів, врегулювання конфліктних ситуацій, відновлення миру й безпеки в регіонах;
- розроблено типологію міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в процесі дослідження реакції та дій міжнародних акторів у відповідь на сепаратистські прояви в державах Європи, а також спеціальних засобів політичного впливу примусового й непримусового характеру, які використовують для врегулювання конфліктної ситуації, запобігання ескалації насилля, забезпечення миру та порядку в регіоні;
- обґрунтовано дефініції та характерні ознаки західноєвропейського, балканського та східноєвропейського сепаратизму в зв'язку з виявленням виражених спільних і відмінних ознак дезінтеграційних процесів у регіонах європейських країн, їх джерел, наслідків, закономірностей поширення сепаратистських настроїв та механізмів протидії;
- встановлено, що своєчасне ефективне застосування міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в одних державах, наприклад, в Іспанії, Хорватії, Північній Македонії та Боснії і Герцеговині, зумовлює поступове зниження рівня сепаратистських

настроїв та веде до їх десепаратизації загалом, слугує дієвим превентивним інструментарієм для стримування розвитку сепаратистських рухів у інших країнах у майбутньому.

Уточнено:

- поняття сепаратизму як суспільно-політичного явища сучасності, враховуючи його дестабілізуючий вплив на внутрішньополітичну ситуацію в державі, загрози суверенітету й територіальній цілісності, а також важливість у процесі реалізації політичних інтересів етнонаціональної спільноти, яка веде боротьбу за незалежність;
- роль таких міжнародних організацій, як ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ та Рада Європи, в міжнародному співробітництві з протидії сепаратизму залежить від типу політичних механізмів, які вони застосовують з метою врегулювання сепаратистських конфліктів у конкретних регіонах Європи, зокрема для деескалації ситуації на Донбасі.

Набуло подальшого розвитку:

- концептуальне осмислення закономірностей поширення сепаратистських тенденцій у демократичних державах під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників;
- визначення політичних інтересів та ролі держав і міжнародних організацій у процесах десепаратизації на сучасному етапі;
- дослідження проблем і перспектив застосування міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в державах Європи, зокрема в Україні.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Дисертаційна робота сприятиме систематизації знань про сепаратизм у науці про міжнародні відносини, поглибленому вивченню проблематики та розвитку досліджень дезінтеграційних процесів і протидії сепаратизму в українській політології.

Авторські висновки можуть мати практичне застосування для розробки лекцій і семінарів із навчальних дисциплін, пов'язаних з вивченням проблем

сепаратизму та протидії йому на міжнародному рівні, питань внутрішньої і зовнішньої політики, конфліктології, етнополітичних процесів та міжетнічних відносин, діяльності суб'єктів світової політики щодо забезпечення миру в регіонах держав Європи тощо, призначених для студентів спеціальностей «Політологія» і «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Особистий внесок здобувача. Основні наукові положення та висновки дисертаційного дослідження, зокрема ті, що характеризують наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи представлено на таких наукових заходах: IV щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, Україна, 18.02.2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Конфлікти на пострадянському просторі: глобальний та локальний виміри» (м. Львів, Україна, 13.12.2016 р.); VII щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, Україна, 7.03.2017 р.); Міжнародній науковій конференції «Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози» (м. Львів, Україна, 22–23.03.2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тренди трансформації міжнародного середовища: ідентичності, норми, цінності» (м. Львів, Україна, 6.06.2018 р.); III міжнародній конференції для молоді «Perspectives of science and education» (м. Нью-Йорк, США, 6.07.2018 р.); VI міжнародній конференції «Science and society» (м. Гамільтон, Канада, 3.08.2018 р.); VI міжнародній науковій конференції «Україна – Бґларія – Європейски Сьюз: сьвременно сьстояние и перспективи» (м. Варна, Болгарія, 15–22.09.2018 р.); I міжнародній науковій конференції «Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness» (м. Батумі, Грузія, 13–14.12.2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку» (м. Львів, Україна, 4–5.04.2019 р.); XXIII

Міжнародній науковій конференції «Nacionalne manjine, migracije i sigurnost» (о. Бріуні, Хорватія, 9–12.05.2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва» (м. Львів, Україна, 11.12.2019 р.).

Окрім того, результати дослідження апробовано на засіданнях і науково-методичних семінарах кафедри країнознавства і міжнародного туризму та щорічних звітних конференціях факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 8 наукових праць, з яких 4 – у фахових виданнях, затверджених МОН України, з них 1 у співавторстві, 1 – в іноземному науковому виданні та 3 – в інших виданнях України, а також 12 тез доповідей на міжнародних наукових конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків і списку використаних джерел (369 найменувань українською, англійською, російською, польською, хорватською, сербською та французькою мовами). Загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок, з яких 227 сторінок – основна частина роботи та 39 сторінок – список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ

1.1. Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження

Теоретичні та прикладні аспекти сепаратизму, передумови посилення сепаратистських настроїв у суспільстві, проблеми розгортання сепаратистських рухів у різних державах світу впродовж тривалого часу слугували предметом дослідження багатьох іноземних і вітчизняних науковців із різних галузей знань, зокрема істориків, філософів, економістів, культурологів, етнологів, соціологів, правників та ін. Наявність великої кількості визначень поняття «сепаратизм» зумовлена відмінностями в трактуванні авторами його як явища, спричиненого етнічними, політичними, соціально-культурними та іншими проблемами, застосуванні ними різних науково-теоретичних і методологічних підходів у процесі дослідження.

Теоретичні аспекти дослідження сепаратизму посідають провідне місце у наукових працях зарубіжних учених. У своїх дослідженнях до різноманітних аспектів сепаратизму зверталися Б. Андерсон, Е. Гелнер, Д. Л. Горовіц, К. Каннінгем, Дж. Лібл, С. Ліпсет, С. Роккан, Дж. Соренс, М. Коен та ін.

Власне тлумачення сепаратизму як філософської епістемі та політичної практики подає І. Берnard у праці «До постмодерного розуміння сепаратизму» (1998) [222]. На дослідженні особливостей проявів сепаратизму в окремих регіонах зосереджена увага в працях К. Боргена «Від Косово до Каталонії: сепаратизм та інтеграція у Європі» (2010) [233], М. Б'єрі «Сепаратизм в ЄС» (2014) [229], К. Макконахі «Шотландія та сепаратизм: відгуки про референдум щодо незалежності Шотландії в політиці сепаратистів» (2015) [300], К. Бріна, С. МакДоуелл, Дж. Рейд, В. Форсайта «Спадщина та сепаратизм у Барселоні: випадок культурного центру Ель-Борн» (2016) [235].

У своїх дослідженнях Е. Гелнер, Л. Грінфельд та Б. О'Лірі акцентують на причинно-наслідкових взаємозв'язках між націоналізмом і сепаратизмом. Д. С. Сірокі та Дж. Кафф в праці «Втрачена автономія, націоналізм і сепаратизм» (2015) [335] доводять, що етнонаціональні спільноти, які мають автономний статус, наполегливіше виступають за відокремлення й лише в деяких випадках автономія запобігає ймовірній сецесії.

Аналізуючи зв'язок націоналізму та сепаратизму, Б. Андерсон у праці «Уявні спільноти» (2006) стверджує, що за умов, коли необхідна територіальна реорганізація, націоналізм можна поділити на історично сепаратистський (Ірландія, Бельгія, Норвегія у ХІХ – ХХ ст.); уніфікаційний (Італія, Німеччина, Польща у ХІХ – ХХ ст.); постколоніальний сепаратистський та уніфікаційний (Бангладеш, Сомалі у ХХ ст.); старий державно-сепаратистський (Шотландія, Каталонія, Квебек у ХІХ – ХХ ст.) [214].

Західні науковці, зокрема Р. Бербах, У. Робінсон, У. Бек, Дж. Келлас, часто розглядають сепаратизм у руслі концепцій модернізму та глобалізації. С. О'Брайенс, Х. Кон та Д. Міллер дійшли висновку, що взаємозв'язок між націоналізмом і сепаратизмом негативно впливає на систему міжнародної безпеки. Американський політолог З. Бжезінський стверджував, що спершу національні почуття фокусуються на проблемі відродження етнічної мови як прагнення до національного самозбереження перед загрозою асиміляції, яка посилюється. Згодом формуються вимоги національно-культурної автономії, що з часом переростають у політичну боротьбу за національний суверенітет [236].

Дослідженню понять нації, націоналізму та сепаратизму присвячено чимало праць британського дослідника Е. Д. Сміта. Як представник етносимволізму Е. Д. Сміт вважав, що процес розбудови націй і націєгенезу необхідно вивчати, дотримуючись «золотої середини» між примордіалізмом і конструктивізмом. Задля досягнення цієї мети варто зосередити увагу на важливості ролі культурних і державотворчих еліт [336]. Е. Д. Сміт відмежовував громадянський тип націй і націоналізмів від етнічного. На його

думку, усі нації мають панівне «етнічне ядро» і, незважаючи на те що націоналізм є модерним феноменом, нації мають домодерне походження. Загалом націоналізм не є чітко сформованою ідеологією. Згідно з «ключовою доктриною націоналізму» Е. Д. Сміта, світ поділено на нації, кожній з яких притаманні власний характер і доля; нація – джерело будь-якої політичної влади; щоб бути вільними, люди повинні ідентифікувати себе з певною нацією; нація є самобутньою, якщо має власну автономію; якщо нації є вільними та захищеними, мир і справедливість пануватимуть на землі [337].

Британський учений зауважує, що вплив націоналізму на зародження етнічного сепаратизму посилювався після Другої світової війни, насамперед в Африці та Азії. Криза колоніалізму спричинила виникнення рухів за відокремлення, оскільки всі етнічні спільноти перебували під політичною юрисдикцією колоніальної держави, а під час деколонізації зародився етнічний сепаратизм, який мав завадити становленню майбутньої постколоніальної держави та кинути виклик її територіальній національній ідентичності. У повоєнні роки етнічний сепаратизм набув ознак класичного етнічного націоналізму. Однак політизація етносу та його спадщини вже не були наслідком народно-культурної мобілізації, яку провадила інтелігенція, зокрема у східноєвропейських державах. Загалом у Європі націоналістичний рух виник внаслідок культурного відродження, яке тривало впродовж декількох десятиріч, водночас, наприклад, в Азії та Африці досить часто обидва види націоналізму поєднувались або й розвивались одночасно.

Дж. Августейн та Е. Сторм у книзі «Регіон та держава у Європі ХІХ століття: побудова нації, регіональна ідентичність та сепаратизм» (2012) розкривають роль національного чинника у формуванні ідентичності регіонів у Європі, в яких виникають сепаратистські тенденції [218].

Спробами теоретичного аналізу етнополітичних процесів, наслідком яких є загрози сепаратизму, є наукові праці зарубіжних авторів кінця 1990-х років. Наприклад, прояви сепаратизму в окремих регіонах світу висвітлені в працях Р. Гангули та Дж. Макдаффа «Етнічний конфлікт та сецесіонізм у Південній та

Південно-Східній Азії: причини, динаміка, рішення» (2003) [266], Дж. Соренса «Сецесіонізм, ідентичність, інтерес та стратегія» (2012) [339], Дж.-П. Кабестана та А. Павковича «Сецесіонізм та сепаратизм в Європі та Азії» (2013) [238] та ін. Згадані науковці зазначають, що межі між сецесіонізмом і сепаратизмом переважно нечіткі, тому в багатьох випадках дослідження сецесіонізму зводиться до аналізу джерел та особливостей сепаратизму [143].

Американський політолог М. Хечтер у роботі «Динаміка сецесії» (1992) аналізує роль колективних рішень у суспільстві регіонів, де панують сепаратистські настрої, а також досліджує їх вплив на дезінтеграцію та формування нових політичних одиниць. Наслідки сецесії можуть призвести до фрагментації держави-суверена. Автор висловив припущення, що в майбутньому такі відцентрові тенденції виникатимуть дедалі рідше. Проте, як доводить практика, внаслідок поживлення сепаратистських рухів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. виникла низка самопроголошених державоподібних утворень [276].

Проблеми етнічного сепаратизму досліджували Д. Л. Горовіц «Моделі етнічного сепаратизму» (1981) [283], Е. Д. Сміт «До теорії етнічного сепаратизму» (1979) [338], Р. Заріскі «Етнічний екстремізм серед етнотериторіальних меншин у Західній Європі: виміри, причини та інституційні реакції» (1989) [368], Ху Рун-Зонга «Дослідження рішень етнічного сепаратизму в багатоетнічних країнах» (2011) [286].

Британський учений К. Х. Вільямс у праці «Етнічний сепаратизм у Західній Європі» (1980) наголошує на актуальності проблеми самовизначення націй, аналізуючи окремі випадки проявів сепаратизму в Шотландії, Північній Ірландії, Каталонії, Корсиці та ін. [362]. Висновок автора зводиться до того, що за умов розширення Європейського Економічного Співтовариства спостерігається поживлення політичної активності етнічних меншин, розвивається субдержавний націоналізм, відповідно кількість внутрішньодержавних конфліктів, зумовлених етнічним сепаратизмом, не зменшується.

Американський дослідник А. Абаді та іспанський науковець Х. Гардезабал у праці «Економічні витрати на конфлікт: тематичне дослідження Країни Басків» (2003) зазначають, що сепаратистський конфлікт у Країні Басків в Іспанії безпосередньо впливає на національну економіку. Зокрема, після підписання перемир'я економічні показники регіону поліпилися і, навпаки, погіршилися до моменту припинення режиму вогню [207].

Український учений О. Картунов у публікації «Концепції прав людини та етнонаціональних меншин: від конфлікту до компромісу» (2005) акцентує на необхідності визнання колективних прав етнонаціональних меншин на національному та міжнародних рівнях з метою підтримання етнополітичної стабільності в поліетнічних державах і попередження виникнення дезінтеграційних тенденцій у суспільстві [59].

Політологиня О. Теленко у монографії «Ольстерська проблема в політиці Великої Британії» (2009) визначає механізми британського уряду, залучені до врегулювання ольстерського конфлікту, та аналізує ефективність політики Сполученого Королівства щодо реформування національної безпеки, соціально-економічної та освітньої сфер у Північній Ірландії. Дослідниця також наголошує на провідній ролі США у цьому питанні та впливі міжнародних організацій на визначення внутрішньополітичного курсу офіційного Лондона щодо Ольстеру [171].

В. Бурдяк у статті «Моделі вирішення етнічних конфліктів сучасності: теоретичний аспект» (2012) аналізує моделі сучасної етнонаціональної політики, яка має на меті врегулювання відносин на рівні націй, етносів, етнічних груп і меншин, і доходить висновку про існування взаємозв'язку між етнічністю та етнонаціональними процесами, що змінюються відповідно до напрямів етнополітики держави [13].

Необхідність законодавчого закріплення кримінальної відповідальності за сепаратизм у нашій державі обґрунтовує Л. Сталенна у публікації «Регулювання правових відносин щодо протидії сепаратизму в Україні» (2015).

Авторка зазначає, що суворе покарання за протиправну діяльність сприятиме запобіганню дій осіб або груп осіб, спрямованих на захоплення державної влади, порушення територіальної цілісності та недоторканності території держав, і в майбутньому слугуватиме стимулом дотримуватися норм національного законодавства та міжнародного права [161].

О. Балацька у статті «Сецесіонізм як фактор політичного насилля: сучасні тенденції» (2017) виокремлює характерні ознаки сецесіоністських конфліктів сучасності, наголошує на існуванні взаємозалежності між тероризмом і сепаратизмом. На її думку, сецесіонізм є радикальним засобом вирішення суперечностей етнополітичного, конфесійного чи економічного характеру [4].

Науковці Я. Турчин та О. Івасечко в праці «Особливості співвідношення парадипломатії та сепаратизму в сучасних міжнародних процесах» (2018) аналізують діяльність місцевої влади Каталонії, якій вдалося успішно застосувати інструменти парадипломатії, а також досліджують особливості розвитку сепаратизму в контексті його ролі в міжнародному та субрегіональному співробітництві [173].

Теоретичні положення характеристики сепаратизму уточнені в наукових публікаціях вітчизняних авторів. Дефініції цього поняття наведені в працях О. Агаркова, В. Горенкіна, К. Литвиненка, В. Олішевської, Л. Сталенної, І. Філоненко та ін. Зокрема, В. Олішевська у статті «Сепаратизм: сутність, зміст, основні підходи» (2013) вважає, що сепаратизм як явище, притаманне складним організованим (в етнічному та конфесійному сенсі) державним утворенням, слугує засобом реалізації геополітичних інтересів провідних держав та утворених ними міждержавних об'єднань з метою структурної перебудови світової спільноти й подальшого забезпечення стійкості своїх лідерських позицій [109, с. 150].

Заслужують на увагу теоретичні висновки В. Горенкіна, який визначає сепаратизм як політичне явище, обумовлене дисбалансом політико-владних відносин між центром і частинами держави, у тому числі в сфері етнонаціональних відносин. Його наслідком є не лише розпад

багатонаціональних держав, але й ланцюгова реакція виникнення етнополітичних конфліктів, терористичних рухів і релігійного екстремізму [32].

О. Агарков у статті «Сепаратизм у соціологічному дискурсі: теоретико-методологічний аспект» (2015) зауважує, що більшості праць про сепаратизм притаманна певна тенденційність, упередженість та зацікавленість. Очевидно, причиною цього є участь авторів у різних політичних процесах і проєктах в Україні та за її межами. Якщо ігнорувати комплекс причинно-наслідкових зв'язків у соціальній генезі явища сепаратизму, його дослідження буде однобічним [1].

В. Дівак наголошує на необхідності чіткого розмежування понять сепаратизму, іредентизму та сецесії, що є вимогою формального виходу з держави територіальної одиниці з метою створення суверенної держави. Рухи за сецесію та сепаратистські рухи можуть переходити одне в одне на різних етапах своєї еволюції. Головною відмінністю між ними залишається визнання або невизнання легітимності центральної влади [39].

В. Рахмайлов у своїх працях висвітлив проблему обґрунтування міждисциплінарного підходу до дослідження сепаратизму, який є феноменом кризи соціальної ідентичності певних соціальних груп. Вчений стверджує, що, зазвичай, у державних утвореннях із неоднорідною етноконфесійною структурою суспільства зароджуються сепаратистські рухи [145, 146].

У монографії «Мовно-політичний сепаратизм як фактор дестабілізації національної єдності українського суспільства в умовах пострадянської трансформації» (2011) С. Савойська аналізує передумови виникнення та сутність такого різновиду сепаратизму, як мовно-політичний, а також узагальнює рекомендації щодо протидії цьому явищу. Дослідниця зазначає, що мовно-політичний сепаратизм є націотворчим політичним явищем і проявом інформаційної агресії [154].

Проблеми виникнення та еволюцію сепаратизму, його чинники у державах Європи та в Україні в контексті безпекових загроз досліджували українські вчені О. Балдинюк, М. Басараб, М. Вівчарик, К. Вітман, Р. Власенко,

С. Гвоздинський, А. Гуменюк, Р. Ключник, В. Котигоренко, І. Кресіна, К. Литвиненко, К. Мурза, Л. Нагорна, В. Наконечний, М. Окладна, О. Павленко, О. Павлятенко, В. Паливода, К. Поліщук, В. Рахмайлов, Ю. Римаренко, С. Сьомін, Л. Шкляр, М. Ярмоленко та ін.

Шляхи запобігання, боротьби та усунення наслідків сепаратизму в європейських країнах розкривають у своїх наукових працях К. Войтовський, М. Здоровега, І. Клопотун, М. Степико, О. Цебенко, М. Явір і ін. Після початку російської збройної агресії проти України 2014 р. зросла кількість наукових праць, в яких акцентовано на потребі комплексної протидії сепаратизму як на національному, так і міжнародному рівнях. Ці та інші проблеми боротьби із сепаратизмом в Україні висвітлюють вітчизняні науковці С. Дрьомов, К. Лобода, А. Місюра, О. Резнікова, В. Руфанова, Л. Угрин та ін.

Посилення уваги до проблематики сепаратизму в національному та міжнародно-політичному контексті зумовило зростання кількості наукових досліджень, зокрема упродовж останніх років захищені дисертації В. Дівак «Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти» (2010) [39], С. Гвоздинського «Політичний регіоналізм у контексті демократизації Королівства Іспанія» (2011) [27], В. Рахмайлова «Політичний сепаратизм як соціальний феномен сучасного світу» (2015) [144], К. Мурзи «Сепаратизм в контексті дезінтеграції держави» (2015) [102], О. Цебенка «Сепаратизм у країнах-членах ГУАМ: міжнародно-політичний вимір» (2015) [181], К. Литвиненка «Гуманітарні чинники генерування сепаратистських рухів в Україні» (2018) [82].

Підсумовуючи, зазначимо, що попри наявність великої кількості наукових праць, присвячених проблематиці сепаратизму, досі існує потреба аналізу цього явища, його характерних ознак, особливостей, проявів і наслідків. На сучасному етапі бракує комплексного політологічного дослідження механізмів протидії сепаратизму на міжнародному рівні, які застосовують різні актори світової політики, виходячи з власних геостратегічних інтересів.

1.2. Теоретичні основи та методологічні принципи дослідження сепаратизму

У науковому та суспільно-політичному дискурсах упродовж останніх років зростає увага до сепаратизму. Збільшилася кількість наукових праць, автори яких, досліджуючи окремі аспекти сепаратизму на основі використання різних методологічних підходів, дійшли висновків про змістове наповнення цього поняття. Вони обґрунтовують чинники виникнення та наслідки сепаратизму, висвітлюють його характерні ознаки, аналізують форми проявів у певних країнах. Проте лише деякі науковці звертають увагу на проблему запобігання сепаратизму шляхом пошуку та застосування ефективних механізмів протидії цьому явищу на національному і міжнародному рівнях.

Політологічні дослідження цієї проблематики започатковано на початку ХХ ст. Раніше поняття «сепаратизм» розуміли виключно в релігійному контексті. Однак за умов секуляризації суспільства зміст цього поняття трансформується, воно стає категорією політологічної науки. У другій половині ХХ ст., коли колоніалізм став причиною рухів за відокремлення, популярність теми сепаратизму зростає. Унаслідок розпаду колоніальної системи та поживлення процесів деколонізації колишні колонії, скориставшись міжнародно визнаним правом націй на самовизначення, стали суверенними державами [364].

Якщо в історичному минулому сепаратизм виступав імпульсом державотворчих процесів, через що в ХХ ст. його розглядали як дієву форму утворення нових суверенних держав, то поступово утверджується сприйняття цього суспільно-політичного явища як чинника дезінтеграційних процесів, яке загрожує територіальній цілісності держав і дестабілізує систему міжнародної безпеки регіонів і субрегіонів.

Як засвідчив аналіз теоретичних напрацювань, зарубіжні та вітчизняні учені – представники різних галузей наукових знань використовують різні рівні дослідження феномену сепаратизму, зокрема соціально-філософський, соціологічний, етнопсихологічний та політологічний.

Соціально-філософський рівень дослідження сепаратизму передбачає використання діалектичного та синергетичного підходів. У процесі пізнання сепаратизму на основі діалектичного підходу беремо до уваги принципи його розвитку від часу зародження до сучасних тенденцій, особливості закономірних зв'язків з іншими суспільними явищами і процесами, суперечності між соціальними та політичними складовими етнічно неоднорідного суспільства.

Головним джерелом виникнення сепаратизму є суперечливі інтереси, що виникають на певному етапі соціогенезу у відносинах між об'єктами та суб'єктами політичного або етнополітичного процесу. Вони існують у певних умовах діалектичної єдності, взаємозв'язку та взаємозалежності. Протиріччя часто виникають унаслідок дискримінаційної етнополітики держави, тоді чисельно менша етнічна спільнота чи корінний народ для забезпечення власних потреб етнокультурного розвитку, збереження етнічної ідентичності прагне державно-політичного самовизначення та здобуття незалежності. Реакція держави на такі вимоги, поведінка та політична активність регіональної етнокультурної еліти значною мірою визначають ступінь напруженості міжетнічних відносин та етнополітичного протистояння, впливають на еволюцію, напрями та динаміку сепаратистських процесів.

Застосування синергетичного підходу зумовлене тим, що державно організоване суспільство є складною соціосистемою, яка одночасно зазнає впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. За певних умов, наприклад економічної кризи або соціально-економічних диспропорцій розвитку регіонів, зовнішньополітичних загроз, внутрішньополітичної нестабільності, актуалізації історичних стереотипів, порушення прав людини, зокрема етнічних (національних) меншин у супереч нормам національного чи міжнародного права та ін., може виникати синергетичний ефект. Тоді вплив одних чинників підсилює вплив інших. Унаслідок цього наростають або, навпаки, знижуються сепаратистські настрої в окремих регіонах, розвиваються дезінтеграційні процеси у державі, постають загрози міжетнічних конфліктів тощо.

Дослідження сепаратизму на соціологічному рівні передбачає вивчення взаємодії індивідів, соціальних спільнот, організацій та інститутів з використанням емпіричного методу наукового пізнання. Конкретні соціологічні дослідження допомагають виявити причини, умови, динаміку розвитку сепаратистських настроїв на основі порівняння та зіставлення специфічних політичних цілей та інтересів соціальних, зокрема етнокультурних спільнот. Застосування на цьому рівні інституційного підходу, що зорієнтований на вивчення соціальних і політичних інститутів, дає змогу не лише з'ясувати суть діяльності сепаратистських організацій, а й проаналізувати відповідні методи протидії їм з боку владних структур задля збереження територіальної цілісності держав.

Етносоціологічні теорії мають важливе значення для дослідження сепаратизму. Учені-етносоціологи переконані, що етнічні спільноти мають певні набори стратегій міжетнічних взаємодій. Американський політолог і соціолог Б. Андерсон за критерієм спрямованості ці стратегії поділяє на інтеграційні, асиміляційні, сепараційні та деструкційні [214]. Сепаратизм зароджується переважно в періоди, коли нації перебувають у стані кризи. Тоді регіональні еліти досягають відповідного рівня ідентифікованості з політичною системою при збереженні за середньою та нижчою соціальними групами культурного й економічного капіталу. Однак досить складно визначити, які саме соціальні процеси формують підґрунтя сепаратизму за умов етнокультурної інтеграції та дезінтеграції, також важко виявити взаємозв'язок між процесами етнічної ідентифікації, соціальної комунікації та інтеграції й протилежними їм дезінтеграційними процесами [1].

Т. Парсонс досліджує сепаратизм у контексті теорії соціальної дії. Згідно з його теорією, соціальний порядок є функцією соціальної системи, яка динамічно взаємодіє зі своїм оточенням, від чого залежить її стабільність. Суспільство в трактуванні Т. Парсонса – це соціальна система, наділена найбільшою мірою самодостатності у відносинах зі своїм оточенням [309]. Вона залежить від гармонійного розвитку й стану внутрішньої інтеграції. Успішність

нації-держави як моделі організації з цього погляду ґрунтується на консолідації в її межах економічної, політичної, соціальної та культурної систем. Цілковита консолідація суспільства є ідеальним варіантом, недосяжним у реальності, однак кожна нація-держава намагалася максимально досягти цього стану. Тому нації-держави підтримували в культурній підсистемі ідеологію «чистоти» (культури, нації, крові, мови тощо), в економічній – національного виробника, політичній – утверджували за собою необмежений внутрішній суверенітет, а в соціальній – плекали інтеграцію «народу» навколо запропонованих культурних цінностей. Отож, за теорією Т. Парсонса, сепаратизм виникає як своєрідна аномалія, що випливає з порушення гомеостазу, який природним чином формується в соціальних системах. Проблему сепаратизму Т. Парсонс пропонує розв'язувати на засадах теорії латентних функцій. Він вважав, що звичайні функції, відсунені на периферію соціального організму, переходять на тіньовий рівень, і починають реалізовуватися у тіньовій формі [309].

Блокування міжкультурних комунікацій як профілів комунікативних дій, що у поліетнічних суспільствах наповнюються етноспецифічним змістом, часто слугує вагомим чинником сепаратизму. Його трактування у контексті збоїв у системі міжкультурної комунікації стає можливим на засадах теорії соціальної дії й системного підходу Т. Парсонса та теорії комунікативної дії Ю. Хабермаса.

Деякі вчені за методологічну основу аналізу сепаратизму обирають парадигму конфлікту, що сформувала стратегії управління етнополітичними процесами з високим конфліктним потенціалом. Найбільш прийнятними для розуміння сепаратизму є такі методологічні парадигми дослідження конфліктів: діалектична теорія конфліктів (Р. Дарендорф та ін.) і конфліктний функціоналізм (Г. Зиммель, Л. А. Козер). Так, застосовуючи теорію соціального конфлікту Р. Дарендорфа, можна розкрити динаміку сепаратизму через виокремлення етапів формування і дій політичних та етнічних еліт [249]. Л. Козер у теорії позитивно-функціонального конфлікту обґрунтував позитивну роль конфлікту в забезпеченості цілісності й усталеності всієї соціальної

системи, що передбачає інституціоналізацію різних форм сепаратистських рухів [246].

Представники сучасної теорії врегулювання конфліктів Дж. Бертон, К. Мітчел, Р. Фішер, У. Юрі пояснюють стратегії управління етнополітичними процесами з високим конфліктним потенціалом. Так, на відміну від представників традиційного підходу, які аналіз конфліктних відносин починають з вивчення соціальних інститутів, Дж. Бертон вказує на те, що сепаратизм виникає внаслідок обмеження універсальних людських потреб. До таких потреб етнічної групи він відносить потребу в національно-етнічній ідентичності; потребу у відчутті безпеки; потребу в незалежності ухвалення рішень; потребу у визнанні; потребу в самореалізації й розвитку власного соціокультурного потенціалу [237].

Для аналізу різних форм проявів сепаратизму дослідники застосовують парадигму конфлікту як базову методологічну основу. Проте для уникнення схематизованої та спрощеної інтерпретації сепаратистських процесів її слід доповнювати іншими підходами.

Дослідження сепаратизму на соціо-, зокрема етно-психологічному рівні, допомагає не лише з'ясувати особливості соціального становища етнічних груп у суспільстві, сприйняття ними свого політико-правового статусу, а й виявити характерні ознаки психіки, етнічні стереотипи, протиставлення за принципом «свої – чужі», ціннісні орієнтації, специфіку ментальності та етнічної самосвідомості, що визначають характер і форми міжетнічної взаємодії. Пізнання цих особливостей дає змогу пояснити відносини між титульною нацією та етносами, що проживають на території держави, виявити причини зародження сепаратизму, мотивацію діяльності учасників сепаратистських рухів, спрогнозувати наростання їхніх настроїв і прагнення до відокремлення.

Проблеми протидії сепаратизму на цьому рівні досліджують за допомогою антропологічного підходу. Концептуальні засади етнополітики низки поліетнічних держав базуються на гуманістичному світогляді. З метою гуманізації на міжнародному рівні створені інституційні та нормативно-правові

механізми захисту прав національних меншин і корінних народів. Аналізуючи ситуацію з проявами сепаратизму в конкретних країнах, необхідно враховувати фрагментарність їхнього гуманітарного простору, гуманітарні чинники поживлення сепаратистських рухів, відповідність принципам гуманізму як політики держави та діяльність сепаратистських організацій.

У дослідженні проблем сепаратизму особливе значення має політологічний рівень аналізу, який, синтезуючи результати, отримані на інших рівнях, передбачає оцінку внутрішньополітичних процесів, стану суб'єктів та об'єктів національної політики, виявляє складність організації етнополітичних відносин, вплив зовнішніх чинників і тенденції їх розвитку та ін.

Головними методологічними принципами політологічного аналізу витоків сепаратизму та механізмів протидії йому є об'єктивізм, політичний реалізм (неореалізм), історизм, науковий плюралізм, що застосовуються на основі системного і комплексного підходів.

Принципи об'єктивності та політичного реалізму вимагають неупередженого наукового підходу до пізнання дійсних передумов виникнення та розгортання сепаратизму, пошуку дієвих механізмів протидії йому. Застосування цих принципів уможливорює дослідження особливостей проявів сепаратизму в окремих державах з урахуванням об'єктивних чинників, що впливають на динаміку його розвитку, а також виявлення та обґрунтування національних і міжнародно-політичних механізмів протидії. На основі положень неореалізму як сучасного виміру політичного реалізму можна проаналізувати вплив зростання потенціалу сепаратизму в окремих країнах на міжнародну безпеку та поширення сепаратистських настроїв у суміжних й віддалених державах і регіонах.

Застосування принципу історизму забезпечує послідовний розгляд джерел та еволюції сепаратизму в окремих країнах Європи, його проявів і поширення у конкретно-історичних умовах та характеру взаємозв'язків з іншими суспільно-політичними явищами й процесами, що змінюються в часі.

Використання системного підходу та структурно-функціонального аналізу сприяє синхронізації пізнання глобальних, загальнонаціональних і регіональних аспектів розвитку дезінтеграційних процесів, зумовлених сепаратизмом, а також осмисленню закономірностей їх поширення в регіонах та дослідженню ефективності національних і міжнародних механізмів протидії сепаратистським рухам у контексті цілеспрямованої політики суверенних держав щодо збереження територіальної цілісності за підтримки впливових суб'єктів міжнародних відносин.

Порівнюючи сепаратизм з іншими явищами політичної практики, можна стверджувати, що він розвивається динамічніше та часто має непередбачувані наслідки. Це зумовлено значною мірою сучасними тенденціями розвитку суб'єктів міжнародних відносин за умов глобалізаційних процесів. Тому вважаємо за доцільне досліджувати сепаратизм у контексті теорій глобалізації. Американський учений Е. Гідденс зазначає, що «глобальність у найзагальнішому розумінні являє собою єдність світу, в якому окремі регіони стають взаємопов'язаними і взаємозалежними і в якому сама регіональність уже більше не визначається за класичними геополітичними принципами. Вищезгадана взаємозалежність може бути визначена як інтенсифікація світових соціальних відносин, котрі пов'язують віддалені райони у такий спосіб, що місцеві події формуються під впливом подій, які відбуваються за багато миль і навпаки» [269].

Б. Андерсон визнає, що глобалізація спричиняє національну відкритість, основним інструментом якої є розв'язання проблем герменевтики, що забезпечують різноманітні зв'язки та всебічну залежність між націями [214, с. 68]. Тобто за умов зростання впливу глобалізаційних процесів змінюються всі складові суспільного життя, в тому числі культура, що призводить до втрати етнічної ідентичності, зникнення традиційних етнокультурних розмежувань і появи нових зв'язків. Водночас місцеві еліти часто використовують глобалізаційні тенденції для реалізації власних політичних амбіцій або економічних інтересів [6, с. 275].

Отже, в концепціях глобалізації сепаратизм трактується як відповідь на модернізацію та культурну гомогенізацію, часто на основі західних цінностей, які набувають планетарного виміру, стають альтернативою відцентровим сепаратистським рухам. Як методологічна основа дослідження сепаратизму теорії глобалізації мають потужний потенціал, розглядаючи феномен сепаратизму з позиції соціально-політичного, соціально-економічного та соціокультурного ракурсів.

На взаємозалежності націогенези та сепаратизму звертають увагу представники примордіалізму та модернізму. Перші на основі культурного детермінізму акцентують на антропологічних, біологічних, культурних, лінгвістичних аспектах, другі надають перевагу здебільшого ідеологічним, політичним, економічним, соціальним і культурним аспектам націогенези, схилившись до релятивізму та соціального й економічного детермінізму.

В епоху модерну поширюються націоналістичні рухи за незалежність. Їхні передумови, перебіг і наслідки вивчали науковці з різних країн. Соціолог С. Гандман у 1920-х роках зробив перші спорадичні спроби класифікації цих рухів. Ґрунтовнішою виявилася соціологічна типологія, яку запропонував американський учений-соціолог Л. Вірт. Він розглядав «національності» (nationalities) як «конфліктні групи», які поділив на типи: «гегемони» і «меншини», «партикулярні» (прагнуть відокремлення) і «маргінальні» (посідають проміжне становище між націями, наприклад, ельзасці та сілезці) [367].

Партикуляристський націоналізм ґрунтується на вимогах національної автономії та сепаратизму. Його проявами від початку XIX до початку XX ст. були національно-визвольні рухи в багатоетнічних конгломератах, зокрема в Австро-Угорській, Російській та Османській імперіях. В основу автономістсько-сепаратистського націоналізму покладені регіональні відмінності. Етносоціальні спільноти в регіонах, усвідомлюючи свою національну ідентичність, вимагають спочатку автономного статусу, а з часом –

відокремлення. Успішними рухи такого типу були в Америці (США, латиноамериканські держави) [367].

Вагомий внесок у дослідження явища сепаратизму зробив засновник етнічної конфліктології Д. Л. Горовіц. Він обґрунтував систему класифікації, структурування, аналізу взаємозв'язків і взаємозалежностей, а також прогнозування та моделювання шляхів урегулювання міжетнічних конфліктів. Д. Л. Горовіц переконаний, що рухи етнічного сепаратизму найчастіше виникають серед відсталих етнічних груп у малорозвинених регіонах, наприклад, у Південному Судані, Курдистані, Пакистані. Водночас бажання відокремитись з'являється у розвинених етнічних груп в економічно відсталих регіонах, лише коли таке відокремлення обіцяє їм економічні переваги. Однак існують й інші чинники, безпосередньо пов'язані з появою сепаратизму у певних регіонах, зокрема, етнічна дискримінація, міграційні процеси в країні та ін. [282].

Д. Л. Горовіц трактує сепаратизм як вихід групи та її території з-під юрисдикції більшої держави, частиною якої вона є, з подальшим утворенням власної. Учений також критикує саму ідею сецесії, територіального самовизначення як ефективного засобу припинення етнічних конфліктів. На його думку, сецесія рідко розв'язує проблеми міжетнічного та міжкультурного діалогу та спроможна спричинити відродження ідентичності меншин, які залишилися проживати на території етнічної групи, що відокремилась від держави [284].

У другій половині ХХ ст. тенденції сепаратизму та дезінтеграції досліджував норвезький політолог-компаративіст С. Роккан, який є творцем моделей регіонального розвитку. Він вважав, що структурні розколи, які поглиблювалися з часом, спричиняли зростання ролі регіональної ідентичності та регіональних інтересів у формуванні плюралістичного сприйняття політичного розвитку певних регіонів. Згодом С. Роккан та американський соціолог С. Ліпсет запровадили в науковий обіг поняття суспільно-політичних поділів (англ. cleavage), під якими розуміли тривалі конфлікти в суспільстві, що

спричиняють формування ідеологічних доктрин, навколо яких громадяни об'єднуються у політичні партії. На їхню думку, деяким субнаціональним регіонам тогочасної Європи було притаманне явище «політизації периферії» [295]. С. Роккан і британський політолог Д. Урвін вбачали цей феномен у формуванні регіональних політичних систем та інститутів, у яких відбувається формулювання та об'єднання регіональних інтересів. Провідну роль у таких процесах відіграють місцеві політичні діячі, політичні партії та рухи. Часто місцеві політичні сили надають своїм вимогам етнічного забарвлення, що можна трактувати як політизацію етнічності, яка є однією з характерних ознак сепаратизму [326].

Також, згідно з «теорією периферій» С. Роккана, навколо «пояса міст» знаходяться «буферні зони», населення яких відрізняється від громадян «пояса міст» і підданих імперії в етнічному, релігійному та культурному відношеннях. В минулому «буферні зони», тобто внутрішні периферії, захищали «пояс міст» від династичних центрів. Зовнішні периферії знаходилися на великій відстані від розвинених центрів, тому вони не мали тісних зв'язків з націями-державами і їм вдалося зберегти свою ідентичність та територіальну автономію. Моделі регіонального розвитку С. Роккана дають змогу пояснити виникнення тенденцій до дезінтеграції та сепаратизму, які істотно зросли в другій половині ХХ ст. З часом структурні розколи посилювалися й спричиняли акцентування уваги на регіональній ідентичності та регіональних інтересах, й у такий спосіб формувалося плюралістичне сприйняття політичного розвитку окремих регіонів.

Американський дослідник Т. Р. Гурр визначає сепаратизм як невід'ємну ознаку державного розвитку, що не завжди передбачає сецесію. Учений виокремлює три групи типів поведінки сепаратистів, які залежать від особливостей політичної організації та потреб регіону, а саме: «голос» як вимогу культурної автономії; «лояльність», тобто відмову від конфлікту в обмін на увагу та визнання; «вихід» як вимогу самовизначення, що, ймовірно, матиме зв'язок з федералізацією [274, с. 47]. Як правило, найвагомим

фактором, який спричиняє появу сепаратизму, є національна ідентичність. Цілком логічно, що ідеологія сепаратизму повинна формуватися на основі історичного досвіду незалежності нації певного регіону. Якщо на цих теренах суверенної держави не існувало, лідери сепаратистських рухів обґрунтовують своє право на сецесію, посилаючись на ідеї незалежності ідентичних територій або близьких за походженням етносів.

У науковому дискурсі часто ототожнюють поняття сепаратизму та сецесії, оскільки немає чітко визначених вимог до обґрунтованості розриву зв'язків між певним регіоном і державою-сувереном з метою утворення самостійної держави.

Термін «сепаратизм» відомий упродовж кількох століть. В історичному вимірі дефініції та зміст цього поняття зазнали значних трансформацій. Етимологічно термін «сепаратизм» походить від лат. слів *separatio* – відокремлення, *separatus* – окремий.

Початково його використовували переважно для позначення явищ суспільно-релігійного характеру. Наприкінці XVI – на початку XVII ст. цей термін ототожнювали виключно з поняттям індепендентизм (від англ. *independent* – незалежний). На той час в Англії значного розвитку набув релігійний рух, прихильники якого (індепенденти) виступали проти абсолютної влади монарха та англіканської церкви. Вони вимагали виходу з-під контролю офіційної церкви та надання автономії конгрегаціям – місцевим парафіяльним громадам, які б отримали право володіти церковною власністю.

Це протистояння між англіканською церквою та пуританськими спільнотами відоме в історії як конгрегаціоналізм (від лат. *congregatio* – об'єднання), а його учасники, які вимагали відокремлення, – конгрегаціоналісти [287]. Уникаючи переслідувань, вони емігрували в інші країни, зокрема США, де на нових територіях засновували перші індепендентські поселення (Плімутська колонія в Новій Англії, ін.). Конгрегаціоналісти – релігійні сепаратисти ставали впливовими лідерами

боротьби за республіканські та демократичні ідеї, стояли біля витоків американської національної ідентичності.

Першими успішними проявами сепаратизму можна вважати війну за незалежність американських колоністів та утворення Сполучених Штатів Америки. У Новий час, коли формувався образ національної держави та зароджувалися республіканські традиції в державах Європи, термін «сепаратизм» запозичили з релігійної сфери у сферу політичних відносин [213, с. 54–55].

Упродовж XVIII–XIX ст. у суспільному та науковому дискурсах поняття «сепаратизм» все ще пов'язувалося з релігійним відокремленням конгрегаціоналістів. Наприкінці XIX – на початку XX ст. цей термін поступово наповнюється якісно новим змістом, частіше застосовується для характеристики суспільних ідей і політичних рухів у регіонах держав за територіальне відокремлення.

За умов секуляризації суспільства в демократичних державах, динамічного розвитку політичних і націотворчих процесів, виникнення нових форм державно-територіального устрою, відбувається трансформація змістового наповнення терміна «сепаратизм». У науковому дискурсі поступово більшою мірою акцентується політичний контекст поняття «сепаратизм», яке на початку XX ст. стає повноцінною категорією політологічної науки.

За радянських часів науковці не обирали сепаратизм за об'єкт дослідження. Його розглядали, з одного боку, у контексті ідеології інтернаціоналізму як буржуазне явище, з іншого – як прагнення пригноблених національних меншин до відокремлення від певної держави та створення самостійної держави або автономного регіону. Тогочасні вчені вважали, що сепаратизм не є масовим народним рухом і відображає інтереси окремих громадян, права яких утискає правляча еліта панівної нації. Якщо сепаратистам вдається перемогти, то вона докладає максимальних зусиль для встановлення свого контролю в новоствореній державі або автономній області [113]. В томі 13 «Української радянської енциклопедії» (1963) сепаратизм визначено як

«прагнення до відокремлення або у багатонаціональних буржуазних державах прагнення окремих груп населення до відокремлення і створення власної держави чи автономної області» [176].

Після розпаду СРСР та проголошення незалежності нашої держави в 1991 р. почалися істотні зміни в розвитку вітчизняної політологічної думки, наукова сфера вийшла з-під впливу державної ідеології. Українські вчені обрали концептуально новий підхід до тлумачення суті сепаратизму, почали досліджувати чинники виникнення цього явища, форми його проявів і наслідки для держав і регіонів.

Вітчизняна політологічна наука динамічно розвивається у співробітництві із зарубіжними науковцями, формуються регіональні політологічні школи, зростають наукові здобутки вчених, які мають змогу формувати відповідний теоретико-категорійний апарат, досліджуючи та аналізуючи такі суспільно-політичні явища, як сепаратизм, прогнозувати тенденції їх розвитку в контексті глобалізації та інтеграції.

У томі 5 «Юридичної енциклопедії» (2003) сепаратизм визначений як «рух, спрямований на відокремлення від держави частини її території та населення». Його виникнення зумовлюють суперечності між центральною владою держави та носіями ідей сепаратизму. Як правило, носіями сепаратистських ідей є політичні партії, громадські та релігійні організації етнічних або конфесійних меншин [201].

Згідно з визначенням, наведеним у термінологічному словнику «Теорія міжнародних відносин», сепаратизм – це «прагнення і рух за територіальне, політичне відокремлення тієї чи іншої частини держави, суспільно-політичного об'єднання з метою створити нове державне утворення або надати певній частині держави автономії за національно-мовними чи релігійними ознаками» [172, с. 233].

У Проекті Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» поняття «сепаратизм» визначено як діяльність, спрямовану

на відокремлення частини території України з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю або широкою автономією [136].

Польські науковці трактують сепаратизм як «рух до відокремлення, проявом якого є національна сецесія, що виражається в прагненні до відшарування нації або населення в окремій державі та утворення власної суверенної держави» [294, с. 314].

Щоб здійснити комплексний аналіз такого складного суспільно-політичного явища, як сепаратизм, необхідно попередньо з'ясувати його головні джерела. Підґрунтям виникнення та розвитку сепаратизму в державі можуть слугувати різні чинники, зокрема, неоднорідність етнічного та релігійного складу населення, історичне минуле корінного народу чи етнічної спільноти, що трансформувалися в націю та виступають за державно-політичне самовизначення, накладання етнічних меж і адміністративних кордонів територіальних одиниць держави, диспропорції економічного, соціального, культурного розвитку окремих регіонів і різний рівень екологічного благополуччя в них; дискримінаційна політика держави щодо етнічних (національних), релігійних меншин і корінних народів, порушення їхніх прав і свобод, зовнішньополітичний вплив інших держав або міжнародних терористичних організацій з різною метою, наприклад, підпорядкування та експлуатації природних ресурсів, встановлення контролю над геостратегічними об'єктами, захисту населення окремих регіонів (історично чи етнокультурно спорідненого з суміжною державою) від дискримінації тощо. Значення певних чинників може бути штучно перебільшене, цілеспрямовано використовуватися зацікавленими сторонами, які можуть допомагати сепаратистам у різний спосіб, наприклад, застосовувати інформаційну пропаганду, надавати політичну, військову чи фінансову підтримку.

Найчастіше рушійною силою розгортання сепаратистських рухів є сформована та політично організована етнонаціональна спільнота, а кінцевою метою сепаратизму, як правило, є державно-політичне самовизначення нації,

утворення на відокремленій території незалежної держави або отримання широкої політичної автономії в складі держави-суверена.

Основними джерелами загострення етнічного екстремізму в будь-якій країні є тривалі періоди соціально-економічної та політичної нестабільності. З одного боку, вони супроводжуються соціальною диференціацією громадян, запеклою боротьбою за політичну владу, посиленням соціальних і міжетнічних суперечностей за умов зростання бандитизму, а з іншого – низькою ефективністю діяльності державного апарату і правоохоронних органів, браком надійних механізмів правового захисту населення, внаслідок чого частішають спроби врегулювання конфліктів силовими методами.

Різноманітні чинники сепаратизму можна об'єднати в такі основні групи: взаємні територіальні претензії етносів, зумовлені історичним минулим етносів; політичні чинники, серед яких боротьба етносу за свій політичний статус або державну незалежність; економічні чинники, пов'язані з диспропорціями розвитку регіонів і з етнокультурною ідентичністю; демографічні чинники, зумовлені нерівномірним розміщенням населення у поліетнічних державах; соціокультурні чинники, що проявляються у виникненні суперечностей на ґрунті мовних, культурних і релігійних відмінностей; історичні чинники, витоками яких є усталені етнопсихологічні стереотипи.

Український науковець Р. Ключник стверджує, що виникнення сепаратистського руху можливе за двох умов: дискримінації етнічної спільноти з боку державної влади та формування активної політичної еліти, здатної очолити цей рух [64]. Дискримінація може бути політичною, економічною, культурною, релігійно-конфесійною тощо. Політична дискримінація передбачає, що окрема етнічна одиниця позбавлена політичних прав, на відміну від домінантної більшості, а економічна дискримінація призводить до ситуації «внутрішньої колонії», коли якась частина території перетворюється на своєрідного економічного донора [120]. Сьогодні посилюється вплив міжетнічних відносин, які призводять до дискримінації етнічних спільнот та наростання сепаратистських настроїв, оскільки прагнення зберегти власну

етнокультурну ідентичність дедалі частіше стає передумовою політичного сепаратизму, а територіальне відокремлення розглядається як єдиний засіб самозбереження. Отже, дискримінація етнічної меншини з боку державної влади та наявність активної національної політичної еліти, спроможної очолити цей рух, можуть спричинити виникнення політичного сепаратизму [104].

Провами сепаратизму в країнах Африки та Азії у ХХ ст. були рухи «пригнічених народів» проти панівних етносів і «чужих» держав та їхніх правлячих еліт. Такі рухи були спрямовані проти несправедливого розподілу влади в поліетнічній державі, проти систематичного відсторонення від влади та вигнання корінної етнічної спільноти, проти обмеження чи повного позбавлення її прав і свобод.

Також сепаратистські рухи пов'язані з тривалими історичними процесами етнокультурної мобілізації та культурної політизації. Етнос є стійкою міжпоколінною природно та історично сформованою на певних територіях людською спільнотою, яка вирізняється відносно усталеними етнокультурними особливостями. Від етносу до нації людська спільнота проходить кілька етапів. Спершу відбувається консолідація її представників з високим рівнем етнічної самосвідомості, формуються корінні національні інтереси, як правило, здобуття державної незалежності, а потім об'єднання навколо національної ідеї зумовлює прискорене наростання політичної активності етносу.

Сепаратизм у різних державах і регіонах має свої особливості, хоча й існує низка спільних ознак. Критеріями типологізації сепаратизму слугують сфера прояву, кількість акторів, ідеологічна основа, цілі, динаміка функціонування, соціальне значення, тривалість та особливості прояву. Залежно від сфери прояву сепаратистських тенденцій можна виокремити політичний, економічний і правовий сепаратизм. Політичний сепаратизм передбачає вирішення суперечностей між етнічною меншиною та політичною владою шляхом виведення частини території з-під юрисдикції держави. Він властивий для внутрішньодержавного рівня політичних відносин, а його головна передумова – це відмінності етнічних одиниць і державно-політичних

утворень. На відміну від інших типів сепаратизму саме політичний його різновид вимагає територіального відокремлення як єдиного способу вирішення політичних проблем [155]. Загалом політичний сепаратизм є найбільш формалізованим та організованим видом руху за відокремлення чи автономізацію, що переважно проявляється у послідовній діяльності зареєстрованих (інколи незаконних) політичних партій, які перебувають в опозиції до офіційної влади. Головними їхніми цілями є відокремлення чи автономізація окремого регіону держави, населення якого вони представляють [82, с. 73]. Прикладом політичного сепаратизму є діяльність окремих політиків на території Автономної Республіки Крим, які після здобуття Україною незалежності неодноразово висловлювали своє бажання приєднатися до РФ [180, с. 46].

Правовий сепаратизм передбачає запровадження у регіоні системи правових норм, не узгоджених із загальнодержавними. Наприклад, деякі автономні республіки Російської Федерації, Грузія та Молдова у складі СРСР проголошували пріоритет своїх законів над загальнодержавними. Дехто вважає, що «війна законів» у Радянському Союзі на початку 1990-х років стала однією з причин його розпаду [205].

Економічному сепаратизму притаманне намагання регіону вийти із загальної економічної системи держави та розірвати господарські зв'язки з нею. Такі процеси можуть супроводжуватись самоізоляцією або переорієнтацією на зовнішньоекономічних партнерів. Яскравим прикладом такого типу є економічний сепаратизм деяких регіонів Півночі Італії, зокрема Ломбардії та Венето, де існують рухи за незалежність. Економічний сепаратизм небезпечний тим, що згадані території мають значні ресурси і можуть існувати самостійно, без фінансової допомоги центральної влади.

Класифікують сепаратизм і за кількістю суб'єктів-учасників. На підставі цього критерію виокремлюють двосторонній і багатосторонній сепаратизм. Двосторонній сепаратизм передбачає участь двох акторів, які протистоять один одному. Такими можуть бути органи центральної влади державного утворення

та регіону в його складі. Учасниками багатостороннього сепаратизму, крім згаданих, є етнічні діаспори, конфесійні інституції тощо. Дуже часто двосторонній сепаратизм трансформується у багатосторонній, переважно коли він має етнічну чи релігійну складову.

За ідеологічною ознакою розрізняють етнічний, релігійний і цивілізаційний сепаратизм. Етнічний сепаратизм пояснює вимоги політичної незалежності правом етнічних меншин створити власну державу. Він особливо небезпечний для суверенітету і територіальної цілісності багатонаціональних держав, оскільки згадане право має підтримку в міжнародній політичній теорії та практиці держав [328]. Основою етнічного сепаратизму є національна самоідентифікація людини, суть якої полягає у тому, що меншини усвідомлюють своє походження, традиції, цінності та вірування. Вона фактично не залежить від зміни соціальних ролей, статусів, видів діяльності, політичних чи інших орієнтацій [34]. Сьогодні саме етнічний чинник найчастіше слугує джерелом сепаратизму в усіх регіонах нашої планети.

Для релігійного сепаратизму надзвичайно важливою є конфесійна приналежність населення регіону. Часто релігійний сепаратизм доповнює та посилює етнічний. Досі релігія залишається потужним чинником самоідентифікації та консолідації груп людей, що зумовлює політизацію конфесійних спільнот. Деякі дослідники вважають, що сьогодні світом шириться нова цивілізаційна криза, основою якої є культурна несумісність християнської та мусульманської цивілізацій [104]. Появу цивілізаційного сепаратизму спричиняє поєднання культурних, релігійних та етнічних відмінностей громад. Такий тип сепаратизму був притаманний християнській та мусульманській спільнотам колишньої Югославії та досі існує у сучасній Боснії і Герцеговині (БіГ).

Відповідно до головних завдань політичної еліти регіону, сепаратизм поділяють на стратегічний і тактичний. Стратегічний сепаратизм – це зміна обсягу власних повноважень регіональної політичної еліти, тобто політична

автономія, чи вихід зі складу держави. Тактичним називають сепаратизм, гасла та деякі акції якого слугують лише засобом тиску на центральну владу.

За тривалістю сепаратизм поділяють на постійний і тимчасовий. Постійний сепаратизм характерний для етнокультурних регіонів у складі поліетнічних державно-політичних утворень. Для його активізації потрібна трансформація соціально-політичної системи і пов'язане з нею послаблення впливу центральної влади. Тимчасовий сепаратизм спричиняють соціокультурні передумови, зумовлені дестабілізацією та погіршенням економічного, соціального та політичного становища регіону, кризою довіри його населення до центральної влади. Цей вид сепаратизму вичерпує себе тоді, коли чинники, які його зумовили, втрачають актуальність.

Залежно від спрямування сепаратизм поділяють на внутрішній і зовнішній. За внутрішнього зовнішні чинники не впливають на процеси в державі, що допомагає локалізувати конфлікт і не допустити його поширення за межі державної території. При зовнішньому сепаратизмі спостерігаються зовнішній вплив і фінансова, інформаційна та військова підтримка прихильників дезінтеграції дипломатичними, політичними засобами й навіть шляхом військового втручання в конфлікт [61].

За територією, яку охоплюють сепаратистські рухи, сепаратизм поділяється на регіональний і локальний. Регіональний сепаратизм спирається на значні політичні досягнення регіональної влади в регіоні. Саме регіональні політичні структури виступають за розширення своїх владних повноважень і відповідно обмеження влади центрального уряду. Локальний, або місцевий, сепаратизм проявляється у намаганні місцевих політичних еліт вийти з-під контролю центральної влади та стати самостійною політичною силою в регіоні.

За методами досягнення мети сепаратизм поділяють на ненасильницький і силовий. При ненасильницькому сепаратизмі процес від'єднання відбувається з використанням політичних, економічних, юридичних і конституційних засобів. У світі переважають силові форми та методи реалізації сепаратистських та іредентистських цілей у боротьбі за незалежність. Силовий

сепаратизм асоціюється з використанням усіх можливих методів боротьби, зокрема, збройних. Сторони конфліктів у Придністров'ї, Абхазії, Осетії та Нагірному Карабаху неодноразово використовували зброю, що спричинило значні людські та матеріальні втрати й дестабілізацію країн.

За динамікою функціонування виділяють еволюційний і радикальний сепаратизм. При еволюційному сепаратизмі взаємодія між центром і регіоном визначається переговорами, під час яких змінюються владні, економічні та соціокультурні відносини між державним утворенням і територією в його складі. Несилова боротьба зменшує негативні соціальні наслідки сепаратизму, а переговорний процес може сприяти нейтралізації сепаратистських тенденцій у регіоні. Проте цей процес передбачає значні поступки з боку центральної влади, відмову на користь регіону від низки повноважень і прав. Оскільки непримиримі позиції сторін зумовлюють появу загрози використання сили, еволюційний сепаратизм досить легко трансформується в радикальний.

Для радикального сепаратизму характерна особливо жорстка позиція сторін та орієнтація на застосування силових засобів. Часто причиною виникнення цього типу сепаратизму стає етнорелігійна ознака населення регіону. Зазвичай центральна влада не бажає йти на поступки та компроміси і в такий спосіб викликає радикалізацію вимог політичних сил регіону. Радикальний сепаратизм дестабілізує соціально-політичну ситуацію на всій території, впливає на довіру до влади, її легітимність і створює напруження у відносинах між центром та регіонами.

Отже, проаналізувавши типології сепаратизму за різними критеріями, ми дійшли висновку, що жодна з них не є універсальною, оскільки враховує лише певні чинники, умови розгортання та особливості проявів сепаратизму в конкретних регіонах. Такі типологічні схеми не спроможні охопити усе розмаїття реальних ситуацій, вони залишаються лише їх спрощеними та узагальненими моделями, потребують уточнень і доповнень.

Окрім різних типів сепаратизму, виокремлюють такі його форми: сецесія, іредентизм і деволюція [180]. Під сецесією (від лат. *secessio* – йду) розуміють

відокремлення задля створення власної держави. За такої ситуації політичні сили та населення регіону прагнуть вийти зі складу однієї держави задля формування власної незалежної. Розвиваючись, сецесія швидко переростає в затяжне збройне протистояння, що часто супроводжується соціальними потрясіннями, людськими жертвами та матеріальними втратами. Причин виникнення сецесії існує декілька, однією з них є необхідність збереження етнічної ідентичності. Перед загрозою етнічної асиміляції чи етноциду етноси вдаються до боротьби за політичну автономію. Ще одна причина сецесії криється у цінностях свободи. Українською важливо застосовувати цей принцип, якщо конкретна держава провадить дискримінаційну політику геноциду щодо певної етнічної спільноти. Отже, за певних обставин право на самозахист обґрунтовує право на відокремлення [41].

Одним із різновидів сепаратизму є іредентизм (від лат. *irredento* – незвільнений, такий, що перебуває під чужим владарюванням), тобто етнополітичний рух, який ініціює етнічна меншина з метою виходу зі складу поліетнічної держави та приєднання до іншої, спорідненої. Сепаратизм також може мати на меті не відокремлення від держави, а набуття у ній статусу автономії. Іредентизм як відокремлення частини території задля приєднання до сусідньої держави походить від націоналістичного руху в Італії кінця XIX – початку XX ст. Він виникає, коли регіональна політика має на меті приєднання до іншої держави, хоча інколи сепаратистський рух активізується для досягнення більшої політичної автономії, не орієнтуючись на вихід зі складу держави [9]. Помилковою є думка, що іредентизм не загрожує цілісності держави, адже центральна влада постає перед загрозою втрати політичного впливу та контролю. Вимоги політичної автономії за певних умов легко переростають у вимоги повної незалежності. Сучасними прикладами іредентизму є Північна Ірландія та Нагірний Карабах, які прагнуть приєднатися до Республіки Ірландія та Вірменії відповідно.

Розглядаючи іредентизм з урахуванням змін у системі міжнародних відносин, Н. Горло запропонувала такі функціональні моделі політики

іредентизму: Віденська система – об'єднавчий іредентизм; Версальсько-Вашингтонська система – експансіоністський; Ялтинсько-Потсдамська – латентний; постбіполярна система – поміркований та експансіоністський [33, с. 6].

Енозис як різновид іредентизму (від грец. *henosis* – союз, об'єднання) розглядають як рух за возз'єднання з історичною батьківщиною. Він характерний для греків-кіпріотів, які вимагали об'єднання Кіпру з Грецією, що стало причиною їхньої національно-визвольної боротьби в першій половині ХХ ст.

Деволуція (від лат. *devolutio* – згортання) – це процес, під час якого регіони всередині держави вимагають і отримують політичну владу й дедалі більшу автономію від центральної влади. Наприклад, повноваження регіонам були відделеговані у Великій Британії. Вважаючи деволуцію ефективним засобом збереження територіальної цілісності Сполученого Королівства, британці вдалися до асиметричної деволуції, коли кожен регіон сам визначає, скільки повноважень йому варто вимагати. Зокрема, Уельс, Північна Ірландія та Шотландія мають законодавчо закріплені різні фінансові та правові взаємовідносини з офіційним Лондоном.

Отже, вивчення різних видів сепаратизму, причин їх виникнення та наслідків сприяє ґрунтовному та науково-аргументованому аналізу спільних і відмінних ознак, пошуку ефективних механізмів протидії, прогнозуванню перебігу сепаратистських процесів та ін. Описані класифікації сепаратизму дають змогу підкреслити багатоаспектність і варіантність проявів сепаратизму, їх різне суспільно-політичне значення.

Різноманітні приклади сепаратистських рухів у світі допомагають чіткіше сформулювати уявлення про особливості тієї чи іншої форми сепаратизму. Надзвичайно актуальним є вивчення прикладів сепаратистських явищ в Україні, оскільки вони становлять значну загрозу для національної безпеки держави. Пошук нових підходів до вивчення різних аспектів сепаратизму допоможе знайти та реалізувати ефективні шляхи боротьби з ним.

Сучасний сепаратизм як політична програма ґрунтується на принципі самовизначення націй, коли етнонаціональна спільнота має власну державу. Самовизначення передбачає наявність в етнічних груп права на участь у суспільно-політичному процесі на міжнародній арені. Відповідно сепаратизм є виходом з існуючої системи або її руйнуванням з метою створення власної держави.

Співвідношення категорій «сепаратизм» і «самовизначення націй» сьогодні по-різному інтерпретується в науковому та політичному дискурсах. Це певною мірою зумовлене підходами до проблеми сепаратизму з точки зору міжнародного права на основі загальновизнаних принципів: з одного боку, повага до територіальної цілісності держав і непорушності їх кордонів, з другого – право всіх націй на самовизначення [104]. У сучасних міжнародно-політичних реаліях сепаратизм трансформується з внутрішньополітичної проблеми окремої держави в загрозу для міжнародної безпеки, що вимагає зміни принципових підходів до оцінювання сепаратистських тенденцій у регіонах, вироблення нових критеріїв та адекватних політико-правових механізмів протидії сепаратизму на рівні міжнародних організацій.

Отже, сепаратизм у науковому та суспільно-політичному дискурсі тлумачиться водночас у позитивному й негативному контексті: як багатовимірне та динамічне явище сучасності, що, з одного боку, дестабілізує внутрішньополітичну ситуацію в державі, загрожує її суверенітету й територіальній цілісності, а з іншого – слугує засобом реалізації політичних інтересів етнонаціональної спільноти, яка зазнає дискримінації в поліетнічному суспільстві з вираженим домінуванням титульної нації та веде боротьбу за незалежність. Феномен сепаратизму полягає в пожвавленні руху за територіальне відокремлення частини держави з метою формування нового державного утворення або надання регіону автономного статусу з урахуванням мовних, культурних чи релігійних ознак.

1.3. Сутність і структура механізмів протидії сепаратизму

Усвідомлення на глобальному рівні реальності викликів і потенційних загроз регіонального сепаратизму для міжнародної безпеки зумовило поживлення інтересу суспільно-політичного середовища до логічного осмислення їх впливів і наслідків, спонукало до активних пошуків превентивних інструментів послаблення сепаратистських настроїв і ефективних шляхів десепаратизації. У сучасному зарубіжному та вітчизняному академічному дискурсі неконцептуалізоване поняття «механізм протидії сепаратизму», бракує науково-теоретичного дослідження критеріїв, на підставі яких можна розмежовувати різного роду механізми. Відповідно постала потреба обґрунтування *національних і міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму* та їх типологізації. Поняття «механізм» у різних джерелах визначене як сукупність проміжних станів або процесів певних явищ; система засобів і форм; сукупність форм, методів та інструментів тощо.

Протидію сепаратизму розуміємо як цілеспрямовану діяльність і взаємодію держав та/або інших суб'єктів міжнародних відносин щодо реагування на виклики та ризики виникнення й поширення сепаратистських настроїв у поліетнічному суспільстві з вираженими етнокультурними та регіональними ідентичностями, усунення загрози формування й запобігання розвитку політичних партій і рухів за територіальне відокремлення, а також боротьбу з проявами й наслідками сепаратизму в суверенних державах на національному та міжнародному рівнях за допомогою низки політико-правових та інших механізмів.

Механізм протидії сепаратизму визначаємо як сукупність засобів, методів та інструментів, які використовують політичні інститути для запобігання сепаратизму в різних формах і проявах та для боротьби з його наслідками.

Національні механізми протидії сепаратизму трактуємо як систему цілеспрямованих заходів держави (законодавчих, адміністративних, фінансових, інформаційних та ін.), норм і принципів, методів та інструментів,

які застосовують політико-правові інститути з метою запобігання поширенню сепаратистських настроїв у суспільстві, усунення причин та умов розвитку політичних партій і рухів сепаратистського спрямування, боротьби з проявами сепаратизму в окремих регіонах країни. Прикладами їх вдалого застосування є політика протидії сепаратизму Іспанії, Великої Британії, Данії та ін., які різними способами не допустили сецесії, однак остаточно викоринити сепаратистських ідей у суспільстві не змогли.

Ефективно протидіяти сепаратизму на національному рівні неможливо без реалізації політики *десепаратизації*. Поняття «десепаратизації» трактуємо як сукупність заходів, що спрямовані на забезпечення територіальної цілісності держави, недоторканності її кордонів, гарантування захисту прав та свобод її громадян, і ставлять за мету ліквідацію усіх проявів сепаратизму та попередження появи нових загроз.

Тимчасова окупація Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та початок неоголошеної війни РФ проти України привернули увагу народних депутатів до пошуку шляхів і способів запобігання виникненню сепаратистської діяльності та боротьби з її наслідками на території нашої держави. Група парламентарів 17 липня 2014 р. внесла на розгляд Верховної Ради України проект Закону «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)».

Відповідно до ст. 3 цього законопроекту, «десепаратизація – це комплекс заходів, що здійснюються з метою звільнення органів законодавчої, виконавчої, судової влади, правоохоронних органів, Збройних Сил України, Служби безпеки України, органів місцевого самоврядування, політичних партій та громадських об'єднань, вищих навчальних закладів, засобів масової інформації, підприємств, установ і організації усіх форм власності від будь-яких проявів сепаратизму та запобігання загрозам сепаратизму в майбутньому». Також передбачено, що десепаратизація повинна базуватися на комплексній реалізації державою люстраційних, ліквідаційних, конфіскаційних, освітніх та

інформаційних заходів. Зокрема, у ст. 7 йдеться про люстраційні заходи десепаратизації, або десепаратизаційну люстрацію, яка є тимчасовим позбавленням права обіймати певні посади, бути обраними або призначеними на посади в об'єктах десепаратизаційної люстрації особам, що відповідають люстраційним критеріям, визначеним цим проєктом Закону [136]. Документ було схвалено у першому читанні 22 липня 2014 р., але його повторного розгляду дотепер не відбулося.

Незважаючи на те що ефективна політика десепаратизації має позитивні наслідки для держави, міжнародна спільнота виявила занепокоєння щодо потенційної імплементації цього проєкту Закону. Насамперед, Українська Гельсінська спілка з прав людини (англ. Ukrainian Helsinki Human Rights Union) у своєму звіті зазначила, що такі законодавчі акти суперечать Конституції України й основним міжнародним стандартам прав людини [353]. Тому досі в Україні немає чітко сформованої та закріпленої в національному законодавстві політики десепаратизації.

За умов відсутності або несвоєчасного застосування національних механізмів десепаратизації, втрати центральною владою контролю над політичною ситуацією в сепаратистських регіонах, виникнення збройного конфлікту та ескалації насилля, що загрожують безпеці й територіальній цілісності, суверенні держави звертаються за підтримкою до провідних акторів світової політики. *Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму* інтерпретуємо як систему скоординованих і послідовних дій, методів і превентивних інструментів, які суб'єкти міжнародної політики спрямовують на попередження виникнення відцентрових тенденцій у суверенній державі, усунення джерел та умов для розгортання сепаратистських рухів, урегулювання конфліктних ситуацій, відновлення миру й безпеки в регіонах [189].

Здебільшого держави Європи використовували та/ або досі використовують *правові, фінансові, адміністративно-управлінські, інформаційні та силові механізми* десепаратизації на національному рівні. Типологізувати *міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму*

доцільно таким чином: *міжнародно-правовий механізм, механізм визнання/невизнання незалежності нового державного утворення, діалог у багатосторонньому форматі, режим міжнародних санкцій, міжнародний фінансовий механізм, механізм миротворчих і моніторингових місій*. Типологія міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму розроблена на основі врахування, по-перше, реакції та дій міжнародної спільноти загалом й окремих міжнародних акторів, зокрема, у відповідь на сепаратистські процеси у конкретних країнах, які загрожують стабільності в регіоні та субрегіоні, виступають чинником геополітичного протистояння провідних держав світу та впливають на функціонування системи міжнародних відносин; по-друге, спеціальних засобів міжнародного впливу примусового й непримусового характеру, що використовуються для досягнення політичної мети – врегулювання конфліктної ситуації, запобігання ескалації насилля, забезпечення відновлення миру та порядку в регіоні.

Деякі вітчизняні науковці, досліджуючи різні аспекти сепаратизму, робили спроби виокремити механізми протидії сепаратизму. Зокрема, І. Клопотуп та А. Місюра вважають, що держави застосовують ненасильницькі та насильницькі (інші назви – силові, репресивні) методи протидії сепаратизму. До ненасильницьких методів відносять надання владних повноважень і розподіл прибутків; виважену політику щодо регіональних особливостей; сприяння економічному розвитку; забезпечення легітимності центральних органів влади у сприйнятті місцевого населення; ефективну інформаційну політику; забезпечення міжнародної підтримки цілісності держави; недопущення створення збройних осередків сепаратистських рухів і переростання конфліктів у збройне протистояння тощо. Ненасильницькі методи протидії сепаратизму мають економічний та політичний характер. До насильницьких методів І. Клопотуп та А. Місюра відносять затримання та притягнення до кримінальної відповідальності за сепаратизм або сприяння сепаратистській діяльності; посилення кримінальної відповідальності; ізоляцію кризових районів; контроль за внутрішньо переміщеними особами; фізичне

знищення центрів підготовки та забезпечення озброєних сепаратистських формувань [63].

Міжнародний досвід застосування силових і ненасильницьких методів урегулювання сепаратистських конфліктів вивчали О. Резнікова, А. Місюра, С. Дрьомов та К. Войтовський. Також науковці проаналізували досвід використання міжнародних форматів для врегулювання збройних сепаратистських конфліктів, на основі чого запропонували шляхи врегулювання конфлікту на Донбасі з урахуванням способів і методів, які підтвердили свою ефективність на практиці [98].

З-поміж найпоширеніших методів боротьби із сепаратизмом В. Дівак виокремлює силові та інституційні. Силові методи передбачають збройну боротьбу проти сепаратистів та оголошення їх терористами, а також насильницьку асиміляцію. Інституційні методи боротьби із сепаратизмом дослідниця поділяє на територіальні (федерація, автономія, регіоналізація) та політичні (розширення представництва меншин, які вимагають самостійності через виборчу систему) [41, с. 97].

На думку української вченої І. Кресіної, у боротьбі з проявами сепаратизму на превентивній стадії та з метою збереження за центральною владою і правоохоронними органами контролю над територіями, які охопив сепаратизм, необхідно застосовувати правові механізми. Досвід України в боротьбі із сепаратизмом доводить слушність цього твердження. І. Кресіна зазначає, що правові механізми не були ефективними та дієвими, зокрема 2014 р., коли Генеральна прокуратура України визнала самопроголошені Донецьку народну республіку (ДНР) і Луганську народну республіку (ЛНР) терористичними організаціями. Оскільки судового рішення було недостатньо, щоб припинити діяльність сепаратистів, це призвело до початку неоголошеної війни на Донбасі [74, с. 355].

Науковці М. Здоровега та О. Цебенко розглядають міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму на пострадянському просторі, однак їх чіткого визначення не дають. Дослідники переконані, що найбільш ефективними є

ненасильницькі заходи врегулювання конфліктів, передусім переговори, залучення міжнародних організацій до процесів урегулювання ситуації у регіоні, звернення до суду та застосування економічних санкцій. Появу сепаратистських рухів у Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії, Нагірному Карабасі, Криму та на Сході України М. Здоровега та О. Цебенко пов'язують з російським впливом [54]. Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених сепаратизму, досі немає чіткої класифікації механізмів для протидії сепаратизму, отже, існує потреба в подальшому дослідженні цієї проблематики.

Упродовж понад пів століття однією з найважливіших проблем у сфері протидії сепаратизму залишається проблема діалектичного поєднання та неоднозначного співвідношення загальновизнаних на рівні ООН таких міжнародно-правових норм, як «право народів на самовизначення» і «принцип територіальної цілісності держав». Через це зумовлені проявами сепаратизму випадки дезінтеграційних політичних процесів у державах викликають різну реакцію на міжнародному рівні. Наприклад, у період деколонізації такі процеси ототожнювалися з правом на самовизначення, а вже в сучасній політико-правовій практиці їх, переважно, визначають як прояви сепаратизму, що становлять реальну загрозу порушення територіальної цілісності поліетнічних держав і призводять до сецесії й утворення нових самопроголошених (невизнаних) державоподібних утворень та ін. Отже, якщо в минулому сепаратизм слугував імпульсом для державотворчих процесів і його розглядали як дієву форму утворення нових суверенних держав, то з часом утвердилося сприйняття цього суспільно-політичного явища винятково як чинника дезінтеграційних процесів, що загрожує існуванню суверенних держав і дестабілізує систему міжнародної безпеки [178].

Більшість сучасних дослідників однастайні щодо протиправності явища сепаратизму, яке не відповідає принципам міжнародного права, суперечить нормам національного законодавства держав, в яких спостерігаються відцентрові тенденції. Проте не можна не враховувати думки політиків і

вчених, які стверджують, що сепаратизм як продукт розвитку суспільно-політичних відносин в епоху модерну став державотворчим чинником. Адже динаміка державотворчих процесів у ХХ ст. набула прискорення саме завдяки сепаратистським тенденціям. Такі різні підходи до аналізу суспільних процесів свідчать про розбіжності в практиці застосування норм міжнародного права за умов зростання викликів і загроз сепаратизму наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Звертаючись до нормативно-правової практики ООН, можна простежити використання різних політичних механізмів у ситуаціях, спричинених проявами сепаратизму. Залучення *міжнародно-правового механізму* передбачає ухвалення відповідних нормативно-правових актів (резолюцій, рішень) на рівні головних органів ООН з метою запобігання та боротьби із сепаратизмом. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН, що стосуються врегулювання ситуації у зоні сепаратистського конфлікту, зокрема щодо засудження підтримки окремими державами сепаратистських рухів на території інших, також трактуємо як практику використання міжнародно-правового механізму.

Рада Безпеки ООН неодноразово ухвалювала резолюції на підтримку суверенітету та територіальної цілісності колишньої Союзної Республіки Югославії, правонаступницею якої нині є Республіка Сербія, Боснії і Герцеговини, Хорватії, Молдови, України та інших держав. Внаслідок реалізації основних положень цих міжнародно-правових актів у Косово вдалося усунути ескалацію насилля, припинити репресії, вивести військові та поліцейські сили, а також запровадити міжнародну цивільну присутність задля врегулювання кризи та відновлення миру в регіоні [320].

У відповідь на збройну агресію РФ Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію від 27 березня 2014 р. [319]. Це стало поштовхом до формування міжнародної коаліції на підтримку незалежності та територіальної цілісності України, що надає політичну, військову, правозахисну, гуманітарну та фінансову допомогу нашій державі в протидії країні-агресору. Загалом під

збройною агресією у міжнародному праві розуміють протиправне, пряме чи опосередковане застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави [119].

Дії з підтримки сепаратистських рухів у Молдові, Україні та інших державах Європи вигідні для РФ «як інструмент тиску» на зовнішньополітичних опонентів. Однак вона «не має довготермінової послідовної стратегії підтримки сепаратизму та використовує короткотермінові тактичні переваги» [24, с. 131]. Незважаючи на діяльність ООН та солідарну позицію переважної більшості міжнародних акторів щодо територіальної цілісності Молдови й України, фактом залишається багаторічне існування невизнаних Придністровської Молдавської Республіки та окупованих регіонів Донецької та Луганської областей (так званих ДНР і ЛНР). А зацікавленість РФ в існуванні подібних структур ускладнює деокупацію неконтрольованих територій. У зв'язку з цим нагальною є потреба розробки та застосування нових дієвих механізмів нейтралізації впливу геополітичних гравців, зацікавлених у сепаратизмі.

Неодноразово Міжнародний суд ООН ухвалював рішення щодо позовів і спорів між державами-суверенами та регіонами, які від них відокремилися. Прикладом таких правових документів є визнання чи невизнання правомірності проголошення незалежності в односторонньому порядку без згоди держави-суверена. У відповідь на запит уряду Сербії до Генеральної Асамблеї ООН у жовтні 2008 р. стосовно того, чи відповідає міжнародному праву одностороннє проголошення незалежності тимчасовими органами самоврядування Косово, Міжнародний суд ООН у липні 2010 р. ухвалив консультативне рішення (немає прямої юридичної дії) про те, що дії Косово не порушують норм міжнародного права [69]. Якщо ж необхідно державу визнати агресором, це можливо зробити за рішенням Ради Безпеки ООН або за рішенням міжнародного суду ООН. У разі звинувачення у здійсненні агресії посадових осіб, слід отримати рішення

Міжнародного кримінального суду та судових органів держави відповідно до національного кримінального законодавства [160].

Механізм миротворчих і моніторингових місій розглядаємо як залучення сил ООН, гуманітарну інтервенцію з використанням військового контингенту держав-членів з метою запобігання або ліквідації загрози безпеці в зоні дії сепаратистських режимів, захисту прав людини, запобігання гуманітарної катастрофи або геноциду місцевого населення. Використання цього механізму передбачає відрядження Спеціальних представників Генерального секретаря ООН та військових спостерігачів до регіонів із проявами сепаратизму чи самопроголошених державних утворень. В окремих випадках можливе впровадження тимчасових адміністрацій у межах миротворчих операцій і місій ООН, які здійснюють спостереження й моніторинг за ухваленням управлінських рішень, сприяють стабілізації ситуації та відновленню миру.

Для протидії загрозам дезінтеграції Македонія (від 2019 р. – Північна Македонія) звернулася до міжнародної спільноти з проханням про допомогу та підтримку. У відповідь була розгорнута Миротворча місія ООН у прикордонних районах Македонії з Албанією та Сербією, яка діяла від грудня 1992 р. до лютого 1999 р. Результатом політичного діалогу та успішної реалізації миротворчої місії стало підписання Охридської угоди (2001), яка гарантувала збереження територіальної цілісності та унітарного устрою Македонії, передбачала початок децентралізації та представництво етнічних спільнот у державних органах влади. Під тиском міжнародної спільноти вдалося усунути джерела сепаратистських настроїв у суспільстві.

Миротворчу функцію в регіонах, де сепаратистські тенденції призвели до гострих збройних конфліктів, ООН виконувала також у тісній співпраці з НАТО, яке надавало безпосередню повітряну підтримку миротворцям у Балканському регіоні від початку 1990-х років. Завдяки скоординованій діяльності ООН, НАТО та їх держав-членів шляхом залучення переговорної дипломатії між сторонами конфлікту були ухвалені Дейтонські мирні угоди

(1995), покладено край громадянській війні, створено єдину федеративну державу Боснію і Герцеговину [197].

Колективна гуманітарна інтервенція під егідою ООН здійснювалася в Югославії, а інструментом урегулювання кризи в Косово стала гуманітарна інтервенція НАТО [101, с. 8]. Загалом міжнародна спільнота засуджує невинуватене застосування сили, зокрема у п. 4 ст. 2 Статуту ООН зазначено, що держави повинні утримуватися від таких дій проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави [162, ст. 2, п. 4]. Водночас Рада Безпеки ООН наділена правом легітимно ухвалювати рішення про застосування сили з метою примусу до миру в разі загрози міжнародному миру та безпеці [53]. Вважаємо, що застосовувати військову силу з метою реалізації концепції «гуманітарної інтервенції», яку запропонував Генеральний секретар ООН К. Аннан 1999 р., варто лише за відсутності мирних засобів відновлення стабільності в регіоні з проявами сепаратизму та забезпечення дотримання прав людини, оскільки зазвичай миротворчі місії стають успішними, проте не завжди вдається уникнути людських жертв.

Цивільні моніторингові місії діють паралельно та в кооперації з військовими миротворчими місіями. Досвід урегулювання гострих конфліктів у Боснії і Герцеговині, Косово та Хорватії з використання механізму миротворчих місій підтверджує, що для ефективного моніторингу виконання плану врегулювання конфліктної ситуації замало надання місіям виконавчих повноважень, місії повинні опиратися на військовий контингент. Це підвищує значущість їхніх погроз силою членам незаконних збройних формувань, які не складають зброї, а також спрощує доступ до всієї території та інфраструктурних об'єктів країни [47].

Основою *механізму міжнародного визнання/невизнання незалежності новостворених держав/державоподібних утворень* є власне факт визнання. Традиційно цей термін трактують як акт визнання існуючими державами нових держав чи урядів або інших суб'єктів міжнародного права з метою налагодження з ними офіційних або неофіційних, повних або неповних,

постійних або тимчасових відносин [18, с. 83]. Тобто це різновид односторонніх актів держав, спрямований на створення міжнародно-правових зобов'язань. Форма визнання де-юре передбачає встановлення дипломатичних відносин, визнання де-факто і здійснюється шляхом участі у міжнародних конференціях, багатосторонніх договорах, міжнародних організаціях, а визнання ад-гок є тимчасовим, разовим визнанням [183, с. 161]. Рішення про визнання або невизнання новоутворених держав залежить від багатьох факторів, насамперед, від того у який спосіб новому суб'єкту міжнародного права вдалося здобути незалежність, чи не був при цьому порушений принцип територіальної цілісності держав і чи не існують сепаратистські рухи в державі, яка ухвалює таке рішення.

На сучасному етапі проблемою залишається політична практика міжнародного співтовариства із застосування «подвійних стандартів» щодо визнання/невизнання новостворених держав/державоподібних утворень, для якого недостатньо лише дотримання правових процедур і результатів волевиявлення населення відокремленої території (всенародних референдумів про незалежність, референдумів з питань самовизначення та ін.). Вагомим чинником при ухваленні остаточного рішення про визнання/невизнання залишаються геополітичні інтереси впливових держав або міжнародних організацій [36, с. 23]. Така практика певною мірою знижує ефективність системи політико-правових механізмів протидії сепаратизму на національному та міжнародному рівнях.

Наприкінці ХХ ст., коли наслідками сепаратизму стають відкриті збройні протистояння, що переростають у заморожені конфлікти, постає потреба в кардинально новому підході до миротворчого процесу. Поступово актуалізується *механізм діалогу в багатосторонньому форматі*, покликаний сприяти зміцненню довіри між сторонами та мирному врегулюванню конфлікту. Залучення впливових акторів світової політики, наприклад міжнародних організацій та окремих держав, зацікавлених у підтриманні миру та безпеки в регіоні, заохочує сторони до припинення насильницької фази

протистояння, сприяє стабілізації ситуації та спільному пошуку легітимних шляхів досягнення компромісних рішень за підсумками мирних переговорів.

У різних діалогових процесах, які часто мають публічний характер, учасники застосовують різні підходи, методи й інструменти. Кожен з них, маючи інколи протилежні стратегічні інтереси, використовує свої аргументи та важелі політичного впливу. Як наслідок у кожному окремому випадку врегулювання конфліктних ситуацій, зумовлених проявами сепаратизму, формуються своєрідні моделі миротворчого багатостороннього діалогу. Від успіхів у їх реалізації залежить легітимне підписання мирних угод, покликаних усунути джерела сепаратизму, що на тривалий час забезпечить політичну і економічну стабільність у регіоні, гарантуватиме державі суверенітет і територіальну цілісність. Такий механізм був залучений у випадках розв'язання проблем, зумовлених діяльністю сепаратистських рухів, у Північній Ірландії, Боснії і Герцеговині, Хорватії, колишній Союзній Республіці Югославія, Північній Македонії, Молдові та Україні, про що детальніше йдеться в розділі 3.

У ситуаціях, коли можливості дипломатичних засобів міжнародного врегулювання конфліктів, спричинених сепаратизмом, вичерпані, ООН, ЄС та інші інституції вдаються до примусових дій, зокрема до санкцій. Превентивним політичним механізмом, який застосовують актори світової політики задля усунення безпекових загроз, є *режим міжнародних санкцій*. Українська дослідниця Ю. Седляр трактує міжнародні санкції як «односторонні або колективні примусові дії невоєнного характеру (дипломатичні, торговельно-економічні, фінансові, культурні), ініційовані й застосовані проти однієї або більше держав із метою змусити їх змінити зовнішньополітичну поведінку, дотримуватися взятих на себе зобов'язань із підтримки міжнародного миру та безпеки» [155, с. 15].

Санкції є ефективним інструментом стабілізації кризової ситуації в регіоні прояву сепаратизму на основі ухвалення суб'єктами міжнародних відносин спільних політичних рішень шляхом чинення тиску на сепаратистів,

позбавлення сепаратистських регіонів прав політичної автономії та переходу до прямого, зазвичай жорсткого, політичного їх підпорядкування центру.

Для встановлення миру та врегулювання конфліктів, зумовлених сепаратизмом на Балканах, запроваджувалися різного роду санкції проти Союзної Республіки Югославії (СРЮ). Резолюції Ради Безпеки ООН неодноразово передбачали певні заборони та обмеження щодо СРЮ, коли йшлося про питання постачання їй зброї та військового спорядження, порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку зі збройними нападами боснійських сербів у Республіці Боснії і Герцеговині, практикою етнічної чистки, недотриманням прав і свобод людини.

Коллективними міжнародними санкціями було призупинення членства Росії в міжнародному форматі «Великої вісімки» у відповідь на російську агресію на Сході України та тимчасову окупацію АР Крим і м. Севастополя. Держави-члени Європейського Союзу запровадили індивідуальні обмежувальні заходи проти окремих юридичних і фізичних осіб з РФ, а також з тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської областей. Головною причиною заборони на в'їзд цих осіб до ЄС була їхня протиправна діяльність, спрямована на порушення територіальної цілісності та суверенітету України [167].

Економічні санкції – це певні обмежувальні заходи економічного характеру, які застосовує держава або група держав щодо іншої держави або окремої особи з метою змусити уряд цієї держави змінити свою політику, насамперед, вивести війська з окупованих територій, припинити порушення прав людини та підтримку міжнародного тероризму, провести чесні вибори. Економічні санкції передбачають повну або часткову заборону імпорту та експорту товарів з/до певних країн [91, с. 39]. Стримуючим чинником збройної агресії РФ виявилися економічні санкції, які окремі держави світу запровадили проти неї 2014 р., після спроби анексії Кримського півострова та початку гібридної українсько-російської війни.

У контексті прискореного розвитку глобалізаційних процесів відкриваються нові можливості для взаємодії у банківській, інвестиційній і

телекомунікаційній сферах. Це істотно впливає на фінансування і розвиток окремих сепаратистських регіонів, полегшує транскордонні зв'язки між учасниками рухів за відокремлення, а також створює сприятливі умови для їх підтримки ззовні. У таких випадках для протидії сепаратизму виправданим кроком виявляється залучення *міжнародного фінансового механізму*. Він передбачає усунення певних можливостей проведення фінансових операцій та надання послуг; обмеження зовнішнього фінансування (прямого або непрямого) сепаратистських рухів, зокрема виявлення незаконних каналів переміщення коштів, призначених для поширення ідеології та підтримки діяльності осередків сепаратизму; припинення надходжень міжнародних інвестицій у сепаратистські регіони; виведення іноземного капіталу з них чи із територій самопроголошених квазідержавних утворень, що виникли внаслідок одностороннього відокремлення.

Заходи з виведення іноземного капіталу з регіонів, де ситуація є нестабільною через сепаратистський конфлікт, були застосовані в Каталонії після проведення незаконного референдуму про незалежність автономії від Іспанії в жовтні 2017 р. Транснаціональні корпорації та міжнародні банки відразу ж після реакції на події офіційного Мадрида та окремих акторів світової політики перемістили свої офіси в інші автономні регіони держави.

Отже, національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму можуть бути дієвими засобами в боротьбі із сепаратистською діяльністю. Застосування державою національних механізмів передбачає використання комплексу цілеспрямованих заходів, зокрема законодавчих, адміністративних, фінансових та інформаційних, що ставлять за мету запобігання поширенню сепаратистських настроїв у суспільстві, усунення причин та умов розвитку політичних партій та рухів сепаратистського спрямування, боротьбу із проявами сепаратизму в окремих регіонах країни. Своєю чергою, використання міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму вимагає формування системи скоординованих і послідовних дій, превентивних заходів суб'єктів міжнародної політики, які спрямовані на

попередження виникнення, розгортання сепаратистських рухів та боротьбу із сепаратизмом та його наслідками.

Висновки до Розділу 1

Отже, сепаратизм є невід'ємною складовою світового політичного процесу, що має позитивні та негативні риси. Як негативне об'єктивне суспільно-політичне явище сепаратизм зумовлює дезінтеграційні процеси, що загрожують територіальній цілісності окремих держав, дестабілізують систему міжнародної безпеки регіонів і субрегіонів. Водночас сепаратизм є засобом реалізації інтересів етносу, який зазнає політичної, економічної та культурної дискримінації, імпульсом державотворчих процесів, що завершуються утворенням нових суверенних держав. Зазвичай саме за умов дискримінації етнічної спільноти з боку державної влади та формування активної політичної еліти, спроможної очолити цей рух, може розгорнутися сепаратистський рух. Оскільки мотиви сепаратистів можуть бути політичними, економічними, етнічними, релігійними, виокремлюють декілька видів сепаратизму. У ХХІ ст. найпоширенішим є етнічний сепаратизм, адже майже кожна самодостатня етнонаціональна спільнота прагне реалізувати право на самовизначення, створивши власну суверенну державу.

Теоретичні та прикладні аспекти сепаратизму, передумови поширення сепаратистських настроїв у суспільстві, проблеми розгортання сепаратистських рухів у різних державах світу впродовж тривалого часу слугували предметом дослідження багатьох іноземних і вітчизняних науковців із різних галузей знань, зокрема істориків, філософів, економістів, культурологів, етнологів, соціологів, правників та ін. Проблематиці сепаратизму, крім дисертацій і монографій, присвячені численні матеріали конференцій, збірники наукових праць, статті в періодичних виданнях та аналітичні доповіді. У них висвітлено чинники поширення сепаратистських настроїв у державах Європи, зокрема в Україні, актуальність і складність проблем протидії сепаратизму як загрози національній безпеці.

Попри значну кількість наукових публікацій, дотичних до проблематики сепаратизму, досі не обґрунтовано політичні механізми, які доцільно застосовувати на національному та міжнародному рівнях для протидії цьому суспільно-політичному явищу, й зважаючи на це, існує об'єктивна потреба в дослідженні цієї проблеми. На підставі аналізу реакції міжнародного співтовариства на сепаратистські процеси в державах Європи, а також спеціальних засобів політичного впливу, які використовуються для врегулювання конфліктної ситуації та забезпечення відновлення миру й порядку в регіоні, запропоновано типологію міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму, з-поміж яких міжнародно-правовий, визнання/невизнання незалежності нового державного утворення, миротворчих і моніторингових місій, режим міжнародних санкцій і міжнародний фінансовий механізм. Усі вони пов'язані між собою, оскільки міжнародно-правовий механізм є передумовою застосування інших, наприклад, ухвалені правові рішення слугують підставою для створення миротворчих та моніторингових місій або запровадження санкцій.

Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму в поєднанні з національними механізмами можуть слугувати запорукою ефективного врегулювання сепаратистських конфліктів за умови їх своєчасного застосування. Звісно, не завжди усі перелічені механізми є дієвими, оскільки рухам за відокремлення в різних регіонах Європи притаманні певні відмінності. Однак якщо глави держав і урядів, міжнародна спільнота, сторони протистояння зацікавлені у врегулюванні суперечки, відновленні миру та стабільності, тоді вдається знайти компроміс.

Теоретичною основою дисертаційного дослідження послужили аналіз і синтез положень опрацьованих наукових праць зарубіжних і вітчизняних науковців із цієї проблематики, що дало змогу комплексно проаналізувати нормативно-правові, політичні та інституційні механізми запобігання сепаратизму на рівні окремих європейських держав, зокрема України, та міжнародних організацій і стверджувати, що представлена робота є першим

цілісним і ґрунтовним дослідженням міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму.

РОЗДІЛ 2

НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ

2.1. Сепаратистські тенденції та політика десепаратизації в державах-членах Європейського Союзу і Великій Британії

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин значний вплив на політичну стабільність континентів і регіонів мають сепаратистські тенденції в окремих країнах. Проявам європейського сепаратизму притаманні схожі та відмінні ознаки, форми й засоби відстоювання інтересів, однак мета в сепаратистів одна – відокремлення від держави-суверена або, принаймні, розширення політичної автономії регіону з переважно вираженою етнокультурною ідентичністю. Враховуючи особливості політики десепаратизації різних держав, а також дії та засоби міжнародних акторів, спрямовані на запобігання ескалації насилля в окремих регіонах і врегулювання конфліктних ситуацій, можемо окреслити закономірності, характерні для груп держав: країн Західної Європи, що входять до Європейського Союзу, Балканського півострова та Східної Європи.

Спільною ознакою сепаратизму в державах-членах ЄС є те, що дезінтеграційні процеси в них мають переважно історичні витоки й зумовлені етнічними та/або економічними передумовами, відповідно, в регіонах спостерігається етнічний чи економічний сепаратизм. Для етнічного сепаратизму характерно, що політично організовані етнонаціональні спільноти, прагнучи ідеального задоволення своїх соціально-економічних, етнокультурних та інших потреб, консолідуються в процесі формування національних інтересів і вимагають створення власної держави, обґрунтовуючи це правом на державно-політичне самовизначення. Економічний сепаратизм проявляється в прагненні регіону, який володіє природними та фінансовими ресурсами, достатніми для самостійного існування, відокремитися від економічної системи держави.

В окремих адміністративно-територіальних одиницях унітарних держав ЄС спостерігається поєднання етнічного та економічного чинників, проте один із них може переважати. Етнічний сепаратизм зародився та упродовж багатьох років із різною динамікою розвивається у Шотландії, Північній Ірландії та Уельсі у Великій Британії, на Аландських островах у Фінляндії, на Фарерських островах та Гренландії у Данії, на Корсиці й деяких інших провінціях у Франції, Країні Басків і Каталонії в Іспанії, а також у Ломбардії, Венето та Південному Тіролі в Італії, бельгійській Фландрії. Аналізуючи становище в цих регіонах, переконуємося, що прагнення до відокремлення може спостерігатися не лише в бідних країнах з перехідною економікою, але й у фінансово та політично стабільних, до яких належить, наприклад, Фінляндія, Данія та ін.

У Фінляндії реальні загрози територіальній цілісності виникли з поширенням сепаратизму на Аландських островах, розташованих у Балтійському морі. *Аландські острови* – це автономний регіон з високим рівнем політичного самоврядування в структурі адміністративно-територіального устрою Фінляндії, на території якого проживають фінські шведи. Аландські острови мають особливий демілітаризований статус, закріплений ще 1856 р. Паризьким мирним договором. Єдиною офіційною мовою регіону є шведська. Для 88,3 % населення вона є рідною мовою, 4,8 % аландців розмовляють фінською, а 6,9 % – у побуті користуються іншими мовами [211].

Історично склалося так, що Аландські острови після проголошення Фінляндією незалежності в грудні 1917 р. ввійшли до її складу всупереч одностайному бажанню населення архіпелагу возз'єднатися зі Швецією. У 1921 р. Ліга Націй визнала приналежність островів Фінляндській Республіці та надала їм права широкої автономії. Аландам також вдалося набути право брати участь у діяльності деяких міжнародних організацій [227]. Так, з 1970 р. автономія має представництво в Північній Раді, а її уряд бере участь у роботі Північної Ради Міністрів. Аландські острови мають постійне представництво й у складі місії Фінляндії в ЄС у Брюсселі. Якщо Фінляндія укладає міжнародні

договори, які стосуються інтересів Аландів, то законодавча асамблея автономії повинна дати згоду на їх підписання.

Яскравим прикладом важливості цієї норми є переговори 1994 р. щодо вступу Фінляндії до Європейського Союзу. Аландці наполягали на збереженні автономного статусу в повному обсязі, хоча кожна країна-член ЄС повинна поступитися частиною свого суверенітету при вступі до нього. Тоді існувала велика ймовірність того, що Аландські острови залишаться поза межами ЄС. Проте шляхом переговорів було досягнуто консенсусу й Аландські острови отримали «спеціальний статус», яким вони користуються, не порушуючи міжнародне право [277].

Острови мають не лише демілітаризований статус, а й статус нейтральної території, тобто вони не можуть бути залучені у військові дії у разі збройних конфліктів. Демілітаризований статус гарантують чинне законодавство і Конституція Фінляндії та міжнародне право. Тривалий досвід демілітаризації Аландів має важливе значення для забезпечення стабільності всього Балтійського регіону. Надання островам широкої автономії стало прикладом успішного застосування *правових механізмів протидії сепаратизму*, які дотепер ефективно працюють, забезпечуючи гарантії територіальної цілісності Фінляндії.

Для Аландських островів характерний високий рівень автономії в економічній сфері. Однак податки, сплачені на Аландах, спочатку надходять до центрального бюджету, а потім уряд віддає в розпорядження місцевого парламенту 0,45 % загальнонаціонального бюджету. Автономія має право на додаткове фінансування лише за умови, що сума сплачених у регіоні податків перевищує 0,5 % загальної суми податків, які надійшли до фінського бюджету [343]. Отже, щоб мати змогу здійснювати контроль за Аландами й надалі, підтримувати постійний зв'язок між периферією та центром, Фінляндія застосовує дієву фінансову політику, що на практиці можна трактувати як *фінансові механізми протидії сепаратизму*.

Сприятливою передумовою економічного розвитку Аландських островів є вигідне транспортно-географічне положення у вузлі морських комунікацій Балтійського моря. Оскільки сьогодні Аланди є однією з найрозвиненіших частин Фінляндії, аландці переконані, що в майбутньому зможуть створити успішну незалежну державу без фінських дотацій.

Іредентизм на Аландських островах існує майже століття, і за цей час його суть істотно змінилася, фактично він трансформувався в сепаратизм. Етнічні шведи, які становлять більшість населення автономії, завжди прагнули возз'єднання з історичною батьківщиною – Швецією. Одразу після проголошення незалежності Фінляндії 6 грудня 1917 р. аландці розпочали боротьбу за власну незалежність, однак Швеція не підтримала їхніх намірів, визнавши статус автономії Аландів у складі Фінляндії. Наприкінці Другої світової війни, коли в Парижі розпочалися мирні переговори щодо перегляду старих і нових державних кордонів, аландський парламент відновив активні спроби відокремитися від Фінляндії та приєднатися до Швеції. Проте офіційний Стокгольм знову відреагував стримано, внаслідок чого ідея возз'єднання з етнічною батьківщиною залишилася в минулому.

Від середини ХХ ст. формується нова самоідентифікація аландців, зумовлена тим, що Фінляндія не лише зберегла автономію Аландів, а й розширила її новими Актами про автономію 1951 р. та 1991 р. Це вплинуло на визначення нових пріоритетів етнополітичного розвитку – зміцнення своєї автономії та права на самоврядування. Водночас географічна ізоляція архіпелагу була однією з вагомих підстав для самоідентифікації населення островів як «аландського народу», що має власні традиції демократії, самоврядування та високий рівень життя.

На сучасних Аландах все ще існує політичний рух за незалежність, прихильники якого переконані, що вдале політико-географічне розташування, розвинена туристична індустрія та особливий статус автономії забезпечать розквіт аландської держави у разі проголошення її незалежності. Проте, цілком

ймовірно, що 25 тис. осіб не вдасться створити нову європейську державу, попри всі спроби сепаратистів.

Загалом сепаратистські рухи на Аландських островах у Фінляндії та Фарерських островах і Гренландії у Данії мають чимало спільних ознак. У системі адміністративно-територіального устрою Данії є автономні регіони з підвищеним політичним статусом – це Гренландія та Фарерські острови, які відокремлені від материкової частини географічно та відрізняються вираженими етнокультурними особливостями. Упродовж років тут динамічно розвиваються рухи за незалежність і надання цим адміністративно-територіальним одиницям широкої автономії не позбавили місцеве населення бажання вийти зі складу Королівства Данія [297].

Фарерські острови, розташовані на півночі Атлантичного океану, між Шотландією, Норвегією та Ісландією, перебувають під юрисдикцією Данії від 1380 р. Упродовж століть вищим законодавчим органом тут був легтінг – до початку ХІХ ст., коли острови отримали статус данського амта, офіційно стали адміністративно-територіальною одиницею Данського Королівства та перейшли до централізованого управління. Відновлений 1852 р. на вимогу місцевої громади парламент легтінг діяв як консультативний орган центральної данської влади. Через ускладнення відносин між Фарерськими островами та центральною владою після Другої світової війни 14 грудня 1946 р. був проведений референдум щодо їх статусу. Згідно з ухваленим 23 березня 1948 р. «Актом про місцеве управління», Фарерські острови «представляють самоуправлінську народну спільність у данській державі» (§ 1 Акта) [123]. Отже, офіційний статус автономії у складі Королівства Данії Фарерським островам надано 23 березня 1948 р., а черговим здобутком фарерських автономістів стала отримана 1998 р. можливість провадити самостійну політику, право вирішувати питання місцевого управління островами. Діяльність місцевих і центральних органів координує рігсомбудсман – представник уряду Данії.

Місцева влада Фарер контролює всі сфери суспільного життя, виняток становлять сфера оборони та міжнародні справи. Для підтримання громадського порядку на Фарерах створені нечисленні загони поліції та берегова охорона. Метою Фарерського руху за незалежність є вихід зі складу Данії та створення власної суверенної держави. Причин появи такого політичного руху на Фарерах чимало: по-перше, це відмінності мовного та культурного характеру між Данією та Фарерськими островами; по-друге, Фарери розташовані на відстані 990 км від Данії, що не сприяє зближенню острівних територій з материковими.

Уряд автономії отримав широкі повноваження, а сфери впливу данського федерального уряду поширилися лише на поліцію, оборону, юстицію, закордонні справи та валютні операції. На відміну від Аландських островів Фінляндії, Фарерські острови не входять до складу Європейського Союзу, оскільки абсолютна більшість населення Фарерів на референдумі 1994 р. проголосувала «проти» приєднання до ЄС [275].

Питання про вихід Фарерських островів зі складу Королівства Данії в минулому вже виносили на референдум. Так, у референдумі про незалежність 14 вересня 1946 р. взяло участь 11146 осіб: 50,74 % з них проголосували за незалежність, а 49,26 % висловили бажання залишитися у складі Данії [285]. Фарерські острови проголосили незалежність 18 вересня 1946 р., проте Данія скасувала це рішення 20 вересня. Данський король Крістіан X ухвалив рішення розпустити легтінг. Після парламентських виборів 8 листопада 1946 р. був сформований новий парламент, який виступав за збереження статусу-кво на Фарерах.

Відтоді впродовж багатьох років між Данією та Фарерськими островами триває конституційна суперечка. Криза істотно поглибилася 2011 р., коли тодішній прем'єр-міністр Данії заявив, що новий проект фарерської конституції може суперечити положенням основного закону держави. Данський прем'єр запропонував два шляхи подолання конституційної кризи: вихід зі складу Данії Фарерських островів або відмова від прийняття нової конституції. Тоді

прем'єр-міністр Фарерських островів запевнив, що автономія залишиться в складі Королівства, але розпочне роботу над новим проектом конституції [255].

На перший погляд складається враження, що Фарерські острови не спроможні самостійно існувати без данських державних субсидій, частка яких становить близько 4,6 % ВВП регіону. Проте сьогодні аналітики прогнозують, що Фарери можуть стати новим Кувейтом, адже в узбережній зоні налагоджено видобуток нафти, яка може зробити фарерців надзвичайно багатими [349]. Перспективи видобутку нафти в межах континентального шельфу островів стали реальністю 2006 р., після того, як була укладена угода між Данією та Великою Британією (1990).

Отже, прихильники руху за незалежність на Фарерах мають підстави стверджувати, що Фарерські острови в майбутньому зможуть позиціонувати себе як успішна та економічно розвинена європейська держава. Місцевий уряд вже зробив певні кроки задля зменшення залежності від данських субсидій та планує провести референдум щодо конституції автономного регіону, хоча влада не має наміру вдаватися до сепаратизму в найближчі роки. Чітких прогнозів щодо перебігу подій у регіоні експерти не поспішають робити, однак очевидним є те, що Данії вдалося не допустити відокремлення островів шляхом застосування низки *правових, адміністративно-управлінських і фінансових механізмів протидії сепаратизму*.

Гренландія відрізняється від Фарерських островів історичними та економічними особливостями. Після набуття статусу рівноправної складової Королівства Данія в 1953 р. місцеве суспільство та економіка істотно змінилися. Насамперед, інуїти, або ескімоси, які є корінними жителями острова, шукали способів пристосуватися до сучасних реалій і водночас зберегти власну культурну спадщину [8].

Гренландія з населенням близько 56747 осіб (2020) [272] за площею є найбільшим островом нашої планети, понад три чверті якого вкриває другий за потужністю льодовиковий щит у світі, розташований на схід від Канадського Арктичного архіпелагу між Північно-Льодовитим та Атлантичним океанами. У

структурі адміністративно-територіального устрою Данії Гренландія має статус автономного регіону.

У XVIII ст. Данія отримала контроль над Гренландією, яка 1814 р. стала данською колонією, а після прийняття Конституції 1953 р. – частиною Співдружності Королівства [290]. У 1973 р. Гренландія у складі Данії приєдналася до Європейського Економічного співтовариства (ЄЕС). Проте на референдумі 1983 р. більшість гренландців проголосувала за вихід з ЄЕС, який офіційно відбувся 1985 р. Гренландія вийшла зі складу співтовариства, щоб зберегти контроль за рибальством у своїх територіальних водах.

Ступінь політичної автономії Гренландії підвищився 1979 р., коли регіон отримав право на самоврядування. У листопаді 2008 р. гренландці проголосували на референдумі за «Акт про самоврядування», який набув чинності 21 червня 2009 р. Відповідно до положень цього документа, на місцеву владу покладено законодавчу та адміністративну відповідальність у таких сферах життя громадян: здійснення правосуддя (зокрема поліція та суди перейшли під юрисдикцію місцевого уряду); використання природних ресурсів; прикордонний контроль і фінансове регулювання. Хоча рішення референдуму мало дорадчий характер, данський парламент підтримав його, а гренландський уряд заявив, що це «важливий крок на шляху до повної незалежності». У 2009 р. гренландській мові надано статус офіційної, а гренландців відтоді кваліфікують за міжнародним правом як окремий народ [210].

Інституалізація дезінтеграційного руху гренландців розпочалася 2003 р. зі створенням Комісії з самоврядування. У звіті Комісії за 2003 р. представлено шість можливих варіантів для майбутнього Гренландії, а саме: незалежність, союз з іншою країною, вільна асоціація, федерація, розширення повноважень органів місцевого самоврядування Гренландії, повна інтеграція [348].

На сучасному етапі можливість здобуття незалежності Гренландією ставлять під сумнів. Мінеральні ресурси та шельфова нафта можуть забезпечити стабільний розвиток острова, але не створять умов, необхідних для досягнення економічної незалежності від Данії [360]. Більшість жителів острова

хотіли б повної автономії. На їхню думку, правильне та раціональне використання природного багатства Гренландії може бути способом зменшення залежності від данських субсидій, які становлять приблизно дві третини надходжень до бюджету автономії. Згідно з результатами опитування громадської думки 2019 р., близько 44 % гренландців на новому референдумі щодо незалежності острова проголосували б проти такого рішення, зважаючи на песимістичні економічні перспективи [208]. Ймовірно, Гренландія не зможе позиціонувати себе як незалежна держава ще впродовж наступних 30–40 років, адже сьгоднішні економічні показники не дозволяють їй відмовитись від данських субсидій [273]. Отож, застосування *політико-правових* (надання статусу автономії регіону); *адміністративно-управлінських* (уповноваження місцевої влади нести законодавчу та адміністративну відповідальність) та *фінансових* (отримання коштів із державного бюджету) *механізмів протидії сепаратизму* в Гренландії виявилось своєчасним, завдяки цьому центральній владі вдалося запобігти розгортанню процесів політичної дезінтеграції Королівства Данії та зберегти територіальну цілісність.

Додамо, що після заяви Президента США Д. Трампа у серпні 2019 р. про бажання купити острів у Данії та зростання геостратегічних інтересів Сполучених Штатів, Російської Федерації й Китаю до Арктичного регіону, офіційний Копенгаген визнав, що на сучасному етапі питання безпеки Гренландії є важливішим, ніж боротьба з тероризмом і кіберзлочинністю [117]. Крім того, Росія щороку розширює військову присутність в Арктиці, яка має стратегічне значення для її обороноздатності та економічної могутності. Загалом геополітичне значення цього острова та його ресурсів важко переоцінити. Наприклад, внаслідок глобального потепління гренландські льодовики тануть і це може сприяти розширенню видобутку корисних копалин на острові. Небезпеку для миру та загрозу стабільності у регіоні також становлять розбіжності, які виникли у відносинах між Данією, Росією, США та Канадою щодо приналежності полярних територій.

Прояви сепаратизму спостерігаються й в інших регіонах держав-членів ЄС, зокрема у Бельгії. Зазвичай, фінансово заможніші регіони у державах Євросоюзу (наприклад, у Бельгії *Фландрія* заможніша, ніж *Валлонія*), прибутки яких перерозподіляли на користь бідніших, переконані, що саме вони зазнають негативного впливу так званої політики «затягування пасків», яку провадять національні уряди [259]. Маркером виявилася фінансово-економічна криза, яка засвідчила, що в державі наростає невдоволення та поглиблюються суперечності між регіонами з мовними та культурними відмінностями. Головною причиною стали розчарування в суспільстві, зумовлені наслідками діяльності центристських політичних сил, які були змушені вдатися до непопулярних заходів для подолання кризи. У такий спосіб позиції колишніх радикально налаштованих сепаратистських угруповань посіли досвідченіші націоналістичні еліти.

Економічні суперечності між багатою фламандською північчю й бідним валлонським півднем, культурно-мовні відмінності між франко- та нідерландофонами стали причинами виникнення найтривалішої в історії Бельгії політичної кризи, що розпочалася після парламентських виборів 2010 р. У нижній палаті парламенту найбільше місць отримали представники сепаратистської партії Новий Фламандський Альянс (НФА) на чолі з Б. де Вівером, вони блокувати формування коаліційного уряду впродовж 541 дня. Тоді Фландрії не було надано більше автономних повноважень [252]. НФА опинився в опозиції, а новий уряд очолив валлонець Е. ді Рупо – лідер політичної сили, яка активно підтримувала ідею збереження територіальної цілісності Бельгії. Проте електоральна підтримка НФА продовжує зростати. Крім економічних чинників, сепаратистські настрої зростають через етнокультурні відмінності, адже фламандці та валлонці усвідомлюють себе як дві різні нації, кожна з яких заслуговує на власну незалежну державу. Застосувавши *правові та адміністративно-управлінські механізми протидії сепаратизму* в часи політичної кризи, Брюссель зумів уникнути загострення конфлікту, хоча остаточних домовленостей не було досягнуто [199]. Надання Фландрії та Валлонії статусу автономій і розширення їхніх фінансових і законодавчих повноважень ще 1980 р. можна також розглядати як приклад

використання бельгійською владою *правового механізму протидії сепаратизму*. Завдяки таким заходам керівництва держави свою роботу розпочали дві національні асамблеї, до яких входили депутати з національного парламенту від виборчих округів у Фландрії та Валлонії. А 1989 р. статус регіону отримав і Брюссель.

Сепаратизм у Фландрії та іспанській Каталонії має спільне підґрунтя – це чутливе мовне питання, оскільки в недалекому минулому їх етнічні мови зазнавали дискримінації й розглядалися як меншовартісні. Наприклад, лінгвоцид стосовно каталонської мови за часів режиму генерала Ф. Франко, коли було заборонено розмовляти цією мовою в робочий час, викладати її в школах і вищих навчальних закладах, публікувати газети, журнали, книги тощо.

Мовні проблеми в Бельгії актуальні від початку державотворчого процесу після виходу зі складу Сполученого Королівства Нідерландів, єдиною державною мовою якого була нідерландська. Унаслідок революції 1830 р., очолюваної валлонами, нідерландомовні фламандці втратили панівні позиції, що призвело до послідовної політики франкізації усіх сфер суспільного життя держави, зокрема у Фландрії. Цьому сприяли закони XIX – початку XX ст. щодо обмеження використання нідерландської мови. Відповідно, частина етнічних фламандців у столиці та великих містах асимілювалися, їх називали франскільйонами, а до 1960-х років Брюссель перетворився на практично франкомовне місто (85 % населення розмовляли французькою мовою).

Фламандська мова отримала статус державної лише 1980 р., бо після утворення Бельгії 1830 р. єдиною державною мовою стала французька. Сьогодні бельгійський білінгвізм не означає, що двома мовами можна користуватися в усіх куточках держави: єдиною офіційною мовою Фландрії є нідерландська, а Валлонії – французька, Брюссельський столичний регіон є двомовним, і всі офіційні публікації видаються французькою та нідерландською мовами [291]. Тому мовна проблема в Бельгії досі залишається актуальною.

Станом на березень 2020 р. у Бельгії проживає 11,5 млн осіб [225], з яких близько 6,9 млн – у Фландрії, 3,6 млн – у Валлонії та 1 млн – у Брюсселі [311]. На

думку професора міжнародного права зі США М. Шерфа, у разі розпаду Бельгії її правонаступницею стане Фландрія, оскільки цей регіон охоплює більшу частину державної території і, відповідно, має більшу чисельність населення [327]. Проте на сучасному етапі реальних переговорів про можливий вихід Фландрії зі складу Бельгії сторони не ведуть. Федералісти, насамперед М. Штейн [340], стверджують, що Бельгії вдалося уникнути сецесії та зберегти кордони, оскільки за формою державного устрою – це федеративна держава й етнічні спільноти в ній достатньо географічно відокремлені [301, с. 33]. Значний політичний вплив мають у державі екстериторіальні мовні спільноти (нідерландо-, франко- та німецькомовна) з власними органами законодавчої та виконавчої влади.

Отже, виникнення та поширення сепаратистських рухів у Бельгії спричинені не лише мовними та етнокультурними відмінностями між Фландрією та Валлонією, а також фінансово-економічною кризою, яка зміцнила прагнення фламандців відокремитись від бідніших валлонців. Цікаво, що у XIX ст. поділ на багаті та бідні регіони у Бельгії був протилежним сучасному. Саме Валлонія стала одним із перших регіонів континентальної Європи, де поширилась промислова революція. Тоді основу валлонської промисловості становили вугільна і металургійна галузі, а Фландрія позиціонувала себе як аграрний регіон, порти якого використовували для експорту продукції промисловості, виробленої у Валлонії [65, с. 236]. Однак у першій половині XX ст. через зменшення ролі вугільної та металургійної галузей центр економічної активності перемістився до Фландрії. Сьогодні Валлонія отримує значні грошові трансфери з Фландрії, що викликає невдоволення у фламандців [357].

З метою врегулювання багаторічного конфлікту між двома етнонаціональними спільнотами країни 1 січня 1989 р. було здійснено перехід від унітарного до федеративного державного устрою. Згідно зі ст. 1 Конституції, Бельгія як федеративна держава складається з співтовариств та регіонів [357]. Співтовариства формуються з урахуванням культурно-лінгвістичних ознак, а регіони – відповідно до мовно-територіального принципу. Загалом конституційні реформи державного ладу, зокрема четверта

реформа 1993 р., розширила обов'язки спільнот і регіонів, надала їм більше повноважень у фіскальній політиці [262].

Оскільки Бельгія, одна з держав-засновниць Європейського Союзу, завжди була найбільш проєвропейською державою, а м. Брюссель є його столицею, то питання збереження статусу члена ЄС є одним із найважливіших аргументів, що змушують сепаратистів відмовитись від активних дій [359, с. 61–63]. У разі розпаду Бельгії на Фландрію та Валлонію громадяни нових держав не зможуть користуватися перевагами Спільного ринку ЄС, відкритими кордонами тощо. Перспективи приєднання Фландрії та Валлонії до Нідерландів та Франції також видаються нереалістичними. Яким буде статус Брюсселя після втрати Бельгією державності, важко спрогнозувати, адже невідомо, куди ввійде бельгійська столиця – до складу Фландрії чи Валлонії. Це дає підстави стверджувати, що, найімовірніше, сучасні прояви сепаратизму не призведуть до розпаду Бельгії у найближчому майбутньому.

У Франції, яка межує з Королівством Бельгія, є низка регіонів, де поширені дезінтеграційні настрої (Північна Країна Басків, Бретань, Окситанія, Савоя, Ельзас, Нормандія), проте реальну загрозу для збереження її територіальної цілісності становлять сепаратистські рухи в департаменті *Корсика*. В історичному минулому (від 1051 р. до XVIII ст.) острів Корсика був частиною Італії, з 1195 р. – повністю підпорядковувався Генуезькій республіці [279]. Корсика 1768 р. увійшла до складу Французького королівства, якому острів був остаточно переданий 1796 р. Відповідно до Закону про права та свободи комун, департаментів і регіонів Франції (1982) цей острів, на відміну від інших територій, отримав особливий статус. Передумовою розвитку потужного Автономістського руху слугувало розширення автономних повноважень територіальної спільноти Корсики (франц. *Collectivité territoriale de Corse*) 13 травня 1991 р. [257].

Отож, офіційний Париж, застосувавши *адміністративно-управлінські механізми протидії сепаратизму*, зумів попередити загострення ситуації в регіоні. Внаслідок двох етапів адміністративної централізації 1983 та 2004 рр. система управління Корсикою ускладнилася, що значною мірою посилює

бюрократизацію. Такий механізм призвів до того, що місцева влада досі має обмежені повноваження, а найважливіші рішення щодо острова ухвалюються централізовано [258, с. 111].

На сучасному етапі Французька Республіка гарантує корсиканцям (як складовій французького народу) право на збереження етнокультурних особливостей, захист специфічних соціальних та економічних інтересів, якщо вони не завдають шкоди національній єдності й територіальній цілісності Франції. Чинний Президент Франції Е. Макрон відкидає радикальні вимоги націоналістів Корсики стосовно розширення автономії, надання корсиканській мові статусу офіційної та права вето на блокування операцій купівлі-продажу нерухомого майна на острові, зокрема нерезидентам.

За умов динамічних міграційних процесів, що охопили провідні держави ЄС, зокрема Францію, стабільно зростає частка іммігрантських спільнот, відповідно змінюється етнонаціональна структура корсиканського суспільства. В етнічній структурі населення Корсики домінують корсиканці (70 %), міноритарна група титульної нації – французів становить близько 20 %, а частка іммігрантів зростає. Внутрішньодержавний конфлікт постійно загострюється через небажання центральної влади визнати та закріпити в законодавстві регіональну корсиканську ідентичність та існування окремого «корсиканського народу». Для цього протистояння притаманний насильницький характер, що неодноразово спричиняло спалахи тероризму. Ані спроби мирного врегулювання конфлікту шляхом надання Корсиці статусу автономії, ані жорсткі репресивні методи з боку правих політичних сил не були успішними. Причиною цих невдач є положення Конституції Франції, відповідно до яких існує лише одна «нація» – французька та одна офіційна мова в усій державі [329].

Націоналістичні сили, які беруть участь у протистоянні між корсиканцями та центральною владою, поділяються на автономістів і сепаратистів. Сепаратисти часто вдаються до терористичних актів. На їхнє переконання, насильство – це ключ до здобуття незалежності. Проте дві третини населення не підтримували автономістів чи сепаратистів. Перші сепаратистські рухи корсиканців, такі як

Аксьон Режьоналіст Корсікен (ARC), або Корсиканський національний фронт, зародилися у 60-ті роки ХХ ст. Фронт національного визволення Корсики – це сепаратистська організація, яка прагне повної політичної незалежності або ж розширення прав автономії Корсики. Ці сепаратистські рухи засновані корсиканськими інтелектуалами, які виступали за культурну та мовну автономію. Однак відмова французької влади дослухатися до їхніх вимог, і курс, взятий на підтримку репатріантів, посилили ці рухи, що призвело до їх радикалізації. Діячі ARC закликали до активних дій, і з 1975 р. розпочалася партизанська війна корсиканських сепаратистів, яка триває до сьогодні [221]. У відповідь на перехід до збройної боротьби, зокрема організації та вчинення терористичних актів, офіційний Париж застосував *силові механізми протидії сепаратизму* на острові шляхом залучення поліції та армії до боротьби з радикальними сепаратистами. Саме активізація збройного протистояння є спільною ознакою сепаратистських рухів на Корсиці та в Північній Ірландії.

Вихід Корсики зі складу Франції видається малоімовірним. Регіон упродовж багатьох років залишається одним із найбільш бідніших та отримує значні дотації з центру, а політичні сили правого та лівого спрямування, вважають, що острів – невід’ємна складова унітарної французької держави, громадяни якої є французами, незалежно від етнічності та антропологічних ознак. Позиції політичних партій відрізняються лише щодо рівня автономії, адже надання Корсиці ще більших повноважень може спричинити зростання сепаратистських настроїв в інших заморських департаментах. Наприклад, уже відбулися два референдуми консультативного характеру в Новій Каледонії. Згідно з результатами референдуму від 4 листопада 2018 р., 56,7 % виборців [321] проголосували проти здобуття незалежності островів від Франції, а 4 жовтня 2020 р. 53,2 % громадян вдруге не підтримали ідею набуття повного суверенітету [322].

Ймовірно, події на Корсиці розвиватимуться за одним із таких сценаріїв: за умов сучасного політичного устрою Франції місцеве населення поступово втрачатиме свою ідентичність або «національно свідомі» корсиканці, яких з

роками стає дедалі менше, чинитимуть постійний опір центральній владі. Керівництву Франції, яке інколи погоджується на поступки та компроміси, й надалі доведеться докладати максимальних зусиль, щоб унеможливити поновлення терористичних актів. Адже такий прецедент уже був 8 грудня 2012 р., коли внаслідок серії вибухів на Корсиці постраждала одна людина.

На сучасному етапі рух за відокремлення від Франції та власну державність поступово втрачає популярність, насамперед, через фінансово-економічну кризу. З-поміж причин такої ситуації можна виокремити значний відсоток екзогамних шлюбів корсиканців (понад 80 %), міграції, відсутність у націонал-радикалів конструктивної соціально-економічної програми та об'єктивного плану побудови корсиканської держави, а також етнополітика Франції.

Невдоволення корсиканців теперішньою ситуацією можна пояснити нездатністю центральної влади офіційно визнати їх окремим народом або окремою нацією, що є складовою французької. Речники державного рівня визнають, що розв'язати «корсиканську проблему» можна шляхом запровадження механізмів реінтеграції Корсики в єдиний політичний, правовий, культурний і соціально-економічний простір Французької Республіки за умови поваги до національно-регіональної специфіки острова.

Окрім Корсики, сепаратистські ідеї набули поширення в суспільстві *Бретані* – регіону на північному заході країни, що також може в майбутньому становити загрозу територіальній цілісності Франції. Бретонці як нащадки кельтів самоідентифікують себе як окрему націю, адже на півострові до 1532 р. існувало незалежне Бретонське королівство, яке після приєднання до Франції зберігало певну автономію аж до французької революції 1789 р. [341]. Згодом через побоювання виникнення сепаратизму в регіоні французи розпочали боротьбу з будь-якими проявами бретонської ідентичності. Наприклад, у громадських місцях було заборонено розмовляти бретонською мовою. Сьогодні бретонська мова має статус регіональної. У Бретані є декілька партій, які прагнуть незалежності від Франції, проте їм бракує електоральної підтримки.

У провінції *Окситанія* населення послуговується в побуті окситанською мовою (інша назва – лангедок). Це може спричинити проблеми регіонального характеру, оскільки Окситанія охоплює французький Прованс, Гієнь, Гасконь і Лангедок, а також провінції Кунео та Турин на Півночі Італії, частину іспанських Піренеїв і навіть князівство Монако, які були єдиною державою до XIII ст., аж поки французи не захопили Окситанію. Відтоді місцеве населення змушували вивчати французьку мову та забороняли розмовляти рідною. Але національну ідентичність окситанцям вдалося зберегти.

З другої половини XX ст. внаслідок відродження регіональних мов і культур в окремих історичних областях Франції в Окситанії формуються сепаратистські рухи, що ставлять за мету проголошення автономії в складі Французької Республіки, підвищення статусу окситанської мови. З метою організації окситанського політичного руху, незалежного від політики, яку провадять інші партії, та здобуття широкої автономії для Окситанії 1987 р. створено Окситанську партію (франц. *Partit Occitan*) [361]. Вона входить до Європейського вільного альянсу, який має декілька місць в Європейському Парламенті, партія також представлена в регіональних асамблеях деяких регіонів (Оверн, Прованс-Альпи-Лазуровий берег, Південь-Піренеї, Аквітанія).

Північна Країна Басків у Франції (баск. *Ipar Euskal Herria, Iparralde*) є частиною історико-культурного регіону Басконія, до якого входить і Південна Країна Басків в Іспанії. Баскський націоналізм у Франції зародився зі створенням організації «Енбата» 1963 р. «Енбата» співпрацювала з бойовиками «Країни Басків і Свободи» (ЕТА), допомагала у підготовці деяких терористичних актів. Французький уряд 10 січня 1974 р. примусово припинив діяльність «Енбати», хоча у березні того ж року наймолодші та найбільш радикально налаштовані представники цієї організації заснували «Соціалістичну партію народу» (баск. *Herriko Alderdi Sozialista*). У 1973 р. французькі баски на чолі з Ф. Бідаром заснували націоналістичну воєнізовану організацію «*Iparretak*» (укр. означає «жителі Півночі»). За роки своєї діяльності члени «*Iparretak*» здійснили чимало терактів. Зокрема, у 1982 р. внаслідок їхніх атак (32 випадки) загинуло декілька

десятьків французьких поліцейських, а у 1984 р. бойовики напали на аеропорт у Біарріці напередодні приїзду до міста Президента Франції Ф. Міттерана, якого баски вважали своїм ворогом за «зневажання культури та національних прав басків» [228]. Попри те, що ЕТА і «Iparretarrak» використовували збройну боротьбу для досягнення поставлених цілей, досягти взаємного порозуміння їм не вдалося. Однією з причин напруженості у двосторонніх відносинах було те, що представники ЕТА неодноразово переховувалися в Північній Країні Басків, а тому їй не бажали конфліктувати з французькою владою. «Iparretarrak» 1998 р. оголосила про перемир'я, яке сама їй порушила через два роки, здійснивши теракти в Байонні та поліцейському відділі в Лекумберрі. Упродовж останнього десятиріччя відомостей про діяльність організації немає. Проте кожного разу, коли баски відновлювали терористичну діяльність, зростали утиски з боку поліції та арешти лідерів бойовиків. У такий спосіб французька влада, застосовуючи *силові механізми протидії сепаратизму*, вела боротьбу із сепаратистами.

На сучасному етапі інтереси баскських націоналістів у Франції представляють політичні партії «Аберцален Батасуна» (баск. Abertzaleen Batasuna), «ЕАІ – РНВ» (баск. Euzko Alderdi Jeltzalea – Partido Nacionalista Vasco), «Еуско Алькартасуна» (баск. Eusko Alkartasuna) і «Батасуна» (баск. Batasuna). Члени «Аберцален Батасуна» вимагають поділу департаменту Атлантичних Піренеїв на Країну Басків і Беарн. Однак націоналістичні партії не мають достатньої підтримки серед населення, на місцевих виборах за них віддають свої голоси не більше 15 % громадян.

Унаслідок французької інституційної еволюції, яка була відповіддю на історичні претензії басків, зокрема на діяльність воєнізованої групи «Iparretarrak» у 1980-х і 90-х роках, Країну Басків офіційно визнано регіоном (франц. pays) 29 січня 1997 р. Отже, Північна Басконія отримала чимало повноважень у різних сферах, проте власного бюджету не має. 1 січня 2017 р. почала функціонувати Баскська муніципальна громада (баск. Euskal Hirigune Elkargoa) під керівництвом Ж.-Р. Етчегарая. Надавши більше повноважень місцевій громаді, уряд Франції використав *правові механізми протидії сепаратизму*, щоб уникнути вчинення

радикальних дій з боку басків. Це сприяло зниженню активності баскських націоналістів у департаменті Атлантичні Піреней.

Країна Басків в Іспанії істотно відрізняється від решти регіонів держави своєю історією, мовою та іншими ознаками етнічної ідентичності. У відповідь на утиски центральної влади в липні 1959 р. виникла ліворадикальна сепаратистська терористична організація «Країна Басків і Свобода» (баск. «Euskadi Ta Askatasuna», ЕТА) [216], що домогалася відокремлення автономної спільноти від Іспанії та створення окремої держави Euskal Herria, до якої мала входити й частина території сусідньої Франції, де також проживають етнічні баски [66, с. 80]. За кілька десятиліть збройної боротьби від терористичних актів бойовиків ЕТА загинуло понад 800 осіб [296].

Після краху диктаторського режиму генерала Ф. Франко регіон отримав статус автономії з власними парламентом, президентом і поліцією, на його території баскська мова має права державної [243]. Хоча протягом тривалого періоду Країна Басків вважалася економічно відсталою, сьогодні рівень життя в автономії перевищує середній загальнонаціональний. Рішучі кроки влади, розбіжності в поглядах окремих лідерів ЕТА (наприклад, внаслідок розколу 1974 р., спричиненого полярними ставленнями до питання терористичної діяльності, в організації сформувалися два крила: військове, яке продовжило активно діяти аж до наших днів і військово-політичне), наростання в суспільстві негативного ставлення до насильницьких методів боротьби призвели до втрати популярності та занепаду цієї організації. Відповідно 2 травня 2018 р. її лідери заявили, що «ЕТА завершує свій історичний цикл і припиняє свою діяльність», але при цьому наголосили, що конфлікт з Іспанією не завершився [239]. Тепер іспанський уряд вимагає розформування осередків ЕТА та повного роззброєння колишніх бойовиків як умови припинення переслідувань та арештів.

К. Поліщук пов'язує зародження баскського націоналізму з поступовою централізацією Іспанії на початку ХХ ст. та індустріалізацією й модернізацією Країни Басків. Унаслідок таких трансформацій було скасовано «фуерос», тобто

історичні автономні права та свободи басків, змін зазнали традиційна економіка регіону, національна та соціальна структура місцевого населення [121].

Незважаючи на позитивні зрушення та здобуття широкого обсягу культурних, політичних і економічних прав, баски все ще прагнуть отримати незалежність (близько 40 % населення підтримує ідею відокремлення від Іспанії). До того ж, внаслідок регіональних виборів 21 жовтня 2012 р. до влади повернулися баскські націоналісти (Баскська націоналістична партія та Euskal Herria Bildu). Сьогодні І. Уркуллу, Президент Країни Басків, у своїх виступах говорить про баскську незалежність дещо обережніше, ніж Президент Каталонії А. Мас. Він не виключає можливості перегляду двосторонніх відносин із центром шляхом зміни статуту автономії. Проте, як би далі не розгорталися події, альянс політичних сил-переможців вимагатиме реалізації права на самовизначення, що заборонено конституцією Іспанії та, безсумнівно, призведе до напруження взаємин центральної та регіональної влади.

Ще один іспанський регіон *Каталонія* є сучасним прикладом економічного сепаратизму. Еволюція каталонського сепаратизму триває від початку ХХ ст. Уперше парламент Каталонії, що мала статус політичної автономії, проголосував за незалежність 6 жовтня 1934 р. У відповідь на це республіканський уряд скасував автономію, яка була відновлена лише після приходу до влади демократів 1979 р. Тоді каталонська мова отримала офіційний статус на території регіону й на Балеарських островах. На думку дослідниць Я. Турчин та О. Івасечко, діяльність місцевої влади Каталонії, яка виборола визнання прав каталонської мови в ЄС та надання значної підтримки у всьому світі навчальним закладам, де викладають каталонську мову, є прикладом успішної реалізації парадипломатії. Загалом парадипломатія, яка передбачає участь субнаціональних одиниць у міжнародних відносинах через налагодження контактів з іноземними партнерами задля досягнення певних цілей, має важливе значення в сучасних міжнародних процесах. Це явище сприяє всебічному розвитку держави, але водночас може поглибити суперечності в суспільстві, якщо сепаратистські настрої поширюються в

конкретних регіонах. Тому важливо, щоб центральні органи влади провадили виважену політику з урахуванням інтересів своїх громадян. Оскільки поява парадипломатії спричинена поживленням процесів регіоналізації та глобалізації, в своїй діяльності актори парадипломатії докладають значних зусиль, щоб мобілізувати регіональні ресурси та реалізувати ініціативи, покликані забезпечити лобіювання інтересів регіонів у сфері зовнішньої політики [173].

Наступним етапом у боротьбі за розширення автономії було надання Каталонії права самостійно розпоряджатися місцевими податками в 2006 р. [27]. Загостренню каталонської кризи передувала низка важливих подій. Зокрема, 11 вересня 2012 р. понад 1 млн прихильників незалежності взяли участь у демонстрації. Ця дата була обрана не випадково, адже 11 вересня 1714 р., наприкінці війни за іспанське правонаступництво, війська монархії Бурбонів після 11-місячної облоги захопили Барселону, внаслідок чого Каталонію було позбавлено всіх середньовічних самоврядних інституцій [235]. Уже в ХХ ст. після відновлення автономії регіону, згідно з іспанською конституцією 1978 р., каталонський уряд оголосив саме цю дату Національним днем. Сучасна Каталонія має законодавчо закріпленій статус автономної спільноти. Упродовж останніх років, посиляючись на етнічний, політичний, соціально-економічний чинники, місцеве населення неодноразово висловлювало бажання відокремитись від Іспанії. Число прихильників незалежності регіону поступово зростало.

Серед причин, що посилили напруження між центральним і регіональним урядами, називають також події 2009–2010 рр., коли розроблений і ухвалений парламентом Каталонії новий статут здобув широку підтримку народного референдуму, але його положення (зокрема, вимога офіційно визнати каталонців окремою нацією) були зведені нанівець рішенням Конституційного суду Іспанії. Розбіжності між іспанською законодавчою системою та легітимними прагненнями каталонців лише зміцнили усвідомлення того, що

зберегти свою культурну ідентичність вони можуть за умови здійснення демократичного та мирного переходу до незалежності [264].

Невід'ємною ознакою каталонського сепаратистського руху є також віковий чинник. Люди старшого покоління, серед яких чимало іммігрантів з інших регіонів Іспанії, відчують тісніший зв'язок з державою, ніж їхні нащадки, молоді жителі автономної спільноти, навпаки, прихильніше ставляться до перспективи відокремлення від Іспанії [366]. Отож, спалах сепаратистських настроїв у Каталонії вмотивований не тільки соціально-економічними чинниками, а й наслідком збігу обставин, серед яких найважливіший – це усвідомлення власної культурної ідентичності й необхідності її збереження та захисту.

Президент Каталонії, лідер альянсу «Конвергенція і союз» А. Мас пообіцяв, що в разі перемоги на дострокових виборах 25 листопада 2012 р., він проведе референдум за незалежність. Офіційний Мадрид одразу ж відреагував на це заявою про незаконність такого референдуму. Іспанський прем'єр-міністр, консерватор М. Рахой попередив А. Маса, що будь-який регіон Іспанії в разі вибору на користь незалежності вийде зі складу ЄС, оскільки вступ нових членів потребує одностайної згоди урядів усіх країн-членів. Але А. Мас таки не відступив від свого наміру та повідомив, що референдум про відокремлення Каталонії від Іспанії відбудеться восени 2014 р. [324]. Речники іспанського уряду у відповідь заявили, що офіційний Мадрид може притягнути А. Маса до кримінальної відповідальності за сепаратизм і розпустити регіональний уряд, а в разі реальної підготовки до проведення референдуму центральна влада скористається своїми конституційними повноваженнями для захисту загальнодержавних інтересів.

Референдум про незалежність був запланований на 9 листопада 2014 р., але 27 вересня 2014 р. Конституційний суд Іспанії зупинив підготовку до референдуму з причини його невідповідності конституції країни. Уряд Каталонії пішов на компроміс і 14 жовтня 2014 р. вирішив скасувати референдум про незалежність від Іспанії, мотивуючи своє рішення тим, що

голосування не може бути проведено без правових гарантій з боку центральної влади. Замість повноцінного референдуму в Каталонії 9 листопада 2014 р. було проведено опитування, яке не має юридичної сили. В опитуванні взяло участь понад 2,25 млн каталонців з 5,4 млн, які мають право голосу; понад 80 % респондентів проголосували за незалежність автономної спільноти від Іспанії [217]. На думку Президента Каталонії А. Маса, це опитування було дуже успішним.

З цього приводу міністр юстиції Іспанії Р. Катала 16 жовтня 2015 р. заявив, що автономний статус Каталонії буде призупинено, якщо влада регіону продовжуватиме домагатися незалежності від Іспанії. Він також зазначив, що А. Маса можуть позбавити посади Президента Каталонії за вчинення протиправної дії у формі опитування щодо незалежності.

Попри погрози центральної влади, 9 листопада 2015 р. парламент Каталонії ухвалив резолюцію на підтримку незалежності. Члени альянсу «Конвергенція і союз» були переконані, що декларація про сецесію стане початком процесу становлення незалежної Каталонії. Каталонці планували отримати незалежність упродовж 18 місяців, тобто навесні 2017 р. Проте 11 листопада 2015 р. Конституційний суд Іспанії прийняв до розгляду позов уряду країни про незаконність резолюції про незалежність Каталонії та призупинив чинність резолюції каталонського парламенту про початок процесу виходу зі складу Іспанії.

2017-й рік став знаковим для прихильників незалежності Каталонії. Незважаючи на заборону центральної влади, 1 жовтня 2017 р. відбувся референдум про незалежність Каталонії з ініціативи глави місцевого уряду К. Пучдемона. З метою унеможливити проведення референдуму офіційний Мадрид застосував поліцейські загони [220], тобто було використано *силові механізми протидії сепаратизму*. Іспанці та міжнародна спільнота засудили жорстокість правоохоронних органів. Відповідно до оприлюднених результатів народного волевиявлення, 90 % його учасників (близько 2 млн осіб) сказали «так» незалежності Каталонії, а 7,87 % (приблизно 176 тис. осіб) висловились

«проти». Десятки тисяч каталонців, що не брали участі в референдумі, вийшли на вулиці Барселони з протестами проти відокремлення автономної спільноти від Іспанії. Усупереч рішенню Конституційного суду про незаконність плебісциту, проігнорувавши застереження прем'єр-міністра М. Рахоя, 11 жовтня К. Пучдемон підписав декларацію про незалежність Каталонії, а 27 жовтня місцевий парламент більшістю голосів підтримав її. У відповідь на нелегітимні дії керівництва Женералітету іспанські сенатори ввели в дію ст. 155 Конституції, що передбачає позбавлення регіону статусу політичної автономії та запровадження прямого правління з центру у випадку загрози збереженню порядку в державі [198]. Призупинення автономії Каталонії та запровадження прямого правління з Мадриду є *правовим механізмом протидії сепаратизму в Каталонії*, застосування якого мало на меті покласти край незаконній діяльності місцевих посадових осіб, спрямованій на відокремлення автономної спільноти від держави-суверена та подальше проголошення її незалежності.

Наступними кроками офіційного Мадрида стали розпуск каталонського уряду 27 жовтня і призначення дострокових місцевих парламентських виборів на 21 грудня. Тимчасовою очільницею Каталонії стала С. Саенс де Сантамарія, яка на той час обіймала посаду віце-прем'єр-міністра Королівства Іспанії, а К. Пучдемон попросив політичного притулку в Бельгії. Розпуск регіонального парламенту та уряду, відсторонення від влади К. Пучдемона й призначення нової очільниці Каталонії є прикладом застосування *адміністративно-управлінських механізмів протидії сепаратизму*, що забезпечило центру можливість контролю над цим регіоном.

Про правильність і виваженість економічної політики будь-якої держави свідчать насамперед розвинена економіка та добробут громадян. У сучасному світі завжди треба враховувати перспективи поповнення державного бюджету при ухваленні важливих внутрішньо- та зовнішньополітичних рішень. У прикладі з Каталонією *фінансові механізми протидії сепаратизму* мали чи не найбільше значення. Згідно з даними іспанського уряду, щороку автономія недоотримує з державного бюджету приблизно 16 млрд євро, незважаючи на те,

що саме Каталонія створює близько 19% ВВП Іспанії, а її частку в експорті оцінюють у 25,6%. Також очевидною є різниця між ВВП на одну особу в середньому у країні та в Каталонії. Пересічні іспанці за рік заробляють 19 тис. євро, а каталонці – 28 тис. євро. Нерівномірність у розподілі державного бюджету між регіонами була найпомітнішою впродовж глобальної фінансово-економічної кризи 2007–2008 рр., що спричинило зростання цін на нафту та продукти харчування, збільшення рівня безробіття й банкрутство великих інвестиційних і комерційних банків [12]. Загалом від кожного євро, яке слатив каталонець як податок до державного бюджету, назад у Каталонію повертається лише 57 центів [223, 270].

Ще однією проблемою, яка турбує каталонців, є національний борг. Упродовж 2009–2016 рр. через непослідовну політику центральної влади державний борг збільшився з 39 % до 100 % ВВП Іспанії та становив приблизно 1,1 трлн євро. Частка Каталонії в державному борзі становила 35 % її ВВП і щороку зростала [265]. Каталонці не бажають ускладнювати майбутнє своїх нащадків, перекладаючи на них обов'язок зі сплати державного боргу. Вони переконані, що незалежність Каталонії звільнить їх від відповідальності за покриття боргів. На відміну від каталонців, які вірять в успішне майбутнє незалежної Каталонії, більшість експертів, які підтримують офіційну позицію Мадрида, прогнозують занепад економіки регіону та зубожіння громадян у разі його виходу зі складу Іспанії. Вони вважають, що після здобуття незалежності Каталонія може втратити третину ВВП, а рівень безробіття серед місцевого населення зросте вдвічі. Цілком очевидно, що Каталонія більше не матиме доступу до європейського ринку, оскільки реальних перспектив її членства в Євросоюзі не існує. Експорт регіону до держав-членів ЄС становить близько 65 % його продукції, а третина виробленого в Каталонії йде на внутрішній ринок Іспанії. Незалежна Каталонія втратить й інвесторів, 70 % з яких походять саме з Євросони [241]. Також каталонцям доведеться запровадити в обіг нову національну валюту замість євро та вирішити проблему функціонування

недержавного пенсійного накопичення, щоб громадяни не втратили свої накопичені пенсії.

З метою протидії та подолання сепаратизму в автономії офіційний Мадрид застосовував також *інформаційні механізми*, в основу яких покладено сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Поширена в ЗМІ й соцмережах інформація про незаконність референдуму, його наслідки, безперспективність членства Каталонії в ЄС мала істотний вплив на зменшення кількості прихильників відокремлення [306]. Зі свого боку, ініціатори відокремлення Каталонії активно поширювали інформацію про національну ідентичність каталонської нації, дискримінацію її кастильцями, історію боротьби Каталонії за незалежність. Це вплинуло на формування суспільної думки про переваги розвитку регіону без Іспанії, забезпечило високі рейтинги сепаратистським політичним партіям та вагому частку прихильників відокремлення [189]. Отже, обидві сторони конфлікту кожна у свій спосіб використовували *інформаційні механізми*. Крім того, політичні партії Каталонії, які прагнуть незалежності регіону від Іспанії, у своїх передвиборчих кампаніях та після обрання до місцевого парламенту активно агітували населення взяти участь у референдумі про незалежність Каталонії. Референдум 1 жовтня 2017 р. був не першим, йому передували референдуми 2009–2010 і 2014 рр.

Джерела інформаційного впливу на ситуацію в Каталонії знаходилися не лише в межах регіону та держави, а й ззовні. Так, 14 листопада в Брюсселі міністри оборони та закордонних справ Іспанії звинуватили РФ у втручанні в проведення референдуму про незалежність Каталонії. Вони мали докази того, що державні та приватні групи на території Росії, а також Венесуели використовували різноманітні сайти та соціальні мережі, зокрема Facebook і Twitter, щоб поширювати сепаратистські ідеї та впливати на громадську думку напередодні каталонського референдуму 1 жовтня. Росіяни створювали фейкові профілі в соцмережах для поширення інформації про перебільшені переваги відокремлення Каталонії від Іспанії. На думку голови іспанського оборонного

відомства М. Д. де Коспедаль, такі втручання мали на меті дестабілізацію ситуації не лише в Іспанії, а й у всій Європі.

Специфічні проблеми, пов'язані з сепаратизмом, виникли і в *Італії*. Її державний устрій формувався в повоєнний період, коли питання форми правління та устрою були визначені за результатами всенародного референдуму в червні 1946 р. («за республіку» – 54,3 % голосів, «за монархію» – 45,7 %) [156, с. 4]. Згідно з конституцією Італійської Республіки 1948 р. (ст. 116), у системі адміністративно-територіального устрою, враховуючи історичні та етнокультурні особливості, було виокремлено з-поміж двадцяти регіонів п'ять автономних з вищим політичним статусом: Валле д'Аоста, Трентіно-Альто-Адідже/Південний Тіроль, Фріулі-Венеція-Джулія, Сардинія та Сицилія. Децентралізований розвиток демократичної держави відбувався за умов посилення впливу політичних сил християнсько-демократичного та ліберального спрямування. Економічна криза в ЄС загострила регіональні проблеми Італії переважно в тих регіонах, які мають особливий статус і найвищий рівень автономних прав [231, с. 3].

Конституційна реформа 2001 р., проведена з ініціативи сенату, мала на меті удосконалити систему управління державою та надати більшої автономії регіонам. Згідно з поправками, внесеними до ст. 114 Конституції, Італія перетворилася на державу із чотирирівневою структурою адміністративно-територіального поділу [244]. Історичні області стали суб'єктами федерації, а провінції отримали широкі автономні права у складі областей.

Загалом розв'язання регіональних проблем ускладнюється тим, що за весь час після об'єднання потужних італійських «міст-держав» і створення суверенної держави Італії (1861) міцна, єдина «загальноіталійська» ідентичність так і не сформувалася. Регіоналісти, які вважали небезпечним для італійського суспільства зосередження влади в єдиному центрі, упродовж першої половини ХХ ст. вимагали розбудови держави з урахуванням особливостей усіх регіонів [57]. Основні регіональні відмінності Італії уздовж осі Північ – Південь зумовлені насамперед значними диспропорціями

соціально-економічного розвитку. Відносини між двома основними регіонами країни характеризуються взаємною недовірою та звинуваченнями, що звучать у виступах політиків та інтелектуалів [333]. Представники заможніших, індустріально розвинених північних регіонів вважають південні відсталими, з нерозвиненим громадянським суспільством, браком політичної активності та, водночас, прихильністю до комуністичної ідеології [145]. Їх звинувачують також у корупційній діяльності й створенні мафіозних структур. А мешканці Півдня підозрюють політичних лідерів північних регіонів у володінні несправедливими перевагами, намірах домінування та нав'язування своєї волі й своїх стандартів, без належної поваги до культурної самобутності жителів південних регіонів.

У економічно розвинених північних регіонах, розташованих у межах Паданської рівнини між Альпами, Апеннінами та Адріатичним морем, зокрема у *Венето*, *Емілії-Романії*, *Ломбардії* та *П'ємонті*, впливова правопопулістська політична партія «Ліга Півночі» (Ліга Норд, ЛН), заснована У. Боссі, робила спроби конструювання нової колективної регіональної ідентичності – північно-східної італійської етнічної «нації» під назвою «Паданія» з метою отримання права на самовизначення або набуття високого ступеня автономії для регіону [254].

Від 90-х років ХХ ст. партія була досить популярною, хоча впродовж останніх років її електоральна підтримка зменшилась через невиконання нею передвиборчої обіцянки – встановити більший контроль над податковою системою. З роками пом'якшилися й політичні амбіції Ліги: формально не відмовляючись повністю від ідеї незалежної «Паданії», вона натомість зосередилась на федералізмі та боротьбі з іммігрантами. Аналітики простежили прямий зв'язок між популярністю «Ліги Півночі» і кар'єрою экс-прем'єра Італії С. Берлусконі: прем'єр втрачав владу саме тоді, коли ЛН припиняла його підтримувати [212]. Наприклад, «Ліга Півночі» отримала максимальну підтримку на виборах у 1996 і 2008 рр., і саме голоси депутатів цієї партії стали вирішальними для створення коаліції на чолі з партією С. Берлусконі. На

парламентських виборах 2013 р. «Лігу Півночі» підтримало лише 4 % виборців, а 2018 р. – 17,4 % [323]. Сьогодні партія, якій так і не вдалося втілити в життя обіцянки з власної партійної програми, має незначну підтримку населення.

У північній області Італії Венето сформувався окремий рух за незалежність. Невдоволення економічною ситуацією в країні є головною причиною поширення сепаратистських настроїв у Венеції та інших провінціях регіону. Це невдоволення отримало новий політичний імпульс після 2010 р., коли «Ліга Півночі» почала втрачати популярність на загальнонаціональному рівні, однак зберегла значну підтримку у Венето. У березні 2014 р. було створено коаліцію «венетистів», до якої ввійшов губернатор області Венето Л. Дзайя. Коаліція «Veneto Indipendente» була створена для проведення з 16 по 25 березня 2014 р. референдуму про незалежність області. Згідно з опитуванням громадян, «так» незалежності Венето сказали понад 80 % з 2,5 млн учасників референдуму. Хоча результати цього плебісциту не мали жодної юридичної сили [242], успіх референдуму зміцнив позиції «венетистів» і вже у вересні 2014 р. вони заявили про необхідність проведення нового плебісциту з питань можливого відокремлення від Італії. 22 жовтня 2017 р. у Венето та Ломбардії відбулися консультативні референдуми про розширення їхніх автономних прав. Оскільки в Ломбардії 95% учасників опитування підтримали таку ініціативу, а в Венето – 98%, згодом ці регіони уклали з італійським урядом попередні угоди про отримання особливого статусу, який, серед іншого, передбачав би самостійність використання регіональних фінансів. На наступному етапі розвитку відносин між місцевою та центральною владою було розпочато підготовку та ухвалення нових законопроектів, які мала схвалити абсолютна більшість обох палат парламенту Італії. Подібні процеси вже відбуваються в регіоні Емілія-Романья, де шляхом домовленостей вдалося привернути увагу до вимог розширення повноважень регіону у сфері охорони здоров'я, зайнятості та захисту навколишнього середовища [17].

Зростання підтримки відцентрових політичних тенденцій спостерігається й в деяких інших регіонах Італії, зокрема в *Південному Тіролі* (інша назва –

Больцано). У цій заможній провінції з переважно німецькомовним населенням сучасна криза позначилася поширенням сепаратистських настроїв. Після розпаду Австро-Угорщини 1919 р. південна частина Тіролю відійшла до Італії, а його північна частина залишилась у складі Австрії. Центральна влада намагалася асимілювати населення шляхом дискримінації, репресій та переселення в Больцано італійців з Півдня. За часів фашистського режиму Б. Муссоліні заборона німецької мови, культури, історії та традицій тірольців викликали масовий спротив місцевих фермерів, активізацію їхніх виступів проти свавілля уряду, що переросли в партизанську боротьбу й тривали до середини 1960-х років. Загалом упродовж 1950–1980 рр. тірольці здійснили понад 300 терактів [99, с. 20], щоб привернути увагу до своєї вимоги – возз'єднання з адміністративно-територіальною одиницею Тіроль в Австрії. Тепер місцеві сепаратисти в своїй діяльності використовують лише мирні засоби [122, с. 241]. Серед найвпливовіших політичних партій Больцано – Народна партія Південного Тіролю (*Südtiroler Volkspartei, SVP*) та «Свобода Південного Тіролю» (*Süd-Tiroler Freiheit, STF*). Завдяки активній діяльності Народної партії Південного Тіролю та зусиллям губернатора області Трентіно-Альто-Адідже С. Маньяго в 1992 р. завершилося формування законів, що визначають статус автономії Больцано. Тоді австрійський уряд ухвалив «Декларацію про вичерпання конфлікту», тобто Австрія відмовилася від претензій до Італії щодо статусу Південного Тіролю [230, с. 205]. Незважаючи на те, що обсяг повноважень місцевої влади було істотно розширено порівняно з повноваженнями, наданими їй ще 1948 р. відповідно до Паризької угоди 1947 р., прихильники відокремлення Боцано не бажають відмовлятися від своїх планів щодо майбутнього регіону.

Отож, застосованих італійською владою *правових* (тобто надання автономії) та *адміністративно-управлінських* (наприклад, звільнення окремих посадовців, що брали активну участь у сепаратистській діяльності своїх політичних партій) *механізмів протидії сепаратизму* в Паданії та Венето виявилось достатньо для уникнення відокремлення регіонів від держави.

Сьогодні італійці Півночі хочуть бачити свою батьківщину об'єднаною, а громадян – згуртованими. У Південному Тіролі ситуація залишилася незмінною, німецькомовне населення хоче вийти зі складу Італії. Однак Австрія не підтримує їхній план об'єднання Північного та Південного Тіролю. Реальність Італії полягає в тому, що економічний розрив між аграрною південною та промисловою північною частинами дуже великий. Північ забезпечує більшу частку податкових надходжень до державного бюджету, а жителі Півдня приїжджають туди в пошуках роботи. Оскільки Конституцією Італії передбачено, що громадяни мають право ініціювати проведення референдуму та вносити законодавчі ініціативи, а законопроекти, які підтримають 50 тис. виборців, можуть винести на розгляд парламенту, майбутнє держави безпосередньо залежатиме від самих італійців.

На відміну від Італії, в інших державах Європи політична підтримка сепаратистських рухів є незначною. Наприклад, сепаратистський рух у Польщі існує лише в одному регіоні країни, а саме в *Сілезії*. Політична сила «Рух за автономію Сілезії» розпочала свою діяльність у 1990 р. Хоча партія не має великої підтримки електорату, її представники є в деяких муніципальних і регіональних органах, а 1991 р. Руху вдалося отримати два мандати в парламенті Республіки Польща [11].

Ідею Сілезії як незалежної держави чи, принаймні, автономії відстоюють здебільшого етнокультурні еліти, для яких існування сілезької мови є важливою рисою, що відрізняє їх від поляків. Якщо в майбутньому місцеві сепаратисти зможуть реалізувати свої плани, економіка Сілезії, ймовірно, не буде незалежною. Однак, зважаючи на дипломатичні засоби, які використовує Польща в зовнішній та внутрішній політиці, сецесія Сілезії не відбудеться. Загалом сілезький автономізм є потенційно небезпечним явищем, що може спричинити дезінтеграцію суспільства й поглибити конфлікт між центром і регіоном.

Окрім того, сьогодні в деяких державах-сусідах України ширяться ірредентистські ідеї. Наприклад, прихильники ідеї «*Великої Угорщини*» ставлять

за мету відновити кордони своєї країни у межах, які мало Королівство Угорщини до Першої світової війни, повернути під контроль офіційного Будапешта населені пункти сусідніх країн, де проживають етнічні угорці. Відповідно до Тріанонської угоди 1920 р., Угорщина втратила близько 70 % своїх території [351], більшість населення яких становили словаки, румуни, хорвати, українці. Однак і 3 млн етнічних угорців уже не були громадянами Королівства Угорщини. Під час Другої світової війни за підтримки нацистської Німеччини угорці почали реалізовувати концепцію «Великої Угорщини», захопивши Карпатську Україну. Проте після поразки у війні Угорщина втратила нові території, зокрема Закарпаття було приєднано до УРСР. На сучасному етапі ідея «Великої Угорщини» знайшла своє відображення в політичній програмі партії «Йоббік», яку очолює П. Якаб.

Усупереч основним принципам міжнародного права, насамперед принципу територіальної цілісності держав і принципу непорушності кордонів, Угорщина має амбітні плани щодо територій сусідніх країн, де проживають етнічні угорці. Наприклад, у Румунії офіційний Будапешт пропонує створити автономію Секейський край, у Сербії – Угорську регіональну автономію, в Україні – Притисянську автономію.

У квітні 2020 р. Палата депутатів парламенту Румунії схвалила закон про автономію *Секейського краю*, відповідно до якого передбачено створення автономного регіону з правосуб'єктністю в Румунії, обрання президента з терміном повноважень 4 роки, визнання угорської мови офіційною мовою та вільне використання символіки угорської нації. Спроби становлення автономії ініціював Демократичний союз угорців Румунії задля захисту угорської ідентичності секеїв. Проте позиція румунської влади залишається незмінною: вона відмовляється вести переговори щодо автономії будь-якого регіону країни [151]. Отже, понад 700 тис. секеїв у східній Трансільванії й надалі житимуть в атмосфері політичної ворожнечі між Румунією та Угорщиною [293].

Іншою загрозою миру та стабільності в Східній Європі є ідея «Великої Румунії», прихильники якої шукають способи, щоб об'єднати Румунію та

Молдову. Спершу ідея передбачала об'єднання всіх носіїв румунської мови в незалежній державі. У 1918 р. анексію Трансільванії, Буковини та Бессарабії розглядали як реалізацію цієї концепції [330]. Український дослідник К. Вітман припускає, що Румунії потрібні етнічні землі румун без Придністров'я, яке до переселення молдаван на ці території у XVI ст. належало українцям. У квітні 2008 р. Президент Румунії безпідставно звинуватив офіційний Київ у плануванні приєднання Придністров'я до України й порадив підготуватися до повернення Молдові територій Південної Бессарабії та Північної Буковини. Подібні заяви були потрактовані як загроза врегулюванню придністровського конфлікту, після завершення якого могло б відбутися возз'єднання Придністров'я з Молдовою [21]. Сьогодні сценарій приєднання Молдови до Румунії видається малоімовірним, адже 1 січня 2007 р. Румунія ввійшла до Європейського Союзу, жодна країна-учасниця якого не може мати територіальних суперечок із сусідніми державами.

Повноправним членом ЄС до 31 січня 2020 р. залишалося Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії. Досить часто, коли йшлося про прояви сепаратизму в державах ЄС, передусім наводили приклад Великої Британії, адже сепаратистські рухи тривалий час існували в усіх її адміністративно-територіальних одиницях вищого ієрархічного рівня, за винятком Англії. Історичні традиції формування державно-територіального устрою зумовили складність системи поділу цієї унітарної держави на чотири історичні області (Англія, Уельс, Шотландія, Північна Ірландія), які відрізняються етнокультурними особливостями, ступенем політичної автономії та характером регіонального управління.

Упродовж тривалого часу *Шотландія* від початку об'єднання з Англією Актом Унії 1707 р. зберігала ознаки власної державності. Шотландська національна партія (ШНП), заснована 1934 р., спрямувала свою політичну діяльність на боротьбу за незалежність. Після початку розвідувань нафтових родовищ у Північному морі у 1970-х роках чисельність прихильників суверенності Шотландії істотно зросла, адже перспективи швидких темпів

розвитку нафтової промисловості створювали економічні перспективи для існування незалежної Шотландії [72]. Прийняття британським парламентом Акта про референдуми в Уельсі та Шотландії 1997 р. дозволило на законних підставах провести їх наступного року та запропонувати громадянам проголосувати за створення власного парламенту. Внаслідок цього в 1999 р. шотландці отримали законодавчий орган з повноваженнями в податковій сфері, який очолює перший міністр, та місцевий уряд [229]. Отже, ще наприкінці 90-х років ХХ ст. британська влада розпочала застосовувати *правові механізми протидії сепаратизму* в Шотландії, здійснивши низку реформ регіонального управління, що мали на меті децентралізацію. Саме тому Шотландія має найвищий рівень самоврядування з-поміж інших історичних областей Сполученого Королівства [278]. Проте значна частина шотландців прагне більшого: відокремлення від Великої Британії та набуття державного суверенітету, вважаючи проголошення незалежності та визнання нової держави суб'єктом міжнародних відносин – можливістю реалізувати власні геополітичні, економічні та національні інтереси, самобутньо розвиватися у світовій спільноті, співпрацюючи з іншими державами, вступаючи в міжнародні організації тощо.

Початком реального політичного процесу, кінцевою метою якого є відокремлення Шотландії від Об'єднаного Королівства, стали події, пов'язані з регіональними виборами в травні 2007 р., на яких перемогу здобула націоналістична Шотландська національна партія (ШНП). У січні 2012 р. лідер ШНП, голова шотландського уряду А. Сальмонд оприлюднив намір провести 2014 р. референдум про незалежність Шотландії [305]. Якби Лондон застосував *адміністративно-управлінські механізми протидії сепаратизму* після перемоги націоналістів у Шотландії, насамперед розпуск місцевого уряду чи парламенту, звільнення певних високопосадовців, його дії розцінили б як порушення прав громадян.

Певною поступкою з боку британського уряду стало підписання Единбурзької угоди 15 жовтня 2012 р., що дало можливість провести

референдум на законних підставах [209]. Лондон дозволив провести референдум у Шотландії 2014 р., але запропонував умови майбутнього голосування, зокрема було визначено категорії осіб, наділених правом голосу, та план дій після оголошення результатів. Крім того, уряд і парламент Шотландії ретельно готувалися до майбутнього волевиявлення. З метою поширення інформації серед населення про переваги й недоліки здобуття незалежності одночасно стартували дві кампанії: на підтримку незалежності («Так, Шотландія») та проти неї («Краще разом») [250]. Власне під час проведення кампанії «Краще разом» було успішно застосовано *інформаційні механізми протидії сепаратизму*, оскільки поширення інформації про негативні наслідки відокремлення від Сполученого Королівства серед населення певною мірою вплинули на результати плебісциту, які загалом розчарували прихильників ідеї суверенної Шотландії.

За результатами референдуму 18 вересня 2014 р. «проти» здобуття Шотландією незалежності проголосувало приблизно 55,3 % виборців, а «за» – 44,7 % [300, с. 1]. Явка становила майже 85 % та перевищила звичні для парламентських виборів у Шотландії показники. Відповідно до результатів волевиявлення місцевого населення автономія залишилася в складі Великої Британії. Очевидно, чимало шотландців, які проголосували проти незалежності, повірили в обіцянки британського уряду розширити повноваження, соціальне забезпечення та фінансування збереження культурної спадщини [86]. Питання проведення референдуму про незалежність Шотландії знову набуло актуальності у 2017 р., після того, як на підставі результатів референдуму 2016 р. було ухвалено рішення про припинення членства Великої Британії в ЄС. Зважаючи на невдоволення серед місцевого населення політикою прем'єр-міністра Б. Джонсона та не надто успішною реалізацією деволюції, в листопаді 2020 р. перший міністр Шотландії Н. Стерджен заявила про намір запланувати референдум на 2021 р. [281]. Однак шотландці матимуть змогу зробити свій вибір на користь нових відносин з Лондоном чи проголошення незалежної

держави лише після остаточного оформлення формату угоди між Об'єднаним Королівством та Європейським Союзом.

Загалом вихід Великої Британії з Європейського Союзу, або Брекзит (англ. Brexit), вніс корективи в процес боротьби шотландців за свою суверенність. Однією з причин Брекзиту була міграційна криза в ЄС [256]. Відповідно до ст. 50 Договору про Європейський Союз, або Лісабонського договору про внесення змін до Договору про Європейський Союз, будь-яка держава-учасниця ЄС може вийти з його складу, варто лише формально повідомити про це рішення Європейську Раду та розпочати процес переговорів. Членство в ЄС автоматично припиняється після завершення процедури погодження, хоча існує можливість відтермінування цієї дати. Чіткого механізму реалізації цього задуму згаданий документ не містить. Згідно зі ст. 50, угоду про вихід має підтримати Європейський Парламент і схвалити кваліфікована більшість, тобто 72 % держав-членів, де проживає 65 % населення ЄС. Цікаво, що автором цієї статті є британський дипломат, родом із Шотландії, лорд К. Кінлохард [188].

Наслідком Брекзиту стала зміна риторики регіональних політичних сил, які наголошують на важливості зв'язку між проєвропейськими настроями в Шотландії та її прагненням до незалежності від Великої Британії. Деякі експерти вважають, що від того, як пройде Брекзит, залежатиме майбутнє Європейського Союзу. Якщо після виходу Сполученого Королівства ЄС ослабне, США та Китай зміцнять свої позиції на світовій арені, а РФ, ймовірно, продовжуватиме ускладнювати ситуацію в Європі.

Сепаратистський рух у *Північній Ірландії* відрізняється від інших подібних проявів у Великій Британії силовою складовою, яка пов'язана з діяльністю Ірландської Республіканської Армії (ІРА) – терористичної організації місцевих сепаратистів. Упродовж 1968–1997 рр. ІРА та її прихильники здійснили більше 10 тис. терористичних атак та їх спроб на території Сполученого Королівства. Формально ІРА припинила своє існування 1997 р., однак саме тоді деякі члени організації, які не підтримували мирний

процес, сформували угруповання «Справжня ІРА», яке діє донині. У 2011 р. ІРА відновила збройну боротьбу, що призвело до загибелі випадкових жертв. Наприклад, у квітні 2019 р. ІРА взяла на себе відповідальність за вбивство журналістки Л. МакКі. Ця трагічна подія сталася у ході стрілянини під час заворушень у місті Лондондеррі в Ольстері [56].

Загалом північноірландський конфлікт розпочався в роки боротьби Ірландії за незалежність від Лондона, колонією якого вона була близько 500 років (йдеться про сучасну Республіку Ірландія). Її незалежність була оформлена в 1921 р. Шість північних графств (*Північна Ірландія, або Ольстер*) залишилися у складі Сполученого Королівства, тому що 2/3 населення там становили нащадки шотландських переселенців (протестанти), і на референдумі вони проголосували за те, щоб залишитися [234, с. 22]. Проте ірландська меншина з цим не змиралася. Для Північної Ірландії характерний такий різновид сепаратизму, як іредентизм, тобто прагнення вийти зі складу держави-суверена та стати частиною іншої держави. У цьому випадку метою є приєднання до Ірландії.

Протягом 1922–1972 рр. в Північній Ірландії діяв парламент (стормонт), але він займався тільки питаннями місцевого значення. Наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. у регіоні розпочалася гостра політична криза, спричинена складною економічною ситуацією і соціально-політичною дискримінацією католиків. У відповідь на терор, розв'язаний ультраправими протестантськими організаціями, ірландці-католики розгорнули партизанську війну. У цьому їм допомагала ІРА, утворена ще в роки боротьби Ірландії за незалежність (20-ті роки ХХ ст.). А політичне крило ІРА – партія «Шинн Фейн» (укр. «Ми самі») – вимагало возз'єднання з Ірландією.

Лише після підписання 10 квітня 1998 р. Белфастської угоди (інша назва – Угода Страсної п'ятниці) між Ірландією, Великою Британією та політичними партіями Північної Ірландії, останній було надано статус автономії, а також утворено Національну Асамблею та вилучено з конституції Ірландської Республіки статтю, яка проголошувала об'єднання двох Ірландій кінцевою

ціллю Дубліна і роззброєння. У віданні Ольстера залишилися економіка та соціальна сфера, а питання оборони, зовнішньої політики та фінансів – у компетенції центру. Отримання Північною Ірландією політичної автономії стало наслідком застосування британським урядом *правових механізмів протидії сепаратизму*, а боротьбу з діяльністю ІРА слід трактувати як імплементацію *силових механізмів*.

У складному процесі політичного врегулювання ситуації брали участь Північно-Ірландська Асамблея в Белфасті (офіційно запрацювала 2 грудня 1998 р.), національний уряд, партія «Шинн Фейн», проте ІРА зволікала із виконанням зобов'язань щодо роззброєння. Тому в лютому 2000 р. Лондон почав погрожувати скасуванням автономії. Подальша заява ІРА не задовольнила владу, і погрозу виконали. Відповідно врегулювання ситуації в Північній Ірландії опинилося під загрозою. Задля нормалізації відносин з Единбургом, Белфастом і Кардіффом, 1997 р. Лондон став на шлях деволюції: повноваження від центрального уряду держави були делеговані уряду на субнаціональному рівні. Британці вдалися до асиметричної деволюції, коли кожен регіон сам визначає, скільки повноважень йому потрібно вимагати. На думку англійців, деволюція вже завершилася, а ірландці переконані, що це процес поступового переходу до незалежності [289].

Через неспроможність Великої Британії за допомогою національних механізмів примирити протестантів і католиків до розв'язання ольстерської проблеми були залучені міжнародні актори, зокрема ООН, Рада Європи та ЄС. Роль ООН виявилася фактично малодієвою, адже вона не ухвалила резолюції про введення миротворчого контингенту в Північну Ірландію. Причиною стала позиція офіційного Лондона як постійного члена Ради Безпеки ООН [170]. Більшу активність проявили європейські міжнародні організації, зацікавлені в стабілізації безпекової ситуації та збереженні миру в регіоні. Значну роль у заохоченні до конструктивного діалогу сторін конфлікту та успішному його врегулюванні відіграли США за президентства Р. Рейгана.

Брекзит зумовив актуалізацію питання про статус Північної Ірландії на сучасному етапі, а саме: залишиться вона в складі Великої Британії чи відокремиться від неї задля подальшого об'єднання з Ірландією. Незважаючи на те, що підписання 1998 р. Угоди Страсної п'ятниці мало покласти край збройній боротьбі в регіоні, протистояння між протестантами та католиками досі триває в Ольстері. До інших причин, які зумовили відновлення руху за об'єднання ірландських територій, експерти відносять закриття кордону між Ірландією та Північною Ірландією, збільшення чисельності католиків серед населення Ольстеру до 50–55 % та перемогу політичної партії «Шинн Фейн» на позачергових парламентських виборах в Ірландії 8 лютого 2020 р. [71]. По-перше, відкритий ірландський кордон слугував запорукою миру та стабільності в регіоні, а економіка прикордонних районів залежала від нього. По-друге, історія боротьби за незалежність, протистояння ірландців, які є католиками, й англійців, що належать до протестантської громади, суттєво впливає на характер етнополітичного конфлікту. По-третє, цій партії вдалося отримати 37 місць у парламенті Ірландії та зміцнити свої позиції в ірландській політиці [185]. Нагадаємо, що «Шинн Фейн» вимагає проведення референдуму про возз'єднання Північної Ірландії з Республікою Ірландія, оскільки Белфастська угода передбачає можливе об'єднання після позитивних результатів на загальному північноірландському референдумі. Отже, від своїх планів представники цієї політичної партії не відмовились, хоча прийнятними для них залишаються лише ненасильницькі методи.

На відміну від Шотландії та Північної Ірландії, де впродовж кількох останніх десятиріч панують сепаратистські настрої, в *Уельсі* лише близько 10 % населення постійно підтримують ідею незалежності. Оскільки до підкорення Уельсу королем Англії Едвардом I 1282 р. на його території існувало декілька королівств, усі спроби з їх об'єднання завершувалися невдачами після смерті правителів [365]. Втрата державності та застосування жорстких репресій щодо валлійців спричинила низку повстань місцевого населення. Попри чималі

зусилля, яких доклали англійці впродовж століть, валлійцям вдалося зберегти свою мову і самобутність та уникнути етнокультурної асиміляції.

Соціолінгвіст і почесний професор Уельської школи Кардіфського університету К. Г. Вільямс переконаний, що мова є основним питанням, яке активізує сепаратистську діяльність в Уельсі. Соціал-демократична політична «Партія Уельсу» (валл. Plaid Cymru), заснована 1925 р., вимагає незалежності країни від Великої Британії. Своє право на відокремлення народні обранці обґрунтовують необхідністю збереження валлійської культури, що базується на мові та національній свідомості [362]. Проте для Лондона національна ідентичність валлійців є винятково етнокультурним, а не політичним явищем. Однак після гучних заяв шотландських лідерів уряд Уельсу також почав вимагати розширення повноважень у питаннях реорганізації сектору оподаткування та проведення кредитування інфраструктурних проєктів. Якщо парламент Великої Британії схвалить ці пропозиції, Уельс та Шотландія зрівняються повноваженнями.

Зі створенням Національної Асамблеї Уельса було застосовано *правові механізми протидії сепаратизму* з метою стабілізації ситуації та поліпшення відносин між центральною і місцевою владами. Сьогодні уряд Уельсу має широкі повноваження щодо фінансування охорони здоров'я та соціальної сфери, хоча регіон досі залишається фінансово залежним від центру. Отримання податково-бюджетної автономії дещо непокоїть місцевих політиків. Лейбористська партія, яка залишається однією з найвпливовіших в Асамблеї Уельсу, не готова до таких змін. Цій політичній силі буде складно надалі переконувати громадськість, що вона дотримується помірної фіскальної політики, відповідно це вплине на її підтримку серед електорату [184]. Крім того, валлійці активно підтримували ідею реорганізації відносин Великої Британії з Європейським Союзом.

Порівнюючи автономний статус Шотландії та Уельсу, зазначимо, що вони отримали його на підставі дозволу Британського парламенту на проведення референдумів, після яких у 1998 р. ухвалено Акт про утворення

Національної Асамблеї Уельсу та Акт про шотландський парламент. І хоча в цих історичних областях Великої Британії і діє принцип автономності державного управління на рівні законодавчої та виконавчої влади, проте різною мірою. Зокрема, в Уельсі немає власної судової системи, діяльність Національної Асамблеї підпорядкована парламенту Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Загалом автономія тут певною мірою обмежена, адже ці області не мають достатньо широких повноважень щодо самоврядування. Через систему досить значних субсидій і дотацій місцеві органи влади узалежнені від центру, а в разі виникнення конфліктної ситуації центральна влада може вдатися до застосування низки санкції, аж до розпуску муніципалітету [157, с. 10].

Спільними для Шотландії та Уельсу виявилися не лише наміри залишитися у складі ЄС, а й прагнення до відокремлення від Сполученого Королівства. Проте шотландські сепаратисти значно активніші за валлійських. Навіть якщо у майбутньому Шотландії та Уельсу за певних обставин таки вдасться здобути незалежність, а така ймовірність є доволі невисокою, вони не зможуть швидко увійти до складу ЄС, оскільки формальний процес прийняття нових держав є довготривалим. Крім того, у перші роки незалежності складно буде знайти джерела для поповнення державного бюджету, адже станом на сьогодні Единбург і Кардіфф отримують фінансування з Лондона. Зокрема, майже 80 % фінансування Уельсу становлять цільові гранти [267, с. 9]. Здобуттю незалежності шотландцями та валлійцями може завадити й обмежений обсяг прав місцевих парламентів на проведення референдумів, дозвіл на організацію яких центральна влада може надати, щоб протидіяти сепаратизму. Дещо реалістичнішим видається сценарій, за якого Шотландія та Уельс й надалі використовуватимуть дискусії про незалежність як політичний інструмент впливу на Лондон задля збільшення фінансування з державного бюджету.

Грунтовне дослідження сепаратистських рухів у державах Західної Європи показало, що причини їх виникнення подібні. Отже, доцільно

продовжувати всебічне вивчення феномену *західноєвропейського сепаратизму*. Його появу спричиняють економічні передумови, а однією з головних ознак є прагнення окремих регіонів вийти із загальнодержавної економічної системи та розірвати господарські зв'язки. Як правило, такі процеси відбуваються паралельно із самоізоляцією або переорієнтацією на закордонних економічних партнерів.

Підсумовуючи, відзначимо, що на сучасному етапі існує потенційна загроза територіальній цілісності деяких держав, що входять до складу Європейського Союзу. Чи не найефективнішою у протистоянні цій загрозі є політика скандинавських країн щодо налагодження відносин між різними народами та етносами в межах держави, яку варто брати за приклад та наслідувати. Лояльна та виважена політика урядів Фінляндії та Данії не дала жодних підстав сепаратистам переходити до збройного протистояння. Наявна у цьому регіоні автономія з широким обсягом прав є найкращим варіантом успішної протидії сепаратизму.

Суб'єкти федеративної Бельгії (Брюссельський столичний, Фламандський та Валлонський регіони) відрізняються не лише етнокультурними ознаками, а й диспропорціями соціально-економічного розвитку. Саме ці проблеми становлять найбільшу загрозу територіальній цілісності будь-якої країни, адже її наслідком є намагання розвинених регіонів здобути незалежність або отримати значні привілеї в економічній і політичній сферах. Цілісність країни перебуває під загрозою ще й тому, що більше половини населення Бельгії проживає у Фландрії.

У Франції прагнення окремих регіонів вийти зі складу країни можна пояснити так: будучи французами, корсиканці та окситанці продовжують ідентифікувати себе як корсиканці та окситанці; існує чимало культурних, мовних та інших відмінностей, яких упродовж багатьох років асиміляційної політики не вдалося позбутися. Але, ймовірно, Корсиці, Окситанії та Бретані не вдасться найближчим часом вийти зі складу Франції і стати незалежними державами, адже сепаратистські рухи у цих регіонах поступово послаблюються.

Ще наприкінці XIX ст. на хвилі загального піднесення націоналізму в Італії та Іспанії виникли найпотужніші сепаратистські рухи, які досі залишаються активними. Недостатня централізація Іспанії, її слабкість на зовнішньополітичній арені, а також інтенсивний розвиток парадипломатії та поживлення участі автономних спільнот у міжнародних відносинах закріпили успіх сепаратистських рухів. В Італії, яка деякий час перебувала в ейфорії від довгоочікуваного об'єднання (1859–1870), сепаратисти розпочали свою діяльність дещо пізніше. Проте ані іспанським, ані італійським прихильникам рухів за відокремлення поки не вдалося досягти бажаного – вийти зі складу держави-суверена та здобути суверенітет. Однак сьогодні вимоги місцевої влади Венето та Ломбардії в Італії відрізняються від амбіцій каталонських і баскських політиків в Іспанії, оскільки для італійських регіонів на часі отримання ширшої автономії.

Певні дезінтеграційні тенденції простежуються в нових державах-членах ЄС, зокрема в Польщі та Румунії. Проте, наприклад, шанси отримання статусу автономії Сілезії чи Секейського краю невеликі. Зважаючи на політику польського та румунського урядів, за сприятливих обставин у майбутньому ці регіони можуть отримати більше повноважень у деяких сферах суспільного життя.

Після Брекзиту зросла ймовірність того, що Шотландія вийде в майбутньому зі складу Великої Британії та стане суверенною державою. Оскільки шотландці не підтримували вихід Сполученого Королівства з Європейського Союзу, прихильники возз'єднання з ЄС будуть і надалі провадити політику, спрямовану на досягнення своїх цілей.

2.2. Прояви сепаратизму та напрями протидії йому в балканських державах

Наприкінці XX ст. загострення міжетнічних і міжрелігійних суперечностей спричинило відродження сепаратистських рухів у балканських державах, насамперед у колишній Соціалістичній Федеративній Республіці

Югославія. Посилення відцентрових тенденцій на Балканах розпочалося після повалення комуністичних режимів у Європі та розпаду біполярної системи міжнародних відносин, внаслідок чого й утворилася низка незалежних держав.

Унаслідок активних етнополітичних процесів, що зумовили дезінтеграцію поліетнічної СФРЮ, 25 червня 1990 р. свою незалежність проголосили Словенія та Хорватія, 17 вересня 1991 р. – Македонія й 15 жовтня того ж року – Боснія і Герцеговина. Союзна Республіка Югославія припинила своє існування зі здобуттям незалежності Чорногорією 3 червня 2006 р. Загалом упродовж усього процесу розпаду Югославії в союзних республіках панували напруження та міжетнічна недовіра, що значною мірою спровокувало громадянську війну в Хорватії та БіГ. Збройний конфлікт на Балканах початку 90-х років минулого століття виявився справжньою гуманітарною катастрофою для місцевого населення та загрозою національній безпеці сусідніх держав [5]. Дезінтеграційні процеси, які розпочалися на Балканському півострові майже три десятиріччя тому, не завершилися до сьогодні.

На сучасному етапі *Косово* є частково визнаною державою, яка в односторонньому порядку проголосила незалежність від Сербії 17 лютого 2008 р. [245]. Основними чинниками, які спричинили появу сепаратизму серед косоварів, були ідея національної ідентичності албанців, історичне минуле території, початок трансформаційних процесів після розпаду СРСР та розпад СФРЮ.

Косово, яке від XII ст. входило до Сербської держави, після битви сербів з турками 1389 р. стало символом сербського опору турецькому завоюванню. Щоб виправдати свої сучасні позиції, сторони конфлікту активно експлуатують власну національну історію як ідеологічний інструмент. До приходу на Балкани слов'ян у XI–XII ст. на території сучасної Сербії проживали романізовані іллірійці, нащадками яких вважають себе албанці. Іншими словами, історичні претензії косоварів на Косово можуть виявитися не менш обґрунтованими, ніж сербів. Серби стали етнічною меншиною в Косово після того, як турки знищили місцеве населення декількох сусідніх провінцій, вони переселилися на родючі

землі, що пустували (сучасна Воєводина). А гористу місцевість Косово заселили албанці, які після османського завоювання прийняли іслам, що дало підставу сербам ідентифікувати їх з турками [200].

Щоб повернути під державний суверенітет автономний край Косово та протидіяти тим акторам міжнародних відносин, які допомагають частково визнаній республіці утвердитися в статусі повноправного гравця світової політики, керівництво Республіки Сербія застосовувало *правові механізми протидії сепаратизму*. Насамперед, Сербія не визнає одностороннього проголошення незалежності Косово та не планує цього робити в майбутньому. У 2008 р. В. Коштуніца, тодішній прем'єр-міністр Сербії, заявив, що його держава боротиметься мирним шляхом за існування Косово на правах автономії в складі Сербії.

Маючи на меті вступ до Європейського Союзу, офіційному Белграду в серпні 2011 р. довелося відмовитися від ідеї вимоги створення сербської автономії в Косово, а 3 грудня 2011 р. підписати з Косово угоду про спільний контроль у прикордонній зоні [215]. За посередництва ЄС неодноразово відбувалися переговори між офіційним Белградом і Приштиною. Зокрема, у квітні 2013 р. сторони домовилися про ступінь автономії Північного Косово, відповідно 2015 р. цей район отримав ще більше повноважень. За участі міжнародних акторів у відносинах між Сербією та Косово відбулися помітні зрушення, хоча Сербія і надалі відмовляється визнавати незалежність Косово. Від січня 2014 р. тривають переговори про приєднання Сербії до Євросоюзу, а 27 жовтня 2015 р. була підписана Угода про стабілізацію та асоціацію між ЄС та Косово. Проте, ймовірно, до складу Європейського Союзу не ввійде «другий Кіпр» – країна без чітко визначених і встановлених політичних кордонів.

Стосовно Косово окремі суб'єкти міжнародних відносин мають власні геостратегічні інтереси. Зокрема, Сербія за підтримки РФ упродовж 12 років блокує офіційне визнання Косово державами-членами ООН та вступ країни до міжнародних організацій. Співробітництво з Белградом дає змогу Росії впливати на ситуацію на Західних Балканах у конфронтації зі США, які чинять

політичний та економічний тиск на Сербію, оскільки зацікавлені у визнанні незалежності Косово. Наприклад, американська влада підтримала рішення парламенту цієї частково визнаної держави від 14 грудня 2018 р. створити міністерство оборони та регулярну національну армію на основі Сил безпеки Косово. Сербія такі дії засудила, а НАТО виступило проти у зв'язку з дислокацією миротворчого контингенту в Косово та неузгодженістю з Альянсом ухваленого в Приштині рішення [79].

Незалежність Косово визнали 22 держави-члени ЄС і це істотно обмежує остаточне врегулювання конфлікту та сповільнює успішне завершення політики розширення після приєднання до ЄС країн Західних Балкан. Європейський Союз намагається переконати Сербію визнати незалежність Косово, оскільки це є обов'язковою умовою вступу обох країн до ЄС. Зважаючи на те, що сторони не дійшли згоди, з ініціативи канцлера ФРН А. Меркель і Президента Франції Е. Макрона в квітні 2019 р. відбувся неформальний саміт Західних Балкан, учасники якого обговорювали можливі зміни лінії кордону з урахуванням місць проживання сербів і косоварів. Проте жодних домовленостей поки не досягнуто. Тиск на офіційний Белград Приштина чинила також за допомогою погроз створення національної армії у грудні 2018 р. та приєднання країни до Албанії.

Лідери Югославії, зокрема Й. Б. Тіто та С. Мілошевич, славилися своєю одіозністю, жорстокістю та непередбачуваністю, тому застосування *силових механізмів протидії сепаратизму в Сербії* не є випадковим. У 90-х роках ХХ ст. С. Мілошевича двічі обирали Президентом Сербії та впродовж одного терміну він перебував на посту Президента Югославії. У відповідь на етнічні чистки сербів, які здійснювала «Армія визволення Косово», Мілошевич закликав югославських солдатів убивати косоварів, змушувати їх покидати свої домівки. Крім того, з метою реалізації ідеї «Великої Сербії» Президент Сербії надавав підтримку хорватським сербам у Республіці Сербська Країна та боснійським сербам у Республіці Сербській, зокрема, у формі постачання зброї. Однак політика С. Мілошевича не була послідовною та виваженою, він не зміг

повернути контроль над Косово й тисячам сербів довелося покинути рідний край. Прагнучи зберегти свою репутацію незаплямованою та не втратити владу в Югославії, С. Мілошевич одночасно вів переговори зі Сполученими Штатами та Росією [215]. Зрештою Мілошевичу не вдалося уникнути участі в Міжнародному трибуналі для колишньої Югославії, на якому судили осіб, винних у вчиненні злочинів проти людства в Сербії, Хорватії та Боснії і Герцеговині.

Але не лише серби здійснювали геноцид щодо інших народів. Під час Другої світової війни, в травні–серпні 1941 р., упродовж 122 днів у Незалежній Державі Хорватія існував концентраційний табір Ядовно поблизу м. Госпіч, в якому було вбито 40123 чоловіків, жінок та дітей. З них 38020 осіб були етнічними сербами, 1998 – євреями, 88 – хорватами та 17 – представниками інших етнічних спільнот [50, с. 765]. У ті часи Хорватія була маріонетковою державою нацистської Німеччини та протекторатом фашистської Італії. Проте ми не намагаємося виправдати жодну зі сторін конфліктів на Балканському півострові, оскільки не має нічого ціннішого за людські життя, а за вчинення злочинів проти людства винні особи повинні бути притягнені до кримінальної відповідальності.

Попри те, що 2013 р. *Хорватія* набула повноправного членства в ЄС, вважаємо за доцільне розглянути досвід протидії сепаратизму цієї країни паралельно з іншими балканськими державами, адже між рухами за відокремлення в Хорватії, Сербії та БіГ, що пожвавилися в 90-х роках ХХ ст., після розпаду Югославії, існує діалектичний взаємозв'язок.

Хорватії вдалося покласти край сепаратизму, що виник у деяких її районах наприкінці ХХ ст. Республіка Сербська Країна існувала в цій балканській державі впродовж 1991–1995 рр., зараз уряд цієї самопроголошеної республіки перебуває у вигнанні. Конфлікт, що спалахнув на території цієї держави, був міжнаціональним і міжрелігійним зіткненням православних сербів і католиків-хорватів. Після початку кривавої міжетнічної війни в Хорватії керівництво держави було змушене вдатися до застосування *силових механізмів*

протидії сепаратизму задля відновлення миру та стабільності в країні. Операції «Блискавка» та «Буря» стали найуспішнішими для хорватської армії. Операцію «Блискавка» провели 1–3 травня 1995 р., щоб визволити від сербських повстанців території Сербської Автономної Області Західна Славонія. Внаслідок бойових дій загинуло багато мирного населення, близько 1500 сербських військових потрапили в полон і понад 15 тис. етнічних сербів покинули свої рідні землі. Великомасштабна операція «Буря» 4–7 серпня 1995 р. мала історичне значення для завершення війни за незалежність Хорватії. За 4 дні хорватській армії вдалося відновити державний суверенітет на усіх територіях, захоплених сербами, окрім Східної Славонії. Хорвати святкують 5 серпня День перемоги та вшановують пам'ять захисників своєї Батьківщини. Отож, блискуче здійснена операція «Буря» є свідченням того, що повернути втрачені через окупацію території та реінтегрувати їх цілком можливо.

Адміністративно-управлінські механізми протидії сепаратизму хорватська влада особливо активно застосовувала після припинення вогню 1992 р. Тогочасна адміністративна реформа передбачала надання автономного статусу двом регіонам Країни, заселеним етнічними сербами. Та попри ці зміни серби не припинили боротьби за незалежність. Крім того, ще наприкінці 1991 р. з метою подолання наслідків сербського повстання в Хорватії почав діяти уряд національного порятунку. За рік йому вдалося відбудувати економіку, поліпшити основні промислові та сільськогосподарські показники, а також ефективно керувати державними підприємствами та заохотити місцевих бізнесменів поповнювати бюджет держави [190].

Внаслідок війни були розірвані торговельні зв'язки між Хорватією та самопроголошеною Республікою Сербська Країна. Високий рівень безробіття населення, обмеженість природних ресурсів, практично зруйноване сільське господарство активізували застосування *фінансових механізмів протидії сепаратизму* в Країні. Сербські повстанці самі спровокували кризову ситуацію, в якій опинилися. Тому вони й надалі розраховували на допомогу офіційного

Белграда та інших союзників. І оскільки сподівання С. Мілошевича стосовно Республіки Сербська Країна не справдилися, Сербія сама прагнула припинити політичний та економічний протекторат хорватських сербів.

Своєчасне застосування *інформаційних механізмів протидії сепаратизму* в Хорватії могло б попередити початок війни 1991–1995 рр. Натомість велася інформаційна війна проти хорватської еліти та державної влади, яку звинувачували в дискримінації щодо етнічних сербів, хоча жодна політична партія в Хорватії не виступала за відокремлення Республіки Сербська Країна від своєї держави-суверена, тобто серед населення ширилась дезінформація та штучно створювалися антисербські настрої [81].

Правові механізми уряд Хорватії та керівництво хорватських сербів застосували під час переговорного процесу про нормалізацію ситуації в державі. За підтримки місії ООН сторони конфлікту досягли консенсусу та 12 листопада 1995 р. підписали Ердутську угоду про статус Східної Славонії, Барані та Західного Срема. Договір передбачав мирне завершення війни в країні та початок реінтеграції повернених під хорватську юрисдикцію територій. Сьогодні Хорватія виправляє помилки минулого та забезпечує гідний захист прав національних меншин, зокрема сербів, босняків, албанців, євреїв, чехів та українців [344, с. 123–125].

На початку 90-х років ХХ ст. *Боснії і Герцеговині* не вдалося успішно чинити опір сепаратистам із самопроголошеної Республіки Сербської й республіки Герцег-Босна та вирішити суперечку щодо правового статусу округу Брчко. Тому міжнародна спільнота втрутилася в конфлікт, застосувавши низку міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму для відновлення миру та стабілізації ситуації в регіоні.

Македонія – єдина з колишніх югославських республік, якій вдалося здобути незалежність у 1991 р. без кровопролиття. З ініціативи Президента К. Глігорова 8 вересня 1991 р. було проведено референдум щодо проголошення суверенітету Македонії від СФРЮ, за результатами якого близько 96 % виборців проголосували «за». Здобутком ефективного керівництва державою

К. Глігоровим варто вважати виведення з країни югославської армії, що, своєю чергою, спонукало македонців створити власні збройні сили та заявити про наміри приєднатися до НАТО в майбутньому.

Після проголошення незалежності постали проблеми у відносинах з сусідніми країнами. Зокрема, Греція відмовлялася визнавати Македонію, мотивуючи це тим, що назва новоутвореної країни походить від імені давньогрецького полководця О. Македонського, а «Вергінське сонце» на македонському прапорі – це символ грецького регіону Македонія. Зважаючи на те, що офіційні Афіни бойкотували вступ Македонії до ООН, було ухвалено рішення перейменувати країну на Колишню Югославську Республіку Македонія, однак остаточно конфлікт з Грецією було врегульовано 2019 р., коли назву змінили на Північна Македонія. Врегулювання суперечки щодо назви сприяло активізації євроатлантичних інтеграційних процесів та вступу Македонії до НАТО 27 березня 2020 р. Відносини з Болгарією дотепер залишаються напруженими, оскільки офіційна Софія заявляє, що македонці є західними болгарами, а не окремою нацією.

Збройний конфлікт у Македонії розпочався 23 січня 2001 р. з нападом бойовиків «Армії визволення Косово» на поліцейську ділянку в північномакедонському районі Тетова. Ескалацію насилля значною мірою спричинило також повстання проти Президента Албанії С. Беріши, в ході якого було захоплено зброю, накопичену за режиму Е. Ходжа. Македонська поліція і згодом армія були змушені вступати в бої проти «Армії визволення Косово», щоб попередити можливий розпад держави. У такий спосіб центральна влада застосувала *силові механізми протидії сепаратизму*, насамперед, щоб не допустити порушення територіальної цілісності. Останній бій, який тривав упродовж 11–13 серпня 2001 р. поблизу кордону з Косово, закінчився поразкою албанських бойовиків.

Завдяки зусиллям ЄС та США й ефективному використанню низки міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму ООН і НАТО

македонські та албанські політичні партії і Президент Македонії Б. Трайковський підписали Охридську угоду, яка завершила конфлікт.

На Балканському півострові, окрім сепаратистських тенденцій, свого часу були поширеними або досі залишаються популярними геополітичні концепції створення «Великої Хорватії», «Великої Сербії» та «Великої Албанії». Ідея «*Великої Хорватії*» стала відповіддю на потужний націоналістичний рух у Королівстві Угорщина XIX ст., коли Хорватія входила до його складу. Після розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії 18 листопада 1991 р. на території Боснії і Герцеговини було проголошено Хорватську громаду Герцег-Босна. Президент Хорватії Ф. Туджман намагався анексувати протодержаву Герцег-Босна, поставивши за мету створення «Великої Хорватії» шляхом розширення державних кордонів. Відповідно до сучасної інтерпретації, «Велика Хорватія» повинна охоплювати територію Хорватії, БіГ, Бацької та Сирмійської областей у Сербії та Бока-Которську область у Чорногорії.

Суть ідеї «*Великої Сербії*» полягає в створенні сербської держави, яка включала б усі регіони, населені сербами, навіть ті, що знаходяться за межами Сербії. Відповідно до цієї сербської націоналістичної та іредентистської ідеології, Сербія повинна включати більшу частину Хорватії, всю територію БіГ, Чорногорії, Північної Македонії та Косово, що є частково визнаною державою та колишньою сербською автономією. Пансербство як початкова ідеологія об'єднання всіх сербських земель передбачало захоплення Албанії, Болгарії, Угорщини та Румунії. Пансербські ідеї були певною мірою реалізовані у XX ст. за часів існування Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, де серби фактично правили іншими народами. Відтворення подібної держави може спричинити чергову криваву війну на Балканах, однак шанси на об'єднання країн цього регіону занадто малі, а тому це малоймовірно.

Ідея «*Великої Албанії*» передбачає возз'єднання усіх територій, на яких проживає албанський етнос: окремі регіони Північної Македонії, Чорногорії, область Епір у Греції та Косово. Однак деякі експерти албанського походження сумніваються в існуванні реальної можливості реалізувати цю концепцію,

оскільки Албанія не є достатньо сильною та впливовою державою, щоб втілити в життя подібний задум. Водночас об'єднання Косово з Албанією могло б вирішити чимало проблем частково визнаної республіки. Процес інтеграції вже розпочався й немає жодних причин для перешкоджання злиттю двох албанських держав, адже тоді з'явиться нагода побороти економічну кризу та соціальне напруження [330].

Оскільки сепаратистські рухи на Балканах мають низку спільних ознак, для їх означення доцільно використовувати термін «*балканський сепаратизм*». Загалом балканський сепаратизм виник внаслідок етнічних війн у колишніх югославських республіках у роки розпаду СФРЮ, коли свою незалежність проголосили Словенія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Македонія та Союзна Республіка Югославія в складі Сербії та Чорногорії. Формування балканського сепаратизму спричинене етнічним і релігійним чинниками. Відповідно до міжнародного права, народи мають право на самовизначення, тобто етнічні меншини можуть вимагати створення власної держави. Проте в мирний спосіб ці цілі не були досягнуті, внаслідок дезінтеграційних процесів у Югославії розпочалися війни за незалежність на Балканському півострові. Лише завдяки втручанням в конфлікт міжнародної спільноти, югославські війни, які супроводжувалися масштабними руйнуваннями, великою кількістю людських жертв і вчинених військових злочинів, завершилися.

Отже, проблема гармонізації міжетнічних взаємовідносин на Балканах досі залишається невирішеною. Міжнародна спільнота поставила перед собою надзвичайно важливі завдання: утримати сторони конфлікту від будь-яких військових дій; забезпечити права сербів, албанців, хорватів, боснійців і македонців на території Балкан; попередити виникнення самопроголошених держав у світі внаслідок дії «принципу доміно». Безсумнівним залишається те, що здобуття незалежності Косово 17 лютого 2008 р. вплинуло на сучасну систему міжнародних відносин. Застосування *національних механізмів протидії сепаратизму* дало змогу зберегти територіальну цілісність Хорватії, забезпечити непорушність державних кордонів і відновити мир у регіоні. Однак

методи, використані під час війн і військових операцій на півострові у 90-х роках ХХ ст., були надто радикальними, такі жорстокі та неправомірні дії сербської, хорватської та боснійської армії ООН розглядає як злочини проти людяності, що забрали тисячі життів цивільного населення.

Загалом національні механізми, які застосовували Сербія, Хорватія та Північна Македонія з метою протидії сепаратизму, можна використовувати в інших державах, де поширені сепаратистські настрої та активізуються рухи за відокремлення. Вивчення досвіду з протидії сепаратизму перелічених країн буде корисним і для України, адже сьогодні перед нашою державою постало складне завдання – відновити територіальну цілісність, реінтегруючи тимчасово окуповані регіони. Україні необхідно створити національну платформу протидії гібридним загрозам із урахуванням досвіду європейських держав, а також у перспективі долучитися до програм спільної безпеки та оборони в межах Глобальної стратегії ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки.

2.3. Загрози і шляхи протидії сепаратизму в Україні та Молдові

На відміну від держав-членів Європейського Союзу, в яких сепаратизм пов'язаний з багаторічною діяльністю регіональних рухів і організацій, має істотну підтримку населення, а також зумовлений переважно внутрішніми етнонаціональними та економічними чинниками і пройшов певні етапи історичної трансформації, у країнах Східної Європи інтенсивні дезінтеграційні процеси розпочалися за умов кризи соціалізму та призвели до посилення відцентрових тенденцій у суверенних державах під впливом внутрішніх чинників і зовнішніх загроз.

З-поміж східноєвропейських країн наймасштабніші деструктивні наслідки сепаратизму спостерігаються в Молдові та Україні. У них, як і в інших пострадянських державах, своєрідним каталізатором процесів формування та активізації сепаратистських настроїв і їх екстремістських проявів стали різного роду інструменти РФ, зацікавленої в дестабілізації ситуації на території цих

країн, створенні перешкод їхній європейській та євроатлантичній інтеграції. Від початку 2000-х років з приходом до влади В. Путіна вектор зовнішньої політики Росії трансформувалася від поширення впливу в регіоні так званого близького зарубіжжя до застосування силових інструментів для досягнення далекоглядних цілей. М. Капітоненко зауважує, що «ключова роль у форматах застосування силових інструментів, як жорстких, так і м'яких, відведена інтеграційним утворенням. Вони покликані легітимізувати російський вплив і – за необхідності – втручання в справи сусідів, у цілому відтворюючи підходи часів радянської доктрини «обмеженого суверенітету» [58].

Наслідками політизації питань захисту прав російської національної меншини в пострадянських державах, зовнішнього впливу на місцеві політичні еліти, використання пропаганди через підконтрольні ЗМІ й соціальні мережі, інспірації та підтримки сепаратистів з боку Кремля стали конфлікти, псевдореферендуми, поява самопроголошених державоподібних утворень. До того ж у таких ситуаціях РФ завжди намагалася позиціонувати себе в ролі посередника та миротворця в переговорному процесі між сторонами конфлікту.

Російський чинник поширення сепаратизму можна простежити також і в державах ЄС, проте на пострадянському просторі він очевидніший. Р. Власенко вважає, що для Росії є вигідним створення зон нестабільності в окремих державах, але загалом вона «не має довготермінової послідовної стратегії підтримки сепаратизму в Європі та відповідних стратегічних цілей. Кремль, скоріше, використовує короткотермінові тактичні переваги, які можуть виникнути внаслідок певної ситуації», наприклад, як це було з референдумом у Каталонії [24, с. 131].

Сепаратистські настрої, які виникали в регіонах *України* від часу проголошення незалежності, не мали значної підтримки в суспільстві. Їхнім джерелом переважно слугували позиції окремих фракцій регіональних політичних сил, які через інформаційні ресурси та невеликі групи громадських активістів поширювали сепаратистські гасла, зокрема напередодні місцевих, парламентських чи президентських виборів. М. Степико наголошує, що «ідеї

дезінтеграції України актуалізуються і прориваються у публічний дискурс під час революційно транзитивних періодів, як це трапилося у 1991 і 2004 роках і наприкінці 2013 – на початку 2014 р.» [163].

До прикладів актуалізації сепаратизму на перших етапах становлення Української держави в 1990-х роках можна віднести заклики в середовищі суспільно-політичних еліт Донеччини до відродження проголошеної на початку 1918 р. у Харкові Донецько-Криворізької республіки, а також «русинський» сепаратизм у Закарпатській області. Підґрунтям останнього послужили позиції деяких місцевих політиків щодо історичної та етнокультурної окремішності «підкарпатських русинів».

На сучасному етапі в Україні діють дві політичні сили, які любіють інтереси угорців, а саме: Партія угорців України та Демократична партія угорців України. На думку угорської влади, створення на Закарпатті Притисянського виборчого округу є демократичним інструментом волевиявлення закарпатських угорців, які мають право на подвійне громадянство та права національної спільноти [77]. Ще в 2018 р. понад 100 тис. закарпатців отримали угорське громадянство, незважаючи на невдоволення з боку української влади. За роки прем'єрства В. Орбана, особливо з 2014 р., коли розпочалася російська агресія в Україні, українсько-угорські відносини поступово перейшли з вищого на нижчий, міжвідомчий, рівень, а високопосадові особи Угорщини неодноразово робили спроби політизувати питання захисту прав угорської національної меншини, що компактно розселена в Закарпатській області, періодично звинувачували офіційний Київ у її дискримінації. Особливо загострилися двосторонні відносини держав-сусідів після ухвалення Закону України «Про освіту» восени 2017 р. Згідно з його мовними статтями, діти, які пішли до школи 1 вересня 2018 р., зможуть навчатися рідною мовою лише в початковій школі, а з п'ятого класу всі предмети повинні викладатися українською, лише вивчення мови, літератури, історії національної меншини проводитиметься рідною мовою, зокрема угорською [134, ст. 7]. Як наслідок Угорщина, яка до 2017 р. стримано

балансувала між конструктивним співробітництвом з РФ та підтримкою територіальної цілісності України, будучи солідарною з позицією ЄС, різко змінила зовнішньополітичну тактику і перейшла до блокування на найвищому рівні політичної інтеграції нашої держави до ЄС та НАТО [89].

Фокусування Угорщини на політизації мовних питань угорської національної меншини, наданні подвійного громадянства, прямого втручання у внутрішні справи України, зокрема під час місцевих виборів на Закарпатті в жовтні 2020 р., викривають інтереси цієї країни щодо реалізації власної геополітичної стратегії, насамперед, ідеї «Великої Угорщини». У Закарпатській області проживає близько 150 тис. етнічних угорців, значна частина яких отримала угорський паспорт, їх офіційний Будапешт сприймає як власних громадян. Подальше нехтування принципами верховенства права з боку угорської центральної влади та блокування української ініціативи на рівні міжнародних організацій становить реальну загрозу не лише добросусідським відносинам між державами, але й територіальній цілісності України.

Дестабілізацію в регіоні зумовили й два напади на Товариство угорської культури в Ужгороді в лютому 2018 р. Деякі експерти переконані, що Угорщина не випадково загострює ситуацію в регіоні, адже має на меті повторити «кримський сценарій» свого союзника В. Путіна. Тому українській владі варто розглядати заклики до створення автономії для угорців Закарпаття та втручання Угорщини у внутрішні справи нашої держави як загрозу суверенітету України й рішуче діяти, коли виникатиме певна загроза. На відміну від України, Словаччині 2009 р. вдалося знайти ефективний спосіб, як протистояти впливу офіційного Будапешта на угорських словаків: осіб, які отримали угорське громадянство, почали позбавляти словацького [38].

Очевидно, що найближчим часом Закарпаття не отримає автономію, проте ситуація в області напружена і російський вплив відчутний. РФ зацікавлена в послабленні України, тому всіляко допомагає країнам-союзницям, фінансує сепаратистів, щоб реалізувати свої задуми. Український політолог Д. Тужанський підкреслює, що проросійські ЗМІ знімали галас

навколо питання створення русинської автономії починаючи з 2014 р., а в 2014–2015 рр. дискутували про ймовірне проголошення угорської автономії [38].

Саме питання самовизначення русинів є проблемою українського *Закарпаття*. Русини самоідентифікують себе як окремий етнос, хоча український Держкомітет статистики розглядає їх як етнографічну групу українців, що становить близько 0,8 % населення області (приблизно 10 тис. осіб). Появу самоназви «русини» пов'язують з подіями в історії нашої держави наприкінці ХІХ ст.: у час, коли Закарпаття входило до складу Австро-Угорської імперії, місцеве населення називало себе русинами. Після Першої світової війни область увійшла до складу Чехословаччини, влада якої надавала перевагу використанню самоназви «русини», а не «українці», намагаючись у такий спосіб уникнути зародження сепаратизму в регіоні. Лише 1939 р. у Карпатській Україні офіційною мовою визнана українська. На думку лінгвістів, зокрема філологині Л. Масенко, «русинська мова» є діалектом української, а нові спроби вирізнити мову русинів як окрему спричинять поділ українців Закарпаття на два етноси [103]. У своїй праці «Русинський» сепаратизм: націєтворення *in vitro*» (2017) мовознавець Л. Белей стверджує, що необхідно заборонити використовувати терміни «русин», «русинський», «русинська мова» в значеннях «неукраїнець» чи «неукраїнський». Дослідник переконаний, що справжніми русинами є всі українці, а неорусини – це особи, які пропагують русинство з політичною метою [7].

Періодично питання автономії чи відокремлення актуалізується в суспільно-політичному дискурсі регіону. Зокрема, на референдумі 1991 р. 78 % населення Закарпатської області висловилося за автономію в складі України. Однак результати офіційно не були визнані, оскільки, згідно з українським законодавством, місцева влада не має права виносити на референдум питання, що стосуються змін до Конституції України. Так званий Другий європейських конгрес підкарпатських русинів восени 2008 р. проголосив створення «республіки Підкарпатська Русь» і вимагав від Закарпатської облради проголосити автономію, а також звернувся до Росії з проханням підтримати цей

акт волевиявлення [152]. Голова організації «Народна Рада русинів Закарпаття» Є. Жупан у лютому 2009 р. запропонував від імені русинів взяти кольори прапора РФ за основу прапора Закарпаття. Депутати обласної ради відхилили цю пропозицію та 27 лютого 2009 р. ухвалили рішення, згідно з яким прапор області є синьо-жовтим і має герб Закарпаття на синьому тлі [67].

З початком російсько-українського конфлікту на Сході нашої держави питання створення «русинської автономії» знову актуалізувалося. Зокрема, в 2015 р. русини звернулися до різних європейських інституцій, парламентів Чехії, Словаччини та Угорщини з проханням домогтися від офіційного Києва визнання автономного статусу Закарпаття. Після публікацій у ЗМІ інформації про зустріч Президента Чехії М. Земана з представниками чеської неурядової організації «Всесвітня рада підкарпатських русинів» у Празькому Граді посол Чеської Республіки в Україні Р. Матула, якого 11 вересня 2019 р. запросили у МЗС України для отримання роз'яснень з цього приводу, спростував заклики з боку Чехії до офіційного визнання русинської автономії на Закарпатті та підтвердив підтримку територіальної цілісності України [95]. Ситуацію прокоментував також посол України в Чехії Є. Перебийніс, який зауважив, що дії активістів, які представляють інтереси русинів, ставлять за мету дестабілізувати ситуацію в Україні [116]. У цьому випадку рішуча реакція МЗС України на зовнішні спроби поставити під сумнів суверенітет нашої держави стала своєрідним гарантуванням територіальної цілісності Закарпатської області.

Незважаючи на зусилля України вирішити проблемні питання в українсько-угорських відносинах, пряме втручання Угорщини у внутрішні справи нашої держави було знову підтверджено під час проведення місцевих виборів в Україні 25 жовтня 2020 р., коли міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто закликав угорців Закарпаття проголосувати за «Товариство угорської культури Закарпаття» та чинного міського голову Берегового З. Бабяка. Оскільки такі заяви є неприпустимими, реакцією МЗС України на дії угорських офіційних осіб було вручення ноти протесту послу Угорщини

І. Ійдярто 26 жовтня 2020 р., а також заборона в'їзду двом угорським високопосадовцям, які провадили агітацію на місцевих виборах у Закарпатській області [68].

На перших етапах державотворення сепаратизм не становив загрози національній безпеці й територіальній цілісності України, однак окремі політики та вчені неодноразово наголошували на зростанні етнорегіональних відмінностей і диспропорцій соціально-економічного розвитку, які за певних умов можуть призвести до сепаратизму [202]. Зокрема в 2011 р. В. Дівак прогнозувала, що регіональна дезінтеграція буде неминучою, якщо не вдасться подолати соціально-економічні диспропорції регіонального розвитку [40]. З цього приводу К. Вітман зазначав, що українська політична еліта не змогла знайти правильного співвідношення загальнонаціональних і регіональних інтересів, через що постійно порушується етнополітична стабільність у різних регіонах країни [22, с. 57]. Оскільки за роки незалежності не вдалося знівелювати істотні регіональні, культурні, мовні та етнічні відмінності, неузгодженість і недостатній рівень розробки законодавчого забезпечення процесу консолідації спричинили етнополітичний та етнокультурний розкол країни [73, с. 93].

Попри все конфліктогенний потенціал етнічності не варто недооцінювати. Саме етнокультурні відмінності в поєднанні з політичним несприйняттям правової, проукраїнської, проєвропейської влади стали передумовами сепаратизму. Проросійській владі на чолі з В. Януковичем імпонував Південно-Східний регіон, адже ця влада якнайкраще представляла його інтереси. Проте згадані чинники могли б спричинити лише проголошення сепаратистських закликів, які б порушили територіальну цілісність та суверенітет України. Без підтримки та активної участі Росії сепаратизм на Сході та Півдні держави не зміг би охопити населені пункти та спричинити військові дії. У 2014 р. РФ розпочала проти України *гібридну війну*, і події в Криму та на Донбасі не є ані сепаратизмом у класичному значенні цього поняття, ані етнополітичним конфліктом. Вітчизняна дослідниця І. Червінка

переконана, що в нашій державі під сепаратизмом маскується псевдосепаратизм, оскільки за роки перебування України в сфері впливу Росії в Автономній Республіці Крим і на Донеччині та Луганщині не виникали етнополітичні конфлікти чи сепаратистські рухи [186, с. 81–82].

Як відомо, процес формування сучасної території України завершився 1954 р., коли їй було повернено *Крим*, а процес трансформації української державності – 1991 р. За результатами референдуму, проведеного 20 січня 1991 р. в Криму, півострів здобув політико-правовий статус автономної республіки в складі України. Передумовою розвитку сепаратизму в АРК стало ухвалення Конституції Республіки Крим 1992 р. (скасована в березні 1995 р.), у якій зазначалося, що Республіка встановлювала відносини з Україною на основі окремого договору, а також самостійно провадила зовнішню політику. Хоча ці положення суперечили законодавству України, центральна влада тривалий час не реагувала на події в Криму, які загрожували національній безпеці та суверенітету України.

За роки незалежності нашої держави Крим пережив серйозні міжнаціональні конфлікти на тлі репатріації кримських татар й активних намагань проросійських активістів приєднати автономію до Росії [288]. Часто виникали суперечки на Кримському півострові й через місто Севастополь із його особливим правовим статусом, наданим Конституцією України, в якому базувався Чорноморський флот РФ. Загрозою для національної безпеки виявилися дії Президентів Л. Кучми та В. Януковича, які ухвалювали політичні рішення всупереч національним інтересам. Згідно з «Угодою між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України» від 28 травня 1997 р., Чорноморський флот отримав дозвіл на перебування в Севастополі впродовж 20 років. Проте, відповідно до підписаної В. Януковичем нової угоди 21 квітня 2010 р., дислокацію російських кораблів і суден було продовжено до 2042 р., попри те що розміщення іноземних військових формувань на території України суперечить п. 7 ст. 17 Конституції України [70, ст. 17, п. 7]. Виведення

російського флоту з українських акваторій завжди мало важливе значення для забезпечення національної безпеки, але на розірвання антиукраїнських угод бракувало політичної волі.

РФ не лише використовувала інструменти «м'якої сили», але й роками готувала ідеологічну платформу для агресії. На етапі завершення Революції Гідності в Україні після військової інтервенції РФ на Кримський півострів 16 березня 2014 р. було організовано та проведено псевдореферендум щодо статусу Криму, за результатами якого ніби то 96,77 % учасників висловились за його возз'єднання з Росією [268]. Оскільки референдум відбувся всупереч українському законодавству, Україна не визнає його легітимним. Згідно із Законом України № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», АР Крим – тимчасово окупована територія, що є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України [127].

Отже, порушуючи норми та принципи міжнародного права, а також підписані двосторонні та багатосторонні угоди, РФ окупувала Автономну Республіку Крим і м. Севастополь, після чого в квітні 2014 р. розпочали збройний конфлікт на території Луганської та Донецької областей, організація озброєних угруповань сепаратистів, формування нелегітимних самопроголошених квазідержавних утворень.

Повертаючись до витоків сепаратизму в *Луганській області* в 1990-х роках, наголосимо, що їх пов'язували з антиукраїнською діяльністю окремих проросійських представників місцевої влади, наприклад О. Єфремова, тодішнього голови обласної державної адміністрації, та очільника обласної ради В. Тихонова. Поступове наростання відцентрових тенденцій в області послабило ефективність державного управління, що було вигідним для олігархів і корумпованих політиків. Як наслідок темпи регіонального розвитку помітно знизилися, загострилися соціально-економічні проблеми, зріс рівень безробіття [106].

Регіональна політична еліта початку 2000-х років звинувачувала офіційний Київ у надмірній централізації влади. Луганщина стала осередком організованої злочинності, яка контролювала всі сфери суспільного життя. Лідери «Партії регіонів» у 2004 р. організували «Севєродонецький з'їзд депутатів усіх рівнів», на якому обговорили питання створення «Південно-Східної Української Автономної Республіки» [26]. Такі наміри виявилися своєрідною відповіддю регіональних еліт Півдня та Сходу України на розвиток Помаранчевої революції. Прихильників цього проєкту, які погрожували оголосити автономію або вийти зі складу України в випадку, якщо на президентських виборах переможе В. Ющенко, очолив В. Янукович. За участі чинного на той час Президента Л. Кучми шляхом компромісу вдалося уникнути загрози виникнення громадянської війни. Проте розвиток подій був би кардинально протилежним, якби В. Путін надав допомогу В. Януковичу. За часів президентства В. Ющенка в Луганській області місцеві еліти за підтримки Росії активно поширювали антиукраїнські настрої та закликали до федералізації України. Після приходу до влади В. Януковича в 2010 р. О. Єфремов повернув під свій контроль Луганщину. Відтоді зовнішня політика знову почала орієнтуватись на РФ. Загалом Луганська область втратила свою економічну незалежність: станом на 2013 р. усі найбільші підприємства області належали російським компаніям, зокрема Алчевський меткомбінат, Алчевський завод «Коксохім», Лисичанський НПЗ, «Луганськтепловоз», «Луганськвода» та «Луганське енергетичне об'єднання».

Після початку збройної агресії РФ в Україні проросійськи налаштована більшість Луганської обласної ради під головуванням В. Голенка ухвалила 1 березня 2014 р. рішення про визнання нелегітимними центральних органів виконавчої влади України [83]. Група сепаратистів захопила будівлю управління СБУ в Луганській області, після чого 27 квітня 2014 р. було проголошено Луганську народну республіку (ЛНР), а 11 травня 2014 р. проведено псевдореферендум щодо самовизначення ЛНР. За його недостовірними результатами, незалежність Луганської народної республіки

підтримали 96 % виборців [84]. З моменту проголошення ЛНР її лідери застосовували силові методи, щоб встановити контроль над Луганською областю України.

У *Донецькій області* сепаратистські настрої також спостерігалися від 1990-х років. Особливо активізувалася діяльність проросійських сепаратистів за часів президентства Л. Кучми. Тоді вони навмисно гальмували поширення української мови в освіті східних та південних областей України, місцеві політики, учені та журналісти не бажали вчити мову, яку вважали неповноцінною, ненауковою та сільською [153]. Після розпаду СРСР Донецький страйковий комітет вимагав від Верховної Ради України здійснити федералізацію. Лідери Демократичної партії України В. Суярко та І. Бірчак звернулися до Президента Л. Кравчука з вимогою заборонити діяльність «Руху за відродження Донбасу» та «Інтерруху Донбасу», однак дії прихильників федералізації не були визнані незаконними, тому вони поживали свою діяльність [106]. У Донецькій області 1994 р. було проведено опитування щодо федералізації, 90 % учасників якого віддали свої голоси «за» федералізацію України. Тоді Генеральна прокуратура України опротестувала правомірність опитування, а Ворошилівський районний народний суд ухвалив рішення про те, що підсумки місцевого референдуму не мають правового статусу. Але це не зупинило регіональні еліти, які продовжували вимагати особливого статусу для Донеччини. Загалом за роки незалежності України в Донецькій області було створено низку організацій сепаратистського спрямування, а саме: «Інтернаціональний рух Донбасу», «Рух за відродження Донбасу», «Донбаська Русь», «Комітет виборців Донбасу», «Молода Євразія», «Союз громадян України», «Донбас за Євразійський союз» та «Інтернаціональна Росія». Вони популяризували серед місцевого населення антиукраїнські ідеї та закликали до створення автономії або виходу зі складу нашої держави.

З поширенням сепаратистських настроїв у області пов'язують також діяльність кримінальної еліти регіону, яка у 1990-х роках встановила економічний, а згодом і політичний контроль над Донеччиною. У Донецькій

області існувало декілька кланів, наприклад, група «стародонецьких», яку очолювали Ю. Звягільський і Р. Ландік; група «єнакієвських»; татарське угруповання; група Є. Щербаня; група Р. Ахметова. Призначений заступником голови Донецької облдержадміністрації у 1996 р. В. Янукович почав активно співпрацювати з Р. Ахметовим.

Створена в березні 2001 р. «Партія регіонів» поступово утвердилась у статусі головної проросійської політичної сили на Донеччині. З її діяльністю пов'язують загрози виходу Донбасу зі складу України та початку громадянської війни під час Помаранчевої революції. Після поразки В. Януковича на президентських виборах 2004 р. діяльність сепаратистських угруповань активізувалася, виникли нові осередки сепаратизму, зокрема 6 грудня 2005 р. О. Цуркан, О. Фролов і А. Пургін створили сепаратистську організацію «Донецька республіка», яка провадила антидержавну діяльність та виступала за федералізацію України [29].

Політичні зміни в державі після Революції Гідності значною мірою вплинули на розвиток подій на Донеччині. За умов політичної нестабільності сепаратисти 7 квітня 2014 р. захопили будівлю Донецької ОДА та проголосили так звану «Декларацію про суверенітет Донецької народної республіки (ДНР)». Результати проведеного за російським сценарієм 11 травня 2014 р. референдуму, на якому ідею «державної самостійності» Донецької області підтримали майже 90 % учасників голосування, Україна та міжнародне співтовариство не визнають [253, с. 61–70].

Отже, сепаратистські практики в незалежній Україні не були наслідком діяльності потужних регіональних рухів чи організацій, які б підтримувала більшість населення. Насправді, це інформаційні операції, що ставлять за мету продемонструвати слабкість нашої держави. Це засіб тиску на позицію центральної влади з боку частини регіональної політичної еліти. Ідеї дезінтеграції актуалізувалися під час революційно-перехідних періодів у 1991 і 2004 рр. та наприкінці 2013 – на початку 2014 р. Україна як держава, яка зазнала збройного нападу, має право на індивідуальну й колективну

самооборону, відповідно до ст. 51 Статуту ООН [162, ст. 51]. Це означає, що проти РФ як держави-агресора можуть і повинні застосуватись індивідуальні та колективні санкції військового, політичного, дипломатичного та економічного характеру [16].

У відповідь на російську інтервенцію й окупацію Криму, окремих районів Донецької та Луганської областей українська сторона, посиляючись на порушення РФ Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, подала два позови до Міжнародного суду ООН. Також міжнародні правові інстанції розглядають десятки комерційних арбітражів. Від 2014 р. український уряд подав декілька заяв проти уряду РФ, оскільки наслідком російської агресії стали масові порушення прав людини в Криму та окупованих регіонах Донбасу.

Проте було б нерозсудливо сподіватись лише на допомогу інших держав та міжнародних організацій. Головну роль у протидії російській агресії повинна відігравати сама Україна, а ця проблема істотно ускладнилась через непослідовність її зовнішньої політики та бездіяльність державного керівництва. Тому Україна застосовувала й продовжує застосовувати низку *національних механізмів протидії сепаратизму*, а саме: *правові, фінансові, інформаційні та силові*.

Україна як правова держава використовує *правові механізми протидії сепаратизму*, маючи на меті дві основні цілі: повернути під свою юрисдикцію тимчасово окуповані території Донбасу й Криму та унеможливити зародження сепаратистських рухів у країні в майбутньому. Після проведення невизнаних референдумів про самовизначення на Кримському півострові, в Донецькій і Луганській областях українська влада визнала їх результати такими, що не мають юридичної сили. Україна також засудила й не визнала одностороннє приєднання АР Крим до складу РФ як суб'єкта федерації та проголошення незалежності ДНР та ЛНР. Виконувач обов'язків Президента України О. Турчинов заявив про вчинення Росією акту агресії та оголошення мобілізації

через три дні після захоплення кримського парламенту російськими військовими 27 лютого 2014 р. Проте не лише це політичне рішення було ухвалене несвоєчасно. Зокрема, 5 березня 2014 р. Головне слідче управління СБУ отримало дозвіл на затримання незаконно призначеного прем'єр-міністра Криму С. Аксьонова та спікера Верховної Ради АР Крим В. Константинова, коли вони вже перебували під охороною російських окупаційних сил. Імовірно, своєчасне затримання Аксьонова та Константинова, застосування сили українською владою могло б попередити початок масштабної кампанії В. Путіна на півострові.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. Криму надано статус тимчасово окупованої території. Ст. 1 цього закону передбачає, що АР Крим як тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною її території, на яку поширюється дія Конституції та законів України [127]. Верховна Рада України, ґрунтуючись на Декларації про державний суверенітет України та Конституції України, 18 січня 2018 р., прийняла Закон «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (інша назва – Закон про реінтеграцію або деокупацію Донбасу). Цей нормативно-правовий акт покликаний визначити особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, зокрема, згідно зі ст. 4 Закону, забезпечити звільнення тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях і відновити на цих територіях конституційний лад; захист прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб; забезпечити незалежність, єдність і територіальну цілісність України [135].

Активна діяльність сепаратистів на території України змусила керівництво держави внести зміни до законодавства, щоб мати змогу протидіяти злочинцям легальними методами. Постановою Верховної Ради

України від 22 лютого 2014 р. № 756-VII «Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основи національної безпеки України» [124] прийнято за основу проєкт Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)», депутати 22 липня 2014 р. у першому читанні ухвалили цей проєкт Закону. У ньому визначено правові та організаційні засади протидії сепаратизму, подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України та попередження загроз сепаратизму в майбутньому. У ст. 1 подано тлумачення поняття «сепаратизм» як «діяльності, спрямованої на відокремлення частини території України з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю або широкою автономією» [136].

Проєкт Закону передбачає реалізацію державою комплексу люстраційних, ліквідаційних, конфіскаційних, освітніх та інформаційних заходів, проте він потребує доопрацювання, насамперед, конкретизації політичних положень, декларацій і наповнення їх правовим змістом [75, с. 298].

Посилення кримінальної відповідальності за сепаратизм стало наступним кроком української влади в боротьбі із цим небезпечним явищем. 231 народний депутат 8 квітня 2014 р. проголосував за прийняття законопроєкту № 4524-1 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо посилення відповідальності за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України)». Відповідно до законопроєкту, збільшено термін позбавлення волі за сепаратистську діяльність. Згідно зі ст. 110, 111, 113, 114 і 279 Кримінального кодексу України, злочинцям загрожуватиме від 3 до 5 років позбавлення волі за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; за ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – від 5 до 10 років позбавлення волі; якщо такі дії призведуть до загибелі людей чи інших тяжких наслідків, – від 10 до 15 років або довічне позбавлення волі [141]. Додана до Кримінального кодексу України ст. 114-1 передбачає позбавлення волі терміном від 5 до 8 років за перешкоджання в особливий період законній

діяльності Збройних сил України та інших військових формувань [76, ст. 114-1]. Українське кримінальне законодавство також доповнене нормами, що визначають покарання за фінансування сепаратизму [62]. У ст. 110-2 Кримінального кодексу України зазначено, що фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України в порушення порядку, встановленого Конституцією України, карається позбавленням волі на строк від 3 до 5 років з позбавленням права обіймати певні посади та з конфіскацією майна; фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, передбачає позбавлення волі на строк від 5 до 7 років з позбавленням права обіймати певні посади та з конфіскацією майна [141].

Незважаючи на зусилля української влади, спрямовані на повернення контролю над тимчасово окупованими територіями, більшість правоохоронців підкорилися самопроголошеній владі в Криму та не дотримувалися законодавства України, зокрема нормативно-правових актів, що містили вказівки щодо способів протидії сепаратизму. Насамперед, йдеться про указ виконуючого обов'язки Президента України про незаконність обрання С. Аксьонова головою Ради міністрів АР Крим і рішення Центрального виборчого комітету про незаконність загальнокримського референдуму. Подібні події відбувалися й у Луганській та Донецькій областях, де правоохоронні органи виявилися неспроможними забезпечити належне виконання законів України, а силові структури були лояльними до самопроголошеної влади [74, с. 354–355].

Визнання Верховною Радою України кримськотатарського народу корінним народом Криму 20 березня 2014 р. стало прикладом застосування *правового механізму протидії сепаратизму*, адже ухвалена постанова «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української держави» забезпечує збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності кримських татар як корінного народу та всіх національних меншин України; гарантує захист і реалізацію

права на самовизначення кримськотатарського народу в складі країни; визнає Меджліс – виконавчий орган Курултаю – вищим представницьким органом народу [129].

Хоча ухвалення цієї постанови стало початком процесу приєднання України до Декларації ООН про права корінних народів, згаданий документ суперечить Конституції України, адже відповідно до ст. 92, права корінних народів та національних меншин України визначаються виключно законами України [70, ст. 92]. Так, Конституційний Суд України може визнати постанову «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави» в будь-який момент та позбавити особливого статусу кримських татар. К. Вітман вважає, що схвалення цієї постанови могло слугувати для України своєрідним запасним планом, пошуком союзників на півострові, який на той час уже був окупований Росією. Якщо б нашій державі вдалося повернути АР Крим, постанову можна було б скасувати в судовому порядку. Іншою ймовірною причиною для визнання кримських татар корінним народом Криму було прагнення спровокувати політизацію та радикалізацію вимог кримчан до російської влади. Втрата Україною півострова дала поштовх до надання кримським татарам, які не становлять абсолютної більшості населення регіону, національно-територіальної автономії [23, с. 156–158]. На часі ухвалення закону про корінні народи України, це б сприяло нормалізації міжетнічних відносин і попередило б виникнення нових конфліктів між представниками різних національностей.

Отже, посилення кримінальної відповідальності за сепаратизм як злочин проти національної безпеки України та застосування інших *правових механізмів протидії сепаратизму* не дали бажаних наслідків. Тимчасово окупована Автономна Республіка Крим досі де-факто перебуває в складі РФ, а діяльність бойовиків із самопроголошених ДНР та ЛНР залишається безкарною.

До подій Євромайдану від жителів Донбасу, політиків і високопосадовців часто лунали звинувачення в тому, що саме цей регіон України годував усю державу, хоча насправді так ніколи не було. У березні 2013 р. тодішній голова

Донецької ОДА С. Тарута з цього приводу зазначив, що область отримувала з державного бюджету вдвічі більше, ніж сплачувала до скарбниці [168]. Згідно з даними Комітету з питань бюджету, у 2012 р. Донецька та Луганська області отримали дотацій, субсидій і субвенцій, зокрема на допомогу сім'ям із дітьми, надання пільг, житлових субсидій, на загальну суму в 16,2 млрд грн [159]. Незважаючи на складну ситуацію, в якій опинилася наша держава, вона продовжує певною мірою фінансувати Донбас.

Як відомо, Конституція України передбачає виплати пенсій громадянам України. Мешканці Луганської та Донецької областей належать до цієї групи осіб, бо проживають на тимчасово окупованих територіях. Продовження надання виплат громадянам України на непідконтрольних територіях в окремих районах Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) можна трактувати як своєрідний *фінансовий механізм протидії сепаратизму*, адже в такий спосіб центральні органи влади докладають зусиль, щоб зберегти лояльність місцевого населення та посилити його прагнення до деокупації. У процесі надання соціальних виплат і пенсій мешканцям окупованих територій правоохоронці часто викривали шахрайські схеми, реєстрації «фіктивних» переселенців, серед яких були бойовики ЛНР та ДНР, а також померлі особи з непідконтрольних територій. Отже, ефективність застосування цього механізму невисока.

Оскільки інформаційна війна є невід'ємною складовою гібридної війни, яку РФ веде проти України, застосування *інформаційних механізмів протидії сепаратизму* має важливе значення. Поняття «гібридна війна» в науковий обіг запровадив американський дослідник Ф. Гоффман. Він трактує його як «сучасний тип конфлікту, який передбачає поєднання різних способів та типів ведення війни» [280]. На думку українського науковця Є. Магди, гібридна війна є «прагненням однієї держави нав'язати іншій (іншим) свою політичну волю шляхом комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного характеру і без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права» [87, с. 4]. Загалом гібридні війни поєднують у собі класичні методи ведення війни з використанням регулярних військових сил і спеціальних підрозділів та

некласичні методи з використанням нерегулярних сил і різноманітного типу збройних формувань. Здійснення економічного та дипломатичного тиску, підтримка опозиції та протестів, організація терористичних атак, пропагандистська діяльність, кібершпигунство тощо належать до некласичних методів ведення війни в сучасному світі. Інформаційна війна як форма протистояння в інформаційному просторі має на меті вчинення військово-силових дій за допомогою сучасних електронних засобів, а також дестабілізацію ситуації всередині держави, маніпулювання громадською думкою та дезінформування місцевого населення [187, с. 9]. Інформаційна війна Російської Федерації спрямована й на створення негативного іміджу України в світі.

Росія почала втручатися в зовнішню політику України, її інформаційний простір та інші сфери суспільного життя від моменту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. Зокрема, знайдені докази втручання РФ у проведення парламентських (2006 р., 2012 р.) та президентських виборів (1994 р., 2004 р., 2010 р., 2019 р.) в Україні, а також пропагандистської діяльності, поширення неправдивої інформації про українську владу серед населення, звинувачення українців у нацизмі, шовінізмі, геноциді тощо. Наприклад, з допомогою Росії в позачергових виборах Президента України 1994 р. перемогу здобув Л. Кучма, який пообіцяв проросійським виборцям зміцнити зв'язки з РФ та надати російській мові статус другої державної мови. Л. Кучма переміг і на наступних президентських виборах 1999 р., оскільки через трагічну смерть було усунуто його головного конкурента В. Чорновола. Відтоді російські політтехнологи брали участь в українських виборчих кампаніях, хоча їхня діяльність не завжди була успішною та ефективною, а в 2004 р. – навіть послугувала додатковим чинником роздратування та розчарування населення. Загалом такі дії відповідали геостратегічним інтересам РФ, що мала на меті зберегти Україну в сфері свого впливу та призупинити процеси її європейської та євроатлантичної інтеграції. Позиціонуючи себе як наддержава та гідний супротивник США, держава-агресор продовжує

диктувати свої умови на пострадянському просторі. Сьогодні немає жодних сумнівів стосовно того, що поширення сепаратистських настроїв у Криму й на Донбасі, та розгортання збройного конфлікту на території України було заздалегідь сплановане і скоординоване [191].

М. Бучин та Ю. Курус виокремлюють два види механізмів захисту інформаційної безпеки України, а саме: правові та інституційні. Основу правових механізмів становить національне законодавство, що стосується інформації та інформаційного простору [15]. Найвагомими нормативно-правовими актами в цій сфері є Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. [131], «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 р. [126], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 р. [128], «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 р. [130], «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 р. [132], «Доктрина інформаційної безпеки» від 25 лютого 2017 р. [139]. Використання РФ методів ведення гібридної війни та інформаційних технологій впливу на свідомість громадян змусило українську владу переосмислити доктрину національної безпеки України та звернути увагу на захист її інформаційної складової. Доктрина інформаційної безпеки 2017 р. визначає національні інтереси України, напрями й пріоритети державної політики в цій сфері. Зважаючи на факт сусідства та дії держави-агресора, на сучасному етапі надзвичайно важливо реалізовувати теоретичні положення Доктрини на практиці.

Іституційний механізм захисту інформаційної безпеки України охоплює державні та недержавні установи. Їх діяльність спрямована на формування та реалізацію інформаційної безпеки. До установ, що забезпечують контроль за інформаційною сферою, належать Рада національної безпеки та оборони України, Міністерство культури та інформаційної політики (впродовж 2 грудня 2014 р. – 2 вересня 2019 р. функціонувало Міністерство інформаційної політики), Міністерство закордонних справ, Міністерство оборони, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, кіберполіція та ін.

Громадські організації також беруть активну участь у боротьбі із загрозами інформаційній безпеці держави.

Сьогодні головним органом виконавчої влади, відповідальним за моніторинг і протидію російській пропаганді, є створене 2014 р. Міністерство інформаційної політики. Основні напрями його роботи такі: розвиток інформаційного простору України, насамперед, дерегуляція, демонополізація та деолігархізація; захист свободи слова; реформування медіапростору; медіаосвіта та медіаграмотність; створення системи державних стратегічних комунікацій; інформаційна реінтеграція тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, тимчасово окупованих територій Луганської та Донецької областей тощо. Однак реакція українського уряду на зовнішні інформаційні загрози в контексті українсько-російської війни досі залишається надзвичайно слабкою. Урядовці підкреслюють, що вони не мають необхідних ресурсів для комплексного моніторингу інтернет-сфери та розробки відповідного програмного забезпечення. Принаймні, уряд України заборонив російські веб-сервіси, медіахолдинги та соціальні мережі в Україні, в тому числі VK, Однокласники, mail.ru та Яндекс. Це рішення та блокада російських телеканалів у нашій країні є частиною санкцій України проти РФ [331].

Громадянське суспільство дедалі активніше намагається зупинити російську пропаганду. Наприклад, проєкт StopFake.org є веб-сайтом, який запустили студенти, викладачі та випускники Могілянської школи журналістики в березні 2014 р. Спочатку активісти планували лише перевіряти факти та новини з найвпливовіших медіа-ресурсів, але паралельно їм також доводилося протидіяти дезінформації в соціальних мережах. Команді небайдужих українців вдалося викрити декілька тисяч фейкових історій, які поширювали переважно російські ЗМІ [369]. StopFake.org спростовує окремі фейки, створює архів пропагандистських новин, які детально аналізують та обговорюють на конференціях і семінарах в Україні та за кордоном. Крім того, команда Stop Fake однією з перших застосувала перевірку фактів для боротьби

з дезінформацією та була однією з перших у світі серед тих, хто звернув увагу на кремлівську пропаганду як системне явище. Саме цьому проекту маємо завдячувати тим, що російська дезінформація перебуває на порядку денному в Європі [206].

На думку вітчизняного науковця В. Горбуліна, Україна використовує інформаційні операції з метою протидії впливу на українських та російських громадян, щоб нейтралізувати або, принаймні, мінімізувати вплив пропаганди противника. Головні завдання таких операцій – це протидія руйнівним інформаційним операціям ворога та консолідація українського суспільства навколо української мови, спільного історичного минулого та культури, підвищення рівня національної ідентичності та патріотизму серед громадян. Основними цільовими аудиторіями інформаційних операцій, проведених в Україні з 2014 р. по теперішній час, є населення нашої країни, тимчасово окупованого Криму та Донбасу, громадяни РФ, США та держав-членів ЄС. Фактично вже майже два десятиліття населення Донбасу та Автономної Республіки Крим перебуває під російським впливом [31]. Отже, тимчасова окупація цих регіонів стала наслідком неефективності проукраїнської інформаційної політики та нехтуваннями сепаратистськими настроями місцевого населення.

Оскільки в 2014 р. постала реальна загроза національній безпеці та територіальній цілісності нашої держави, Міністерство оборони України розпочало застосовувати *силові механізми протидії сепаратизму*, щоб зберегти неподільність державної території та захистити громадян України. Відповідно до ст. 107 Конституції України, на Раду національної безпеки і оборони України (РНБОУ) покладені обов'язки з координації та контролю за діяльністю органів виконавчої влади в сфері національної безпеки та оборони, зокрема й Міністерства оборони, а укази Президента України вводять в дію рішення Ради [70]. Зважаючи на втрату контролю над Кримським півостровом і Донбасом, українська влада ухвалила рішення про початок антитерористичної операції (АТО) 14 квітня 2014 р., що мала на меті дати відсіч сепаратистам та

російським військовим формуванням, які їх підтримують [138]. Переформатування АТО в Операцію об'єднаних сил (ООС), яка триває дотепер, відбулося 30 квітня 2018 р. Хоча РФ офіційно не оголосила війну Україні та продовжує заперечувати присутність своєї армії на українській території, в Луганській та Донецькій областях тривають ворожі обстріли.

За інформацією Управління верховного комісара ООН із прав людини, загальне число жертв бойових дій на Донбасі від березня 2014 р. до 31 жовтня 2019 р. становило 41000–44000 осіб з обох боків (до жертв конфлікту ООН зараховує загиблих і поранених), з яких 9750 людей – це комбатанти. Кількість загиблих підраховали в 13000–13200 осіб (приблизно 3345 цивільних, 4100 українських військових та 5650 членів озброєних груп), кількість поранених визначили в 29000–31000 осіб (близько 7000–9000 цивільних, 9500–10500 українських військових та 12500–13500 членів озброєних груп) [110]. До осіб, які загибли внаслідок конфлікту на Донбасі, варто зараховувати й 298 пасажирів та членів екіпажу рейсу МН17 компанії «Malaysia Airlines», літак яких збили бойовики 17 липня 2014 р. над територією окупованої частини Донецької області [43, с. 382]. Збиття пасажирського літака Boeing 777 поблизу м. Тореза спричинив запуск військовими з території, підконтрольної ДНР, зенітного комплексу «Бук» російського виробництва. За кількістю жертв збиття малайзійського рейсового літака є найсмертоноснішим в історії людства після терактів 11 вересня 2001 р. у США [298]. Людських втрат Україна зазнала й під час Революції Гідності 23 листопада 2013 р. – 27 лютого 2014 р. О. Лавер і Б. Матяшковська стверджують, що під час Євромайдану загинуло близько 121–123 цивільних осіб та 16 військовослужбовців [80, с. 78].

Однак не лише сухопутні кордони доводиться обороняти вітчизняним військовим, адже РФ порушує норми міжнародного морського права в акваторіях України. Зокрема, російські прикордонники здійснили напад на українські артилерійські катери «Бердянськ» і «Нікополь», буксир «Яни Капу» в Азовському морі 25 листопада 2018 р. та арештували 24 наших моряків, що перебували на борту кораблів Військово-морських сил України [148]. Так,

усупереч Договору між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 2004 р. й основним нормам та принципам міжнародного морського права, Росія перешкоджає свободі судноплавства в регіоні Керченської протоки з часу окупації Кримського півострова. Лише 7 вересня 2019 р. після місяців переговорів між Україною та Росією відбувся обмін полоненими в форматі «35 на 35». Москва видала 24 моряків і 11 політв'язнів, серед яких був і відомий український режисер О. Сенцов, якого затримали в Криму 10 травня 2014 р. за звинуваченням у підготовці терактів [107]. Звісно, звинувачення були безпідставними.

Окрім Міністерства оборони України, яке здійснює ООС на Донбасі, силові механізми протидії сепаратизму застосовує також Міністерство внутрішніх справ. Працівники правоохоронних органів протидіють сепаратистським проявам на території нашої держави, щоб не допустити нових втрат державної території. Загалом Міністерство внутрішніх справ виконує завдання організаційного, правового, інформаційного, оперативно-розшукового та кримінально-процесуального характеру. Однак через брак рішучості та політичної волі керівництва України та підступні дії Росії, українські силові структури не змогли швидко нейтралізувати маріонеткових лідерів кримських сепаратистів і придушити російську агресію ще на етапі її зародження, тому війна триває.

Найбільшу загрозу національній безпеці та територіальній цілісності не лише України, а й інших європейських держав становить сучасна ідея «*Великої Росії*». Тимчасова окупація Автономної Республіки Крим, що спричинила нову хвилю російського націоналізму, та здобуття фактичного контролю над частиною Донбасу (де-юре ці території перебувають під контролем невизнаних держав ДНР та ЛНР) слід розглядати як втілення в життя цієї та інших гегемоністичних ідей РФ. Претензії росіян щодо їхнього права керувати іншими слов'янськими народами є незаконними, а історичні факти заперечують істинність того, що Росія є «старшим братом». Наприклад, уперше Київ

згадується у письмових джерелах під 482 р., а перша письмова згадка про Москву датована 1147 р. Росія не зможе змінити минуле, переписавши історію сусідніх країн та свою власну. У сучасному світі немає місця ідеям «Великої Росії», «Великої Сербії» тощо, оскільки всі держави рівні.

Отже, Україна як буферна зона між ЄС та Росією, завжди мала особливе геополітичне, гео економічне та геостратегічне значення для обох сторін. ЄС та РФ мали своє бачення майбутнього Української держави, головних векторів її розвитку та напрямів зовнішньої політики. У контексті європейської інтеграції наша держава мала намір укласти з Євросоюзом Угоду про асоціацію та за декілька років набути членство в ЄС. Відповідно до російського плану розвитку подій, Україна повинна була приєднатися до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану, створеного в липні 2010 р. Мета Митного союзу полягала в формуванні Єдиного економічного простору (ЄЕП), у межах якого держави, скасувавши більшість внутрішніх мит, користувалися б зниженою ціною на російський газ та нафту. Однак членство в Митному союзі було найвигіднішим для Росії, оскільки вона володіла 57 % голосів, необхідних для ухвалення рішень, а Казахстан та Білорусь мали лише по 21,5 % [111]. правонаступником цього об'єднання 1 січня 2015 р. став Митний союз ЄАЕС, до якого також приєдналися Вірменія та Киргизстан. РФ не підтримувала євроінтеграційні плани України, бо бажала надалі здійснювати вплив на керівництво нашої держави, й оскільки для неї важливою є також торгівля газом з державами-членами Європейського Союзу, приєднання України до ЄС могло б змінити умови, на яких здійснювалися торговельні відносини між сторонами [363, с. 188–190]. Отож, Росія прагнула самостійно створювати сценарій українського політичного та економічного майбутнього.

Російська Федерація продовжує претендувати на статус світового лідера, проте РФ не може стати рівноправним суперником НАТО в традиційній війні, а тому веде проти України, союзника та кандидата на вступ до НАТО з 2014 р., гібридну війну, використовуючи асиметричні інструменти. Латвійські експерти з питань безпеки А. Пабрікс та А. Кудорс вважають, що Європейський Союз та

Північноатлантичний альянс мають достатньо ресурсів для забезпечення захисту своїх цінностей [308]. Однак Україна ще не приєдналася до ЄС і НАТО, тому захист державного суверенітету є її пріоритетом у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції. Недостатнє фінансування українських Збройних сил за часів президентства Л. Кучми та В. Ющенка спричинило руйнацію всього сектору національної безпеки за режиму В. Януковича, тому ці дії варто розглядати як державну зраду. Деградація армії та флоту, зовнішньої розвідки та контррозвідки, Служби безпеки, Ради національної безпеки і оборони відбувалася за участі спецслужб та агентів впливу РФ, які проникали в структури державного управління всіх рівнів і діяли безперешкодно та безкарно.

З 2014 р. наша держава почала використовувати *правові, фінансові, інформаційні та силові механізми протидії сепаратизму*. Зокрема, правові механізми виявилися неефективними, оскільки в Криму, ДНР та ЛНР громадяни не дотримуються норм українського законодавства, а наша влада не має змоги встановити контроль над тимчасово окупованими територіями. Загалом застосування *національних механізмів протидії сепаратизму* Україною поки що не дало бажаних результатів, бо Києву не вдалося повернути під свою юрисдикцію тимчасово окуповані території Донбасу та Криму. Без впливу Російської Федерації не було б Євромайдану, тимчасової окупації АР Крим та неоголошеної війни на Сході України з тисячами людських жертв. Проте в ситуації, що склалася, українська влада повинна нейтралізувати та покарати винних у зазіханні на територіальну цілісність України та заохоченні сепаратизму.

Ще одна проблема, породжена сепаратизмом постала на території Молдови, на лівому березі р. Дністер, де існує самопроголошена *Придністровська Молдавська Республіка (ПМР)*. Конфлікт розпочався ще в роки перебудови, коли молдавська еліта прагнула здобути якнайширшу автономію від союзного центра – аж до незалежності Молдови. Водночас місцеві керівники бажали зберегти цілісність республіки та створити нову

ідентичність молдаван [303]. Придністров'я входило до складу Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки (МРСР) з 1940 р., а до цього було частиною Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР). У сучасній етнічній структурі населення переважають три приблизно рівні за чисельністю спільноти: молдавани, українці та росіяни, натомість, в інших адміністративно-територіальних областях Молдови домінують етнічні молдавани.

ПМР проголосила незалежність в односторонньому порядку в серпні 1991 р., і визнали її лише самопроголошені Абхазія, Південна Осетія та Нагірно-Карабахська республіка. Оскільки Росія побоювалась анексії Молдови Румунією, 14-та російська армія розпочала активні дії в Придністров'ї в серпні 1991 р. У такий спосіб офіційна Москва намагалася зберегти вплив на Кишинів, пояснюючи свої дії захистом російськомовного населення [356]. Незважаючи на спроби Молдови розгромити військові формування в Придністров'ї впродовж березня – липня 1992 р., встановити суверенітет над цією територією не вдалося. «Найгарячіша» фаза придністровського конфлікту завершилася його «замороженням» після підписання Угоди про принципи врегулювання конфлікту в Придністров'ї між Президентом Молдови М. Снегуром і Президентом Росії Б. Єльциним 21 липня 1992 р. у Москві [312]. Найчастіше «замороженими» називають конфлікти, які не отримали політичного врегулювання, проте вже вийшли зі стадії прямого збройного протистояння. Інше тлумачення цього поняття передбачає завершення збройного конфлікту, але без підписання мирного договору чи ухвалення іншого політичного рішення [55]. Відповідно, застосування *силових механізмів протидії сепаратизму* Молдовою було безрезультатним та не мало бажаного ефекту.

Політичний діалог щодо розв'язання придністровської проблеми триває впродовж майже трьох десятиліть, проте через взаємні претензії сторони не досягли згоди щодо шляхів можливої реінтеграції Придністров'я або визнання самопроголошеної республіки. РФ запропонувала 2003 р. «План Козака», що передбачав перетворення Республіки Молдова на асиметричну федерацію, до

якої увійшли б на правах автономії Придністров'я та Гагаузія. Президент Молдови В. Воронін не підписав цей план через пункт про розміщення російських військ у Придністров'ї до 2020 р. [325].

Натомість офіційний Кишинів був зацікавлений у реалізації «Плану Ющенко» (2005), який передбачав умови організації демократичних виборів у ПМР та умови щодо надання регіону політико-правового статусу автономії. Парламент Молдови ухвалив 22 липня 2005 р. Закон «Про основні положення особливого статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я)» [48]. Проте через розбіжності в інтересах сторін, зокрема незацікавленість РФ у скороченні контингенту російських військових на території самопроголошеної республіки, цей план не вдалося реалізувати [14]. Багаторічні зусилля РМ щодо виведення дислокованих у Придністров'ї іноземних збройних формувань не дали бажаних результатів, незважаючи на те що Конституційний суд Республіки Молдови 2 травня 2017 р. визнав незаконним перебування російського військового контингенту на території невизнаної ПМР. У рішенні Суду зазначено, що «у випадку загрози фундаментальним конституційним цінностям, таким як незалежність, територіальна цілісність або національна безпека, влада Молдови зобов'язана вжити необхідних заходів, втім і військових, для їхнього захисту» [347].

Упродовж тривалого часу обговорювалися різні сценарії врегулювання придністровського конфлікту, зокрема в форматі «5+2», про що йдеться в підрозділі 3.2. На шляху реінтеграції Придністров'я до складу Республіки Молдова нині існує багато не лише політичних, але й економічних перешкод. Наприклад, Молдові бракує коштів, щоб утримувати цей регіон і сплатити його борги, а ПМР упродовж 25 років фактично існує за політичної та фінансової підтримки Росії, тривалий час 50% пенсійного фонду становили російські гроші. Доплати у розмірі 50 % отримували також бюджетні працівники. Придністров'я отримує електроенергію за пільговими цінами й не платить за газ від 2009 р., а до цього оплачувало лише 8,5 % його вартості. Більша частина

населення самопроголошеної республіки має подвійне громадянство, з них понад 200 тис. – російське [179].

Багаторічний вплив РФ обернувся тим, що за президентства І. Додона (2016–2020) постала реальна загроза реалізації сценарію врегулювання придністровського конфлікту, вигідного для Москви, зацікавленої в прямій чи непрямій присутності на території Придністров'я, оскільки це відповідає її геостратегічним інтересам і забезпечило б зовнішньополітичне домінування в регіоні. Відразу після перемоги на президентських виборах І. Додон зазначив, що вперше за 20 років з'явилася можливість розв'язати проблему Придністров'я і це може бути добрим прикладом для врегулювання інших заморожених конфліктів [251]. Як прихильник політики Кремля І. Додон планував відродити російський «План Козака-2», який мав передбачати двосторонні домовленості про принципи політичного врегулювання; проведення референдуму по обидва боки Дністра з прийняттям нової спільної конституції; новий пункт до угоди з ПМР про те, що Молдова не вступатиме в НАТО, а якщо ця умова не буде виконана, то Придністров'я та Гагаузія матимуть право на самовизначення.

Отже, РФ після президентських виборів у Молдові 2016 р. отримала реальний шанс реалізувати вигідний для неї план урегулювання придністровського конфлікту та виступити у ролі «миротворця» в очах світової спільноти. Загалом дії Росії в придністровському конфлікті були спрямовані на розвиток мирного процесу під повним контролем Москви не лише над самопроголошеною республікою, а й над Молдовою. Український дослідник В. Паливода припускає, що для РФ Придністров'я є елементом політичного тиску на Молдову, яка не зможе стати членом ЄС чи НАТО, поки не поверне під свій суверенітет території ПМР [114].

На президентських виборах 2020 р. І. Додону не вдалося перемогти. За результатами другого туру від 15 листопада 2020 р., Президентом Республіки Молдова обрано М. Санду, за яку проголосувало 943006 громадян (57,72 % усіх виборців). Хоча в Придністров'ї І. Додона підтримало майже 86 % місцевого

населення, а в Гагаузії – 94,5 %, ведення передвиборчої кампанії з використанням неправдивої інформації про М. Санду не дозволило досягнути йому бажаних цілей. Однією з причин поразки экс-президента був також його зв'язок із корупційною діяльністю.

Після перемоги на президентських виборах у листопаді 2020 р. колишньої прем'єр-міністерки Молдови, голови проєвропейської партії «Дія і солідарність» М. Санду більше сподівань покладають на можливий успіх формату дипломатичного врегулювання конфлікту. Оскільки новообрана очільниця держави відстоює необхідність виведення з Придністров'я російських військових, прагне налагодити дружні відносини з Україною та Румунією, а також стверджує, що російські військові повинні покинути територію ПМР, є підстави вважати, що відновлення діалогу щодо Придністров'я відбудеться під час її президентства [304].

Ще одним регіоном Молдови з проявами сепаратизму є *Гагаузія*. Упродовж 1990–1994 рр. тут фактично існувала самопроголошена Республіка Гагаузія. На сучасному етапі Гагаузія, або Гагауз Єрі (гаг. Gagauz Yeri), має офіційний статус автономного територіального утворення на півдні Молдови. Після досягнення компромісу між Кишиневом і Комратом (столиця Гагауз Єрі) ухвалено Закон Республіки Молдова «Про особливий статус Гагаузії» від 23 грудня 1994 р. [49].

На перший погляд може здатися, що за допомогою *адміністративно-управлінських механізмів протидії сепаратизму* Молдові вдалося мирно врегулювати міжетнічний конфлікт у Гагаузії. Однак ця автономія не змогла повною мірою інтегруватися в державу, до складу якої входить. Оскільки законодавство Молдови тривалий час не було змінене з урахуванням положень згаданого Закону, невирішеність цієї проблеми неодноразово ставала причиною суперечок між центральною та місцевою владою. Водночас труднощі виникають у зв'язку з преференціями жителів автономії: Комрат зацікавлений у подальшому співробітництві між регіонами РФ і Придністров'ям, а європейську інтеграцію Кишинева гагаузи розглядають не як потенційний

вступ до ЄС, а як потенційне об'єднання Молдови з Румунією. Своєрідним свідченням того, що Гагаузія залишається проросійським регіоном є не лише домінування російської мови в повсякденному спілкуванні місцевого населення, а насамперед, його активна підтримка Президента Республіки Молдова І. Додона, який обіцяв своїм виборцям зближення з Росією та отримав понад 99 % голосів у автономії на виборах 2016 р. [2].

Нова криза в відносинах між Кишиневом і Комратом виникла в березні 2019 р. через те, що Народні збори Гагаузії зареєстрували законопроект про внесення змін до Конституції Молдови, зокрема пункт про можливість виходу автономії зі складу Республіки в разі втрати країною державності. Проект передбачав десять поправок до основного закону Молдови, зокрема Народним зборам мали надати право ухвалювати місцеві закони та нормативні акти в межах своєї компетенції. З цього приводу Президент Молдови І. Додон зазначив, що ЗМІ неправильно трактують законопроект, бо Гагаузія є невід'ємною частиною Республіки Молдова. І. Додон також прокоментував, що в новому законопроекті є пункт про наявність в автономії права на самовизначення за умови, що Молдова втратить державність [182]. Ще в лютому 2014 р. Гагаузія провела референдум, на якому жителі автономії проголосували за те, що регіон має право на самовизначення в разі втрати Молдовою незалежності. Якщо ж Молдова вирішить об'єднатися з Румунією, то Гагаузія не буде входити до складу такого державного утворення. Однак 97 % учасників референдуму висловилися за те, що Молдова має бути незалежною, нейтральною та суверенною державою. Республіка Молдова назвала плебісцит неконституційним, а його результати – незаконними [42].

У перспективі за умови послаблення впливу РФ в окремих регіонах Молдови, зменшення зовнішньої фінансової та політичної підтримки сепаратистських рухів, консолідації зусиль і спільної позиції парламенту та уряду Молдови щодо конструктивного діалогу з лідерами ПМР у майбутньому вдасться повернути контроль над Придністров'ям, можливо, шляхом надання йому автономного статусу в складі Молдови. Аналогічне рішення гагаузи

ухвалили 1994 р. Адже придністровський конфлікт – передусім політичний, а не етнічний. Росія зацікавлена в тому, щоб зберегти та посилити свій вплив у цьому регіоні.

В Україні конфлікт на Закарпатті має також політичний характер і його загострення зазвичай відбуваються після втручання з боку Угорщини або РФ, яка, не бажаючи визнавати те, що колишні республіки СРСР сьогодні вже незалежні держави, продовжує реалізацію своїх геостратегічних планів за допомогою інструментів «м'якої» та «жорсткої» сили.

Отож, існування в Україні від початку 1990-х років осередків латентного та потенційного сепаратизму (Закарпаття, Північна Буковина, Донбас, Автономна Республіка Крим) у революційно транзитивні періоди (2004, 2014) призвело до посилення дезінтеграційних тенденцій та виникнення реальних загроз суверенітету й територіальній цілісності нашої держави. Істотна підтримка сепаратистських рухів з боку окремих держав-сусідів, зокрема РФ, залишається найбільшим ризиком для національної безпеки. Надалі безпекова ситуація в Україні розвиватиметься залежно від політичних рішень і діяльності центральної влади, від рішучої реакції МЗС України та відповіді силових структур на зовнішні спроби порушити територіальну цілісність нашої держави.

Існують різні сценарії розвитку подій на Донбасі та в Криму. Насамперед, експерти прогнозують збереження статусу-кво; «заморожування» конфлікту; реінтеграцію Донбасу на засадах децентралізації або надання регіону особливого статусу. Найгіршою залишається перспектива повномасштабного вторгнення російської армії на територію нашої держави. Тому Україні необхідно продовжувати застосовувати національні механізми протидії сепаратизму одночасно з міжнародно-політичними задля збереження територіальної цілісності держави та повернення під свою юрисдикцію тимчасово окупованих територій.

Загалом сепаратистські рухи в Україні та Молдові мають чимало спільних ознак, тому для їх означення доцільно використовувати поняття

східноєвропейського сепаратизму. Загалом східноєвропейський сепаратизм виник у країнах – колишніх республіках СРСР і пов'язаний із втручання РФ у внутрішні справи інших держав, зокрема України та Молдови, її підтримкою сепаратистських рухів. Росія прагне зберегти колишні радянські республіки в сфері свого впливу та не бажає допустити зближення чи майбутнього приєднання цих країн до ЄС й НАТО.

Висновки до Розділу 2

Розглянувши прояви сепаратизму в державах-членах ЄС, балканських країнах, Україні та Молдові, дійшли висновків, що, по-перше, в усіх цих прикладах відцентрові тенденції мають дещо відмінні витoki; по-друге, на національному рівні держави, що відрізняються етнонаціональною строкатістю населення, рівнем соціально-економічного розвитку, формою правління та адміністративно-територіального устрою, по-різному протидіяли сепаратизму, оцінивши його загрози та можливі наслідки. Враховуючи ці особливості та відмінності, розрізняємо західноєвропейський, балканський і східноєвропейський сепаратизм.

У країнах, які входять до ЄС, основними механізмами протидії сепаратизму були ненасильницькі, спрямовані на пошук компромісів, посилення спроможності держави контролювати дезінтеграційні процеси та консолідувати суспільство навколо спільної національної ідеї. Тому не траплялося випадків, коли б діяльність сепаратистів переростала в тривалі збройні конфлікти, за винятком низки злочинів, скоєних членами сепаратистських терористичних організацій ЕТА, ІРА та Фронту національного визволення Корсики. Натомість балканські війни 90-х років ХХ ст. характеризувалися застосуванням низки насильницьких методів, відзначалися особливою жорстокістю, масовими етнічними чистками та систематичним порушенням норм міжнародного гуманітарного права. На Балканах поштовхом до прискореного розвитку сепаратистських рухів став розпад СФРЮ. Схожою була ситуація в Україні та Молдові, адже після краху СРСР утворилося 15

незалежних республік, у деяких з них рухи за відокремлення проявилися з новою силою. Крім того, на пострадянському просторі появу сепаратизму пов'язують із втручанням РФ у внутрішні справи інших держав, яке вона виправдовує як захист прав етнічних росіян, а в процесі врегулювання відкритих сепаратистських конфліктів позиціонує себе як миротворча сторона. Наслідки такого втручання, як правило, призводять до втрати контролю над частиною державної території. Спільною ознакою конфліктів в Україні та Молдові є активна підтримка Російською Федерацією сепаратистів, що дає їй можливість чинити тиск на офіційний Київ і Кишинів, перешкоджати їхньому динамічному зближенню з ЄС та НАТО, послаблюючи обидві країни, що загалом має негативні наслідки для розвитку й безпеки всього регіону Центрально-Східної Європи.

Такі тенденції до сепаратизму в окремих суверенних державах створюють виклики та загрози для міжнародної безпеки в Європі загалом. Проте, якщо брати до уваги прояви сепаратизму в державах-членах ЄС, то для них характерні дещо інші особливості. Насамперед, вони зумовлені історичними етнополітичними процесами, що розвиваються з огляду на норми національного законодавства. Також не спостерігається прихованого чи відкритого втручання з боку третіх сторін, зацікавлених у процесі поширення сепаратизму та розгортанні конфліктів, спричинених цим явищем.

Отже, в нових геополітичних та етнополітичних реаліях у багатьох державах сучасної Європи існують потенційні загрози виникнення та розвитку сепаратизму. Колишні імперії, які в минулому завойовували інші держави, насамперед сусідні, що утворені меншими етносами, часто стикаються з ймовірністю відокремлення «історичних регіонів». Обговорення цієї проблеми зазвичай пожвавлюється під час політичної та/ або економічної кризи, свідченнями чого є референдуми в Шотландії та Каталонії. Однак у разі виходу певного регіону зі складу держави-члена ЄС, йому доведеться проходити з початку процедуру вступу до ЄС, що може затягнутися і на декілька років. Оскільки регіональні еліти не бажають опинитися поза межами ЄС, вони

ретельно зважують кожен крок і радіють, що вдалося розширити права та повноваження своїх автономій у певних європейських державах. Як правило, на поступки сепаратистам ідуть у питаннях щодо статусу другої мови та створення нових партій тощо.

Як свідчить аналіз еволюції та проявів сепаратизму в Каталонії та Україні, їхніми спільними ознаками є те, що референдуми в Криму й на Донбасі (2014) та в Каталонії (2017) невизнані, адже відбувалися всупереч національному законодавству та позиції центральної влади, без участі міжнародних спостерігачів. У цих так званих волевиявленнях брали участь переважно прихильники відокремлення, а противники бойкотували, тому в обох випадках ініціатори отримали високий відсоток підтримки. Щодо принципових відмінностей, то перша з них полягає в джерелах сепаратистських настроїв, зокрема внутрішніх у Каталонії та зовнішніх у Криму та на Донбасі, а друга – в суб'єктах сепаратизму. У Каталонії – це етнічна спільнота, що, згідно з Конституцією Іспанії, має статус нації, яка ставила за мету повну незалежність; у випадку українських референдумів суб'єкта фактично не було, за мету ініціатори ставили відокремлення з перспективою приєднання до Росії. Отож, в Україні, на відміну від Іспанії, сепаратизм має гібридний характер, він інспірований і підтримуваний ззовні.

Підсумовуючи, відзначимо, що шляхом усунення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, провадження виваженої національної етнополітики, застосування дієвих механізмів протидії сепаратизму в державах Європи, особливо в тих, що входять до складу ЄС, можливо уникнути в майбутньому викликів і загроз сепаратизму, зберегти суверенітет і територіальну цілісність. Проте не завжди національні механізми протидії сепаратизму виявляються ефективними, зокрема в Сербії, Молдові та Україні, і держави змушені апелювати до міжнародної спільноти з метою отримання підтримки та допомоги у врегулюванні конфліктів.

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ НА РІВНІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

3.1. Роль ООН і НАТО в міжнародному співробітництві з протидії сепаратизму

Зважаючи на розширення спектру асиметричних загроз миру та стабільності в світі, акторам сучасних міжнародних відносин часто доволі складно самотійно й без допомоги третіх сторін гарантувати свою безпеку. У XXI ст. Організація Об'єднаних Націй позиціонує себе як універсальна платформа, яка впроваджує позитивні зміни в систему міжнародної безпеки, насамперед, шляхом попередження виникнення конфліктів, надання допомоги державам та створення умов для збереження миру, зокрема в рамках миротворчої діяльності. Оскільки сепаратизм є однією з найбільших загроз територіальній цілісності держав та непорушності їхніх кордонів, ООН у взаємодії з НАТО та іншими міжнародними організаціями бере активну участь у співробітництві з протидії цьому явищу в випадках миротворчих операцій Організації Об'єднаних Націй з примушення до миру. Окремі держави-члени Організації надають свій військовий контингент для проведення бойових дій. Якщо не вдається виконати рішення Ради Безпеки, тоді згідно зі Статутом ООН звертається до Північноатлантичного альянсу за допомогою для припинення збройної агресії та врегулювання конфліктів. ООН і НАТО застосовують низку *міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму*, а саме: *міжнародно-правовий механізм, механізм визнання/невизнання незалежності нового державного утворення, діалог у багатосторонньому форматі, режим міжнародних санкцій, міжнародний фінансовий механізм, механізм миротворчих і моніторингових місій*. Дезінтеграційні тенденції, спричинені діяльністю сепаратистських рухів у Іспанії, Боснії і Герцеговині, Хорватії, Сербії та Україні, змусили міжнародну спільноту під егідою ООН втрутитися у процеси врегулювання конфліктів у Європі.

Вважаємо, що міжнародно-правовий механізм використовували наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. в Боснії і Герцеговині, Хорватії, Македонії, Молдові, Сербії та Україні з метою відновлення конституційного ладу та/ або забезпечення миру й стабільності в регіонах поширення сепаратистських рухів. Загалом усі конфлікти на Балканському півострові характеризувалися надзвичайною жорстокістю, величезною кількістю жертв та біженців. Війна в *Боснії і Герцеговині* не стала виключенням. Різанину в Сребрениці 13–22 липня 1995 р. називають одним із наймасштабніших військових злочинів сучасної Європи. Тоді боснійські серби вбили близько 8 тис. чоловіків та хлопчиків, які були мусульманами [342]. Гаазький трибунал звинуватив військовокомандувачів армії Республіки Сербської Р. Кристича, В. Благоєвича, Д. Йокича, Л. Беєра та В. Поповича в спланованих масових вбивствах боснійців, а в лютому 2007 р. Міжнародний суд прийняв рішення про визнання різанини в Сребрениці геноцидом.

Злочини проти людяності, які вчиняли ворогуючі сторони впродовж війни в *Хорватії* 1991–1995 рр., відповідно до міжнародно-правових норм вимагали ефективного кримінального розслідування. Тому Міжнародний кримінальний суд у Гаазі працював над обвинувальним висновком щодо військових злочинів, що мали висунути проти Президента Хорватії Ф. Туджмана, однак він помер у 1999 р. Хорватські офіцери, які брали участь в операції «Блискавка», також повинні були постати перед Гаазьким трибуналом. Притягнути до відповідальності міжнародне співтовариство прагнуло й керівників Республіки Сербська Країна, з вини яких було вбито сотні хорватських військових та цивільних осіб. Наприклад, лідер сербських повстанців М. Мартич публічно визнав, що відповідно до його наказу було здійснено ракетний обстріл Загреба 2–3 травня 1995 р.

Стосовно ситуації в *Македонії* зазначимо, що ця держава не змогла самостійно протистояти «Армії національного визволення» і тому звернулася за допомогою до міжнародного співтовариства. У відповідь на злочинні дії албанських бойовиків РБ ООН ухвалила заяву про територіальну цілісність

Македонії від 7 березня 2001 р. та Резолюцію № 1345 від 21 березня 2001 р., у якій Організація вимагала від сторін конфлікту скласти зброю [314]. У той час Україна головувала в Раді Безпеки ООН на правах непостійного члена, й оскільки Президент Л. Кучма мав дружні відносини з Президентом Македонії Б. Трайковським, офіційний Київ докладав чималих зусиль задля встановлення режиму припинення вогню у цій балканській країні. Зокрема, Україна постачала зброю та гелікоптери своїм македонським партнерам.

У зв'язку з виникненням гуманітарної трагедії внаслідок поживлення сепаратистського руху за незалежність *Косово* Рада Безпеки ООН ухвалила Резолюцію № 1244 від 10 червня 1999 р. щодо врегулювання кризи в регіоні. Організація Об'єднаних Націй підтримала суверенітет і територіальну цілісність тодішньої Союзної Республіки Югославії, правонаступницею якої нині є Республіка Сербія. Проте вимогою ООН до СРЮ було припинення насильства та репресій, виведення військових і поліцейських сил з території Косово, а також сприяння у запровадженні міжнародної цивільної присутності задля регіональної безпеки [320].

Чергове загострення ситуації на Балканах відбулося після самопроголошення незалежності Косово 17 лютого 2008 р. Республіка Сербія неодноразово зверталася до Генеральної Асамблеї ООН з приводу порушення територіальної цілісності та відновлення сербського суверенітету в цьому автономному краю. Однак 22 липня 2010 р. Міжнародний суд ООН ухвалив консультативне рішення про легітимність одностороннього проголошення незалежності Косово, оскільки це не порушувало Резолюції від 1999 р., а міжнародне право не містить будь-якої відомої заборони на проголошення незалежності [233]. Категорично проти цього виступили держави, для яких актуальними є проблеми сепаратизму, зокрема Іспанія. У такий спосіб було застосовано *міжнародно-правовий механізм*, який жодним чином не протидіяв сепаратизму, а лише сприяв посиленню дезінтеграційних процесів у регіоні та становленню Косово як самостійної держави [190].

У контексті врегулювання придністровського конфлікту ООН завжди підтримувала спроби відновлення суверенітету та територіальної цілісності *Республіки Молдова*. Усупереч угодам про принципи урегулювання конфлікту від 1992 р. військові підрозділи РФ перебувають на території самопроголошеної республіки. З ініціативи Молдови за підтримки України та інших держав 13 червня 2018 р. ухвалена Резолюція Генасамблеї ООН «Про повне і беззастережне виведення іноземних збройних сил з території Республіки Молдова», тобто оперативної групи російських військ, дислокованої в Придністров'ї [316]. Спроби РФ заблокувати розгляд резолюції, зволікання з імплементацією документу в черговий раз підтверджують порушення нею Статуту ООН та інших норм міжнародного права.

Ситуація, в якій опинилася *Україна*, є кардинально відмінною від тих умов, у яких знаходяться держави Європи, що ведуть боротьбу із сепаратизмом. Застосування *міжнародно-правового механізму, механізму невизнання незалежності ДНР і ЛНР, міжнародного діалогу в багатосторонньому форматі, режиму міжнародних санкцій, міжнародних фінансових механізмів та механізму моніторингової місії* слід розглядати як міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму й російській агресії, адже діяльність сепаратистських рухів на Донбасі є лише одним із елементів гібридної війни, яку в 2014 р. розпочала РФ проти нашої держави.

Організація Об'єднаних Націй як міжнародна організація, до складу якої входить 193 незалежні держави, відіграє важливу роль у сучасній системі міжнародних відносин, насамперед у питаннях, що стосуються забезпечення миру та стабільності у світі. Хоча Резолюції Генеральної Асамблеї ООН мають консультативний характер, від них залежить подальше вирішення проблеми на користь тієї чи іншої сторони конфлікту. Відповідно до ст. 3 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX) «Про визначення агресії» від 14 грудня 1974 р. [20] та ст. 5 Статуту Міжнародного кримінального суду [150] акт збройної агресії РФ проти України є тяжким міжнародним злочином. Вчинення такого злочину передбачає притягнення до міжнародної

відповідальності усіх осіб, які належать до її вищого політичного і військового керівництва та які причетні до підготовки, планування, розв'язання та ведення агресивної війни проти України.

Організація Об'єднаних Націй не залишилась осторонь подій в Автономній Республіці Крим навесні 2014 р. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 68/262 «Про територіальну цілісність України» від 27 березня 2014 р. містить положення, в яких підкреслено нелегітимність проведеного в Криму референдуму та є заклики до міжнародної спільноти не визнавати будь-яку зміну статусу АР Крим і міста Севастополя на основі результатів цього референдуму [345].

Незважаючи на тимчасову окупацію Криму, Україна має право на півострів, який де-юре є частиною її державної території. Україна та міжнародне співтовариство не визнають референдум щодо статусу Криму 16 березня 2014 р. легітимним. Під час незаконного голосування 96,77 % його учасників підтримали ідею возз'єднання Криму з Росією. Академік НАН України В. Горбулін вказує на очевидні докази фальсифікації результатів волевиявлення кримчан. Станом на 1 листопада 2013 р. чисельність населення у м. Севастополь становила 383499 осіб, а на референдумі 474137 осіб (123 % населення) підтримали приєднання до РФ. Крім того, у Резолюціях Генеральної Асамблеї ООН «Стан справ у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» від 19 грудня 2016 р. № 71/205 [317] та від 19 грудня 2017 р. № 72/190 [318] визнано, що Автономна Республіка Крим та місто Севастополь є територією, тимчасово окупованою Російською Федерацією. Ухвалення вищезгаданих Резолюцій Генеральною Асамблеєю ООН трактуємо як пряме використання *міжнародно-правового механізму протидії сепаратизму*.

Україна як держава, що потерпіла від агресії, має право вимагати від Росії припинення війни, виведення окупаційних сил з української території, відновлення свого територіального суверенітету щодо АР Крим та відшкодування завданих збитків, а також притягнення до відповідальності

президента РФ В. Путіна, міністра оборони РФ С. Шойгу, міністра закордонних справ РФ С. Лаврова та інших як військових злочинців. Співучасниками вчиненого Росією злочину агресії слід також вважати лідерів самопроголошених ЛНР і ДНР та організаторів нелегітимного референдуму щодо статусу Криму.

Іншим важливим міжнародно-політичним механізмом протидії сепаратизму є механізм визнання/невизнання незалежності нового державного утворення. Наприклад, невизнання незалежності Республіки Сербської та Хорватської республіки Герцег-Босна, які не були визнані жодною державою світу, дало змогу зберегти територіальну цілісність *Боснії і Герцеговини*. Однак Сербія та Сербська Республіка Країна підтримували лідерів самопроголошеної Республіки Сербської. Більш того, офіційний Белград мав намір об'єднати Республіку Сербську та Республіку Сербська Країна в Західно-Сербську Федерацію. Боснійські хорвати ж планували у майбутньому увійти до складу Хорватії.

Під час війни за незалежність *Хорватії* також виникла потреба в застосуванні вищезгаданого механізму для припинення бойових дій та збереження її територіальної цілісності. Після проголошення незалежності Хорватії 1990 р. активізувалися рухи за відокремлення сербської національної меншини за політичної та військової підтримки з боку Югославської Народної Армії і Президента Сербії. У період 1991–1995 рр. тут існувала самопроголошена Республіка Сербська Країна, сепаратистський уряд якої вимагав визнання сербської держави на території проживання етнічних сербів у Хорватії [292]. Проте після підписання угод 1992 р. за посередництва ООН, не була офіційно визнаною жодною державою світу, незважаючи на підтримку на початкових етапах існування з боку Сербії, Росії, Греції та Румунії. Отже, в Хорватії використання механізму невизнання незалежності нового державного утворення було вдалим.

Придністровська Молдавська Республіка проголосила незалежність в односторонньому порядку в серпні 1991 р. Її визнали лише самопроголошені

Абхазія, Південна Осетія та Нагірно-Карабахська республіка, тобто ПМР має статус невизнаної держави.

Наголосимо, що світова спільнота також була змушена втрутитися в конфлікт у *Косово*, адже Сербії не вдалося нормалізувати ситуацію в регіоні, й жорстокі репресії з боку центральної влади лише погіршували відносини між сербами та косоварами. Саме тому з метою встановлення миру та стабільності на Балканах, ООН, НАТО та найвпливовіші держави того часу застосували низку міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму.

Застосування *механізму визнання/невизнання незалежності* автономії виявилось не надто вдалим для офіційного Белграда, адже Сербії не вдалося відновити контроль над Косово й станом на травень 2020 р. 115 держав світу визнали незалежність Косово. Вищезгаданий механізм є чи не найважливішим серед міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму, адже наслідки його застосування безпосередньо впливатимуть на подальше становлення чи занепад нового державного утворення. Як відомо, уряди приймають рішення про визнання чи невизнання певної держави, хоча на міжнародному рівні досі не було створено такої уніфікованої процедури [169]. Оскільки Косово проголосило свою незалежність в односторонньому порядку 17 лютого 2008 р., його слід розглядати як самопроголошену державу, що є частиною території Сербії, яка самовільно від неї від'єдналася та проголосила незалежність. Серед тих, хто не визнає існування суверенної Республіки Косово, є Україна, Греція, Іспанія, Боснія і Герцеговина та інші держави, які підтримують територіальну цілісність Республіки Сербія у міжнародно-визнаних кордонах. Косово вважають невід'ємною частиною Сербії ті держави, які борються із сепаратизмом у своїх регіонах.

Республіка Сербія не визнає незалежності Косово і не має наміру цього робити найближчим часом. Офіційний Белград неодноразово намагався з'ясувати, чому світова спільнота визнає суверенність Республіки Косово, але й водночас не підтримує незалежність таких самопроголошених держав як Абхазія та Південна Осетія. Відстоюючи свою позицію, Сербія апелює до

принципу територіальної цілісності держави, а прихильники суверенного Косово посилаються на право народів на самовизначення, яким володіють усі нації. Проте кожен етнос, що прагне створити власну державу, повинен спершу перетворитися на націю та мати високий рівень національної свідомості. Сьогодні існуванню суверенної Республіки Косово стоїть на заваді й міжетнічний розкол, який все більше поглиблюється між албанцями та сербами.

Вважаємо, що проголошення незалежності Косово суперечить принципу територіальної цілісності держави. Цей акт не підпадає під право народів на самовизначення, оскільки в албанській нації вже є своя держава – Албанія; отже, це друга албанська держава.

Після початку гібридної війни РФ проти *України* на території нашої країни виникло два квазідержавних утворення. Донецька народна республіка проголосила незалежність 7 квітня 2014 р., а Луганська народна республіка – 27 квітня 2014 р. Суверенітет самопроголошених республік, які насправді є маріонетковими проросійськими режимами, визнала лише Південна Осетія, яка сама є невизнаною державою. Офіційно Росія не визнає незалежність ДНР та ЛНР, проте насправді саме за допомогою РФ сепаратистам вдалося захопити частину Донбасу та відокремитися. Отже, міжнародне співтовариство успішно застосувало *механізм невизнання незалежності ДНР та ЛНР*. Однак Україна все ще не визнала вищезгадані квазідержави терористичними організаціями, хоча неодноразово це питання обговорювали та виносили на голосування у Верховній Раді. Відповідно до Закону України № 2268-VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 р., використання термінів «ДНР» та «ЛНР» є неправомірним. Владу самопроголошених республік натомість потрібно називати окупаційною адміністрацією РФ в окупованій Донецькій області чи Луганській області відповідно [135]. Проте досі при згадці про терористичні угруповання, що діють на окупованих територіях, у політичному та суспільному дискурсах

вживають назви Донецької народної республіки та Луганської народної республіки.

Акт проголошення незалежності *Каталонії* від Іспанії 27 жовтня 2017 р. поділив світову спільноту на два табори: тих, хто визнав незалежність автономії, та тих, хто не визнав. Останніх є значно більше. Незалежність Каталонії визнали уряди самопроголошених державних утворень, а також високопосадовці з регіонів, що борються за відокремлення від своїх держав-суверенів. Так, міністр-президент Фландрії підтримав незалежність Каталонії, однак зауважив, що офіційне рішення про визнання повинен приймати бельгійський федеральний уряд. Президент Корсиканської Асамблеї також висловив підтримку каталонцям. Керівництво самопроголошених республік Абхазія та Південна Осетія заявило про готовність визнати незалежність Каталонії, якщо їх про це попросить уряд Каталонії [240].

Противників ідеї відокремлення автономії від Іспанії виявилось набагато більше, ніж прихильників. Серед них були усі держави-члени Європейського Союзу, Україна, США, Канада, Бразилія та Туреччина. Китай та Франція заявили, що це внутрішні справи Іспанії, а Велика Британія запевнила, що не визнає Декларацію про незалежність Каталонії. США та Палестина також переконані, що Каталонія є невід'ємною складовою Іспанії. Шотландія та Уельс сподіваються, що ситуацію вдасться врегулювати за допомогою мирних засобів і політичних компромісів.

Якщо порівнювати реакцію світової спільноти на самопроголошення незалежності Косово та Каталонії, відмінності є значними, адже актори міжнародних відносин у процесі прийняття зовнішньополітичних рішень керуються своїми геостратегічними інтересами, зокрема й коли визнають незалежність нових держав. Суверенність Косово визнали ті країни, в яких не виникали дезінтеграційні процеси, спричинені діяльністю сепаратистських рухів. Натомість незалежність Каталонії підтримали лише деякі самопроголошені республіки, оскільки Іспанія – одна з держав-членів Європейського Союзу й територіальні суперечки в його кордонах провідні

країни заохочувати не будуть. Отже, у такий спосіб міжнародне співтовариство застосовує політику подвійних стандартів.

Як правило, *діалог у багатосторонньому форматі* відіграє важливу роль у врегулюванні сепаратистських конфліктів на дипломатичному рівні. Такий механізм був використаний в окрузі Брчко, щоб припинити суперечки між Республікою Сербською та Федерацією Боснії і Герцеговини за контроль над регіоном. Обидві сторони конфлікту прагнули заволодіти невеликим м. Брчко, адже воно слугувало стратегічним вузлом шляхів сполучення й розділяло країну на дві частини. Питання статусу Брчко обговорювали на мирних переговорах 1–21 листопада 1995 р. у Дейтоні, США [226].

На Арбітражну комісію було покладено обов'язки з встановлення лінії розмежування між Республікою Сербською та Федерацією БіГ. Однак свої повноваження Комісія перевищила, коли визначила політичний статус району, створила інститут міжнародного контролера (англ. Supervisor) в окрузі Брчко та здійснила фактичний розподіл території Республіки Сербської на дві частини. Округ Брчко став автономною одиницею Боснії і Герцеговини відповідно до рішення Арбітражного трибуналу, прийнятого 8 березня 1999 р. Уперше проєкт розподілу території БіГ з урахуванням етнічного складу населення було виголошено на Міжнародній мирній конференції з колишньої Югославії у 1992 р., де було запропоновано «план Кутільєро», який так і не вдалося реалізувати [46].

У *Хорватії* чисельні людські втрати, поява тисячі вимушених переселенців та безліч зруйнованих міст стали наслідками війни між сербськими повстанцями, які боролися за суверенність Республіки Сербська Країна за підтримки офіційного Белграда, та хорватською армією, що захищала державну територію. Міжнародна спільнота втрутилася у переговорний процес між сторонами конфлікту. Президент Хорватії Ф. Туджман та Президент Сербії С. Мілошевич підписали угоду про припинення вогню у січні 1992 р. Це дало змогу розпочати здійснення мирного плану ООН, запропонованого С. Венсом та Д. Оуеном. Відповідно до плану, території проживання сербів опинялися під

протекторатом ООН, Югославська Народна Армія повинна була покинути Хорватію, а біженці – отримати дозвіл на повернення до своїх будинків. Задум Венса–Оуена вдалося реалізувати лише частково, оскільки багато югославських солдатів залишилися в Країні, маючи в своєму розпорядженні великі арсенали зброї. Переселенці також не змогли повернутися на рідні землі. Ще однією спробою мирного врегулювання конфлікту став план Оуена–Столтенберга 1993 р., проте Президент БіГ відмовився його підписувати.

За сприяння НАТО та ОБСЄ 5 липня 2001 р. було оголошено перемир'я в *Македонії*, однак «Армія визволення Косово» не прийняла його умови та відновила бойові дії. Вирішальний бій відбувся 11–13 серпня 2001 р. поблизу с. Радуша. Значні людські втрати серед бойовиків змусили їх відступити на територію Косово. Завдяки посередництву Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки Президент Македонії Б. Трайковський, провідні македонські та албанські політичні партії 13 серпня того ж року підписали Охридську угоду, яка передбачала збереження територіальної цілісності та унітарного державного устрою країни, а також початок децентралізації й розширення повноважень місцевих органів влади. Отже, застосування міжнародного формату багатостороннього діалогу допомогло відновити мир у цій балканській державі.

Значний внесок у відновлення територіальної цілісності *України* робить Північноатлантичний альянс, з яким наша держава співпрацює у рамках діалогу в багатосторонньому форматі. Однак НАТО не буде втручатися у російсько-українську війну, надавати зброю чи залучати своїх військових, бо Україна не є членом Альянсу. Впродовж 2014–2015 рр. лідери НАТО неодноразово заявляли про свою готовність допомогти Україні модернізувати армію та розв'язати проблеми логістики, комунікації, кіберзлочинності й соціальної реабілітації поранених. Від початку російської агресії навесні 2014 р. офіційний Київ розпочав переговори з Вашингтоном щодо постачання летальної зброї. Коли Президентом був Б. Обама, Україна отримувала лише нелетальну техніку, наприклад, броньовані автомобілі Humvee, безпілотники RQ-11B Raven та

контрбатареїні радари. Натомість за президентства Д. Трампа 1 березня 2018 р. Державний департамент прийняв рішення про продаж Україні протитанкових ракетних комплексів Javelin. Українські військові також отримували від американців поставки бронезилетів та приладів нічного бачення [165]. У жовтні 2019 р. було погоджено продаж 150 ракетних комплексів Javelin на суму близько 39,2 млн доларів. Однак цю летальну зброю, надану Україні для самозахисту, не використовують у зоні бойових дій на Донбасі, бо українська сторона не бажає порушувати Мінські домовленості [85].

Україна активно співпрацює з НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру», однією з головних цілей якої є модернізація української армії. 12 листопада 2015 р. Верховна Рада ухвалила Закон «Про схвалення рішення Президента України про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України для участі у багатонаціональному навчанні». Відповідне рішення підтримали 238 народних депутатів [142]. Тоді законодавчим актом схвалено рішення Президента України про допуск підрозділів збройних сил США, інших країн-членів НАТО та держав-учасниць програми «Партнерство заради миру» на територію України у листопаді–грудні 2015 р. для участі у багатонаціональному навчанні з підготовки підрозділів збройних сил. Незважаючи на активне співробітництво між нашою державою та Альянсом, у найближчому майбутньому Україні не варто сподіватися на вступ до нього. Більшість країн-членів НАТО переконані, що Україні необхідно здійснити чимало реформ, щоб відповідати критеріям цього військово-політичного блоку. А поки Україна не набула повноправного членства в НАТО, жодна країна-учасниця не бажає вступати у конфронтацію з Російською Федерацією, яка володіє ядерною зброєю.

12 червня 2020 р. Альянс надав Україні статус партнера розширених можливостей, яким також володіє Фінляндія, Швеція, Грузія, Австралія та Йорданія. На думку міністра закордонних справ України Д. Кулеби, партнерство розширених можливостей дасть змогу нашій державі реалізовувати найскладніші завдання за підтримки НАТО. Також передбачено

поглиблений обмін розвідданими та участь у навчаннях Організації для ексклюзивного клубу найближчих партнерів [78].

Загалом істотну роль в підтримці України в боротьбі із сепаратизмом відіграє світове співтовариство, оскільки збройний конфлікт на Донбасі та тимчасова окупація Криму становлять загрозу не лише національній безпеці нашої держави. Якщо Росію не буде притягнуто до відповідальності згідно з нормами міжнародного права за вчинення незаконних дій щодо України, це слугуватиме прецедентом для інших країн у майбутньому та вплине на ефективність системи міжнародного порядку. Тому сьогодні вирішення проблем зовнішньої інспірації сепаратизму, збройної агресії, забезпечення миру та стабільності в Європі є надзвичайно актуальним.

Серед інших стримуючих чинників поширення сепаратизму є *режим міжнародних санкцій* та *міжнародний фінансовий механізм*, поєднання яких відіграло значну роль у врегулюванні кризової ситуації на Балканах. Відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН № 1160 від 31 березня 1998 р. почав діяти режим санкцій проти Союзної Республіки Югославія, що передбачав заборону на постачання до цієї балканської країни, включно з Косово, зброї та військового спорядження [313]. Крім того, Організація Об'єднаних Націй неодноразово попереджала Союзу Республіку Югославія, що в разі відмови від мирного плану Венса–Оуена, на країну чекатиме повна ізоляція на міжнародному рівні та посилення режиму санкцій.

Одночасно з прийнятим рішенням РБ ООН Європейський Союз застосував низку міжнародних фінансових механізмів проти держави-агресора, зокрема, було заборонено надавати офіційну фінансову підтримку, страхування або кредитування югославського експорту, інвестувати в економіку Республіки Сербія, подовжувати дії існуючих кредитних ліній для югославського експорту, надавати фінансові ресурси для приватизації в Республіці Сербія. Держави-члени Євросоюзу також заблокували всі фінансові фонди, які належали СРЮ та Республіці Сербія, й заборонили передавати фінансові ресурси, активи і майно уряду та державним органам, продавати, поставляти або експортувати нафту та

нафтопродукти будь-яким фізичним і юридичним особам чи організаціям СРЮ з метою здійснення ними комерційної діяльності; розширили перелік осіб, яким заборонено видачу віз до країн ЄС, і заблоковано фінансові рахунки осіб з оточення Президента С. Мілошевича [137].

Оскільки обмеження економічної діяльності певних держав, окремих осіб чи груп осіб може бути важливим важелем впливу на них. Тому 6 березня 2014 р. світове співтовариство розпочало застосовувати режим міжнародних санкцій, щоб протистояти російській агресії в *Україні*. У Законі України «Про санкції» від 14 серпня 2014 р. було визначено види санкцій, які можна застосовувати щодо іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Зокрема до санкцій зараховано блокування активів; обмеження торговельних операцій; обмеження, часткове чи повне припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень територією України; запобігання виведенню капіталів за межі України; зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань і т. д. [140, ст. 1, 4].

Сполучені Штати Америки 20 березня 2014 р. розширили список громадян Росії, яким заборонено в'їзд в США та чий активи на території країни будуть заморожені. Велика Британія вирішила заморозити рахунки 18 колишніх українських чиновників.

Третій етап санкцій США розпочали 16 липня 2014 р. проти основних секторів російської економіки. Під обмеження потрапила «Роснефть», газова компанія «Новатек», державні Зовнішекономбанк та Газпромбанк [88].

Загалом від березня 2014 р. по березень 2020 р. 62 держави впровадили санкції проти РФ, економіка якої щороку втрачає мільярди доларів через обмеження на експорт російських товарів та падіння цін на нафту. Отже, міжнародні санкції є дієвим способом послаблення російської економіки, за допомогою якого світова спільнота прагне зупинити агресора. Держави, які ввели обмеження, розуміють, що геополітична байдужість та пошук

компромісів, дають змогу Росії безкарно руйнувати систему норм та принципів забезпечення стабільності та миру в Європі.

Важливою складовою реакції міжнародної спільноти на збройну агресію РФ є низка санкцій з боку ЄС, США, Канади, Японії та інших держав. Вони стосувалися обмежень або заборони на в'їзд фізичних та юридичних осіб з Росії та тимчасово окупованих регіонів, пов'язаних із сепаратистською діяльністю, що підриває суверенітет і територіальну цілісність нашої держави. Від 2014 р. дотепер застосовані Євросоюзом санкції стримують російську агресію в Україні.

Наголосимо, що оскільки шляхом переговорів упродовж років не вдавалося відновити мир у *Боснії і Герцеговині*, виникла необхідність застосування *механізму миротворчих і моніторингових місій*. Відповідно до Резолюції 743 Ради Безпеки ООН 21 лютого 1992 р. було створено Охоронні сили ООН (скор. СООН, англ. United Nations Protection Forces, скор. UNPROFOR) [315], які 31 березня 1995 р. реструктуризували в Сили превентивного розгортання ООН (скор. ОООНВД, англ. United Nations Confidence Restoration Operation, скор. UNCRO). Охоронні сили Організації Об'єднаних Націй спостерігали за ситуацією в країні впродовж лютого 1992 р. – березня 1995 р., згодом їхні повноваження перейняли Сили превентивного розгортання ООН.

Інтервенцію сил НАТО спровокувала загроза нападів з боку армії Республіки Сербської на мирне населення та представників Організації. Збройні сили Північноатлантичного альянсу здійснили низку операцій задля знешкодження сербських бойовиків, зокрема операції «Обдуманна сила» (англ. «Deliberate Force»), «Повітряний моніторинг» (англ. «Sky Monitor») [358], а також морську блокаду узбережжя Адріатичного моря (операцію «Sharp Guard») разом із силами Євросоюзу [307], що дало можливість підписати Угоду про припинення вогню. Підписання Дейтонської угоди за посередництвом США та Великої Британії мало важливе значення для завершення активної

фази конфлікту й відновлення миру в країні, тому за її дотриманням стежила Адміністрація Високого представника ООН [248].

Представники Організації Об'єднаних Націй також брали активну участь у переговорах між хорватською владою та сербськими повстанцями. Миротворчі сили та спостерігачі під час своєї місії в *Хорватії* знаходилися в контрольованих сербами Західній Славонії, Країні, Східній Славонії та на Превлакському півострові. До основних повноважень Сил превентивного розгортання ООН належали: моніторинг за дотриманням Угоди про припинення вогню від 29 березня 1994 р., Економічної угоди від 2 грудня 1994 р., відповідних Резолюцій Ради Безпеки ООН та роззброєнням Превлакського півострова [355]. Крім того, миротворчі сили були покликані створити усі необхідні умови для територіальної цілісності Хорватії та забезпечувати безпеку й захист прав населення. Мандат UNCRO закінчився 15 січня 1996 р. після створення Тимчасової адміністрації ООН для Східної Славонії, Барані та Західного Срему (англ. United Nations Transitional Authority in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, скор. UNTAES), яка виконувала завдання, пов'язані з поверненням біженців, демілітаризацією вищезазначених регіонів та проведенням у них виборів. Лише 15 січня 1998 р. Тимчасова адміністрація ООН передала повноваження хорватській владі. Цей день ознаменував собою завершення процесу реінтеграції Хорватії.

Радикалізація сепаратистського руху в Косово та перехід у відкриту громадянську війну між «Армією звільнення Косово» й албанськими військовими частинами з однієї сторони та сербсько-югославськими з іншої розпочалися у 1996 р. Це призвело до виїзду з автономного краю близько 500 тис. албанців. Для відновлення миру в регіоні Косово передали під контроль військ НАТО та тимчасової місії ООН у Косово УНМІК 12 червня 1999 р. відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН № 1244 [112]. Незважаючи на те, що 26 вересня 2001 р. Європейський Союз та НАТО завершили операцію «Основний урожай» (англ. «Essential Harvest») із роззброєння албанських бойовиків у сербській автономії, «Армія визволення Косово», яку

трансформували в «Корпус захисту Косово», вирішила здобути незалежність для автономного краю за допомогою силових методів, зокрема репресій проти сербів, які масово покидали Косово. Також було зруйновано чимало сербських культурних та історичних пам'яток. Після початку скорочення місії ООН у 2008 р. Місія Європейського Союзу з верховенства права в Косово (англ. the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, скор. EULEX) отримали повноваження здійснювати контроль за підтриманням миру та стабільності в регіоні.

Окрім УНМІК, ООН відрядила до Косово Спеціального представника Генерального секретаря Організації Б. Кушнера, який контролював усі процеси управління автономним краєм. Так, згідно з його розпорядженням «Про структуру спільної тимчасової адміністрації у Косово» від 14 січня 2000 р. було створено тимчасову адміністративну раду, яка стала наступницею перехідної ради. Також було заплановано ліквідацію судових та адміністративних структур косоварів. За сприяння УНМІК у березні 2000 р. відбулися перші муніципальні вибори. Однак діяльність Б. Кушнера у Косово була упередженою по відношенню до сербів, які проживали у Косово, адже не існувало жодних гарантій захисту їхніх прав. Свідченням цього, наприклад, є розпорядження Спеціального представника Генерального секретаря ООН у Косово «Про пільги для косовських інвалідів війни і для родичів тих осіб, які загинули в результаті збройного конфлікту в Косово». Користуватися пільгами, передбаченими вищезгаданим розпорядженням могли лише члени «Армії звільнення Косово» та цивільне албанське населення. Крім того, Б. Кушнер визначив кількість та назви муніципалітетів Косово, й створив тимчасову конституцію автономії. Отже, Спеціальний представник Генерального секретаря ООН у Косово своїми діями допомагав косоварам відділитися від Сербії.

Хоча з початку воєн на Балканах *Македонії* вдавалося залишатися осторонь сепаратистських конфліктів, після приходу до влади уряду на чолі з прем'єр-міністром Л. Георгієвські літаки НАТО отримали дозвіл здійснювати

польоти в авіапросторі країни. Згодом сухопутні контингенти Альянсу, а саме Міжнародні сили з підтримки миру в Косово (англ. Kosovo Force, KFOR), розпочали бомбардування СРЮ з македонської території у березні 1999 р. Внаслідок цих збройних дій Союзна Республіка Югославія зазнала поразки та втратила контроль над Косово у червні того ж року. Незважаючи на військову присутність контингенту Організації Північноатлантичного договору в Македонії, він не мав мандату ООН на втручання в конфлікт між урядовими силами та «Армією національного визволення». На заваді отриманню дозволу на проведення миротворчої місії була позиція Китаю. Оскільки у 1999 р. Македонія визнала незалежність Тайваню, сподіваючись на великі інвестиції, які в майбутньому їй надасть новостворена держава, офіційний Пекін розірвав дипломатичні відносини з цією балканською країною. Китай погодився змінити своє рішення й у Македонії, яка у відповідь відмовилася визнавати суверенітет Тайваню, розмістили кілька тисяч військовослужбовців НАТО та здійснили впродовж серпня–вересня 2001 р. операцію «Основний урожай» зі збору озброєння. Загалом сили Альянсу знаходилися в Македонії до березня 2003 р., згодом їхні обов'язки взяли на себе миротворці Європейського Союзу та декілька сотень європейських поліцейських.

Отже, провідну роль у врегулюванні конфліктів на Балканському півострові відігравали Організація Об'єднаних Націй та Північноатлантичний альянс, які стали основними міжнародними посередниками в цьому регіоні та застосовували ряд міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму. Вважаємо, що механізми, які були застосовані в Косово, також слід розглядати як і засоби забезпечення стабільності та безпеки в регіоні. Адже світова спільнота була глибоко занепокоєна кривавими подіями, які відбувалися у згаданому автономному краї Сербії. Хоча існує чимало підстав для того, щоб критикувати дії ООН, НАТО та провідних держав світу з координації зусиль щодо реалізації плану розпаду СФРЮ та підтримки становлення Косово як суверенної держави. Тобто на міжнародному рівні відбувалася не протидія сепаратизму в Косово, а його заохочення, підживлення.

Загалом досвід балканських держав з протидії сепаратизму є цінним для України та інших країн світу, в яких виникли загрози національній безпеці внаслідок розвитку сепаратистських рухів. Укладення мирних договорів між сторонами конфлікту за участі третіх сторін є одним із найефективніших способів стабілізації ситуації та припинення ворожнечі між політизованими етнічними спільнотами з урахуванням їхніх стратегічних інтересів. Зокрема, Дейтонська мирна угода 1995 р. створила дуже складну модель держави та державно-територіального устрою БіГ, що є унікальними, адже призвела до формування двох «ентитетів»: Республіки Сербської та Федерації Боснії і Герцеговини, а також округу Брчко після завершення міжнародного арбітражу. Тому важливою є протидія сепаратизму не лише на державному рівні, а й на міжнародному, оскільки згуртоване світове співтовариство може дати відсіч різноманітним загрозам міжнародній безпеці.

Миротворчу місію ООН у Хорватії розглядають як приклад успішної операції з відновлення миру. Ескалації насилля вдалося уникнути не лише завдяки зусиллям миротворців, а й зацікавленості сторін конфлікту в досягненні компромісу.

Конфлікт у Придністровській Молдавській Республіці досі залишається в статусі «замороженого». У цьому зацікавлена Росія, яка не підтримує євроінтеграційну стратегію Молдови та прагне й надалі зберегти ПМР у сфері свого впливу.

В Україні завдяки міжнародно-політичним механізмам, які ООН, НАТО та низка провідних держав застосовували в період від 2014 р. і до тепер, було попереджено погіршення ситуації на тимчасово окупованому Донбасі та в Автономній Республіці Крим. Насамперед, впровадження міжнародних санкцій проти РФ частково стримало російську агресію.

Отже, за підтримки міжнародної спільноти деяким європейським державам вдалося зберегти територіальну цілісність. Наприклад, застосування міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в Іспанії певною мірою послабили амбіції каталонських політиків, зняли політичне напруження

в країні, проте остаточно не вирішили кризової ситуації у відносинах центру та автономії. Ймовірно, аргументи іспанської влади та прогнози експертів-аналітиків вплинуть на позицію каталонців щодо відокремлення, оскільки на сучасному етапі реальні можливості існування суверенної Каталонії є невеликими. Досвід Королівства Іспанії з протидії сепаратизму може бути корисним для України та інших держав, де зростають сепаратистські настрої та активізуються рухи за відокремлення.

3.2. Політичні механізми протидії сепаратизму на рівні європейських регіональних організацій

Зважаючи на те, що у XXI ст. одну з найбільших загроз безпеці та стабільності в Європі становить сепаратизм, європейські регіональні організації беруть активну участь у протидії цьому небезпечному явищу. Значну роль відіграють Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі та Європейський Союз, які намагаються задіяти превентивні інструменти боротьби із сепаратистською діяльністю.

З метою послідовної підтримки територіальної цілісності, суверенітету та незалежності України Євросоюз і РЄ застосовують *міжнародно-правові механізми*. Зокрема, Європейський Парламент ЄС у червні 2015 р. у своїй резолюції чітко назвав РФ агресором, який розв'язав гібридну війну проти України та веде агресивну інформаційну війну проти Євросоюзу. Гібридною називають війну, в ході якої застосовують конвенційну зброю, партизанську війну, тероризм та злочинну поведінку задля досягнення певних політичних цілей. Як правило, держава-агресор прагне спровокувати виникнення внутрішніх конфліктів або посилити вже існуючі суперечки у країнах, проти яких вона воює. Гібридні загрози передбачають застосування різних форм та вимірів ведення бойових дій; не має обмежень на використання лише звичайних засобів сучасної війни [194].

Європейський Союз усвідомлює, що РФ становить реальну загрозу безпеці його держав-членів та стабільності європейського континенту. Тому на

рівні Співтовариства було визначено заходи щодо протидії гібридним загрозам, які закріплено у низці стратегічних документів, зокрема таких як: Глобальна стратегія ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки, у рамках якої підписана угода про створення «Постійного структурованого співробітництва з питань безпеки та оборони» – PESCO (Permanent Structured Cooperation on Security and Defence) (листопад 2017 р.), Спільний рамковий документ з протидії гібридним загрозам (квітень 2016 р.), Спільна доповідь Європейського Парламенту та Європейської Ради з його імплементації (липень 2017 р.), Оперативний протокол ЄС з протидії гібридним загрозам «EU Playbook» (липень 2016 р.), доповідь Європейського Парламенту «Протидія гібридним загрозам: Співпраця ЄС-НАТО» (березень 2017 р.) [28].

Крім того, 2016 р. було створено Центр аналізу гібридних загроз ЄС (*англ. EU Hybrid Fusion Cell*), який покликаний здійснювати збір та аналіз відкритої та закритої інформації про гібридні загрози до інституцій ЄС та його держав-членів [92]. Загалом Європейський Союз протидіє гібридним загрозам в усіх ключових сферах. Наприклад, в інформаційній сфері Спеціальна група «Стратком Схід» (*англ. East Stratcom Task Force*) чинить опір російській пропаганді; в енергетичній сфері пріоритетним завданням є диверсифікація джерел та шляхів постачання енергоресурсів до Євросоюзу; в фінансовій сфері чимало уваги приділяють стійкості банківсько-фінансової інфраструктури та протидії фінансуванню тероризму й відмиванню коштів.

Також Європейський Союз розширив співробітництво з НАТО у зв'язку з відсутністю достатніх можливостей, що є необхідними для нейтралізації гібридних загроз. Відповідно до Спільної заяви Президента Європейської Ради, Президента Європейської комісії та Генерального секретаря НАТО, зробленої в липні 2016 р., Євросоюз підвищує свою здатність протидіяти гібридним загрозам, співпрацюючи з Альянсом на рівні спільного Європейського центру з протидії гібридним загрозам, Центру аналізу гібридних загроз ЄС – Центру аналізу гібридних загроз НАТО та CERT – EU – Підрозділу НАТО з реагування на комп'ютерні інциденти (NCIRC).

Отже, гібридна війна РФ проти України змінила геополітичну та безпекову ситуацію на європейському континенті та змусила Євросоюз переглянути Глобальну стратегію ЄС «Спільне бачення, Спільна дія: Сильніша Європа», щоб внести корективи до основних напрямів своєї зовнішньої політики та політики безпеки. ЄС протидіє гібридним загрозам не тільки за допомогою економічних санкцій, а й в інформаційній, енергетичній та фінансовій сферах. Сьогодні для Європейського Союзу першочерговим завданням залишається пошук ефективних методів протидії гібридним загрозам з боку Росії.

Своєю чергою основні напрями співробітництва між нашою державою та Радою Європи, повноправним членом якої вона є з 9 листопада 1995 р., полягають у забезпеченні територіальної цілісності та суверенітету України, моніторингу за дотриманням прав людини на тимчасово окупованих територіях, залученні правозахисних механізмів спостереження РЄ до міжнародного контролю за ситуацією в країні. Комітет міністрів цієї організації в своїх рішеннях, зокрема від 2014 р., висловив підтримку Україні, визнав незаконним референдум 16 березня 2014 р. у Криму та м. Севастополі, закликав Росію вивести війська з території України та підтримав домовленості, які були досягнуті контактною групою в Мінську 19 вересня 2014 р. [177]. Важливе значення в процесі мирного врегулювання псевдосепаратистського конфлікту на Донбасі та Кримському півострові мало ухвалення 10 квітня 2014 р. Парламентською асамблеєю Ради Європи (ПАРЄ) Резолюції № 1990 (2014) «Перегляд по суті попередньо затверджених повноважень російської делегації», відповідно до якої делегацію РФ позбавили права голосу в ПАРЄ, а її представників – права брати участь у місіях зі спостереження за виборами.

Серед низки інших резолюцій ПАРЄ, ухвалених на підтримку незалежності України, хочемо виокремити Резолюцію № 2028 «Гуманітарне становище українських біженців та переміщених осіб» від 27 січня 2015 р., у якій йдеться про необхідність забезпечення прав та потреб переселенців, які покинули свої домівки в зв'язку з тимчасовою окупацією Криму та частини

Донбасу, а також вимоги виконання Мінських домовленостей РФ і припинення дестабілізації ситуації в Україні. Особливе значення таких рішень міжнародних організацій для офіційного Києва має те, що у них міститься чітке визнання факту агресії Росії проти України, зокрема в Резолюції Асамблеї № 2067 «Зниклі особи під час конфлікту в Україні» від 25 червня 2015 р.

Рада Європи неодноразово також висловлювала своє глибоке занепокоєння гуманітарною ситуацією в тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей і в Криму. З цього приводу ПАРЄ ухвалила 21 квітня 2016 р. Резолюцію № 2112 та Рекомендацію № 2090 «Стурбованість гуманітарною ситуацією стосовно осіб, полонених під час війни в Україні». У Резолюції № 2112 РЄ засуджує викрадення чи захоплення в полон сотень українських громадян, тортури та нелюдське поводження з полоненими, вбивства та акти насильства в ОРДЛО, порушення прав людини й спроби російської окупаційної влади на півострові знищити Меджліс, що є представницьким органом кримськотатарського народу. Отже, Рада Європи виступає гарантом здійснення демократичних реформ в Україні та повернення під український суверенітет Донбасу та АР Крим.

Прикладом успішного застосування *механізму визнання/невизнання незалежності нового державного утворення* була ситуація в Каталонії. Після проголошення Каталонією незалежності від Королівства Іспанія в односторонньому порядку 27 жовтня 2017 р., Голова Європейської Ради Д. Туск та усі держави-члени ЄС висловили підтримку Іспанії та засудили нелегітимні дії глави місцевого уряду К. Пучдемона та його прибічників. Також слід наголосити на важливості самітів Європейської Ради, які відбуваються щопівроку. У таких зустрічах на найвищому рівні беруть участь глави держав-членів ЄС та глави урядів, а також Президент Європейської комісії. Саме Європейська Рада приймає найважливіші політичні рішення у Євросоюзі та визначає, якою бути політиці ЄС найближчим часом.

Загалом Євросоюз не втручається у внутрішні проблеми країн-учасниць. Зокрема, згідно з п. 2 ст. 4 Договору про Європейський Союз, ЄС поважає

національну самобутність держав-членів, властиву їхнім основним політичним та конституційним структурам, включно з регіональним та місцевим самоврядуванням, головні функції держави, у тому числі гарантування територіальної цілісності держави, підтримання правопорядку та забезпечення національної безпеки [352, ст. 4, с. 14]. Нейтральної позиції Європейський Союз дотримувався й у жовтні 2017 р., коли у Каталонії проводили референдум щодо незалежності іспанської автономії. Офіційний представник Європейської комісії М. Схінас зробила заяву про те, що, ситуація у Каталонії є виключно внутрішньою справою Іспанії, яку вирішують відповідно до іспанського законодавства. Також речниця наголосила, що, згідно з Конституцією Іспанії, голосування в регіоні було нелегальним. Якщо б навіть плебісцит відбувся на законних підставах, то Каталонії довелося б залишити ЄС [174]. Сторони закликали перейти від конфронтації до діалогу, щоб за допомогою мирних засобів вирішити конфлікт.

Оскільки збереження територіальної цілісності держав та непорушності їхніх кордонів є невід'ємними елементами мирного співіснування світової спільноти, Європейський Союз та його держави-члени зобов'язані дотримуватися основних прав міжнародного права. Обов'язок визнання незалежності держав у ЄС покладено на уряди держав-членів, хоча й на міжнародному рівні досі немає такої уніфікованої процедури [40]. Голова Європейської Ради повинен також відреагувати на появу нового актора міжнародних відносин, підтримуючи його суверенність чи ні, адже його повноваженнями передбачено представництво Євросоюзу на міжнародній арені, координування роботи Ради та ін. [25].

Зважаючи на те, що деякі конфлікти в європейських державах, виникнення яких спричинила діяльність сепаратистських рухів, часто не вдається врегулювати на національному рівні, світова спільнота виступає посередником у ході мирних переговорів між сторонами. Завдяки застосуванню *діалогу в багатосторонньому форматі в Придністровській Молдавській Республіці* було завершено активну фазу збройного протистояння.

Запропонований на саміті ГУАМ у квітні 2005 р. «План Ющенко» передбачав проведення демократичних виборів у Придністров'ї, надання йому статусу автономії в складі унітарної Республіки Молдова, моніторинг з боку ОБСЄ українсько-придністровського кордону, розміщення в зоні конфлікту нового миротворчого контингенту та право вийти зі складу Молдови, якщо вона приєднається до Румунії. Але виконання цього плану призупинили через його невідповідність інтересам авторитарного режиму Президента ПМР І. Смірнова та офіційного Кремля, адже розміщення нового миротворчого контингенту передбачало зменшення присутності російських військових у регіоні [14].

РФ зобов'язалася ще під час Стамбульського саміту ОБСЄ (1999) вивести з території Придністров'я дислоковані там військові підрозділи та боєприпаси до кінця 2002 р., чого не зробила донині.

Створений для врегулювання придністровської проблеми восени 2005 р. формат перемовин «5+2» за участі Молдови та Придністров'я (сторони конфлікту), Росії, України й ОБСЄ (сторони-гаранти), США і ЄС (спостерігачі) часто не мав успіхів через розбіжності в інтересах сторін конфлікту. Наприклад, після підписання 27 червня 2014 р. Угоди між РМ та ЄС про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі Тирасполь звинуватив офіційний Кишинів у економічній блокаді. Після двох років перерви в червні 2016 р. з ініціативи ФРН і на вимогу РФ відновлено діалог щодо гарантій домовленостей, свободи пересування товарів і громадян. 17 вересня 2006 р. на псевдореферендумі в ПМР близько 97 % населення висловились за незалежність республіки від Молдови та подальше входження її до складу Росії. Однак офіційний Кишинів, США, держави-члени ЄС та ОБСЄ не визнали результати референдуму. Домовленості міністрів оборони України та Республіки Молдова в листопаді 2016 р. щодо готовності нашої держави надати «зелений коридор» для евакуації російських військ та озброєння з придністровського села Кобасна, необхідності розробки плану цієї операції за участі ОБСЄ та ООН не мали успіхів, адже відбувалися без участі РФ та ПМР,

на що останні не погодилися, а придністровський лідер назвав російські війська гарантією миру та стабільності в невизнаній республіці [310].

Стосовно застосування вищезгаданого механізму в нашій державі зауважимо, що після спроби анексії Криму Росією чимало країн та міжнародних організацій виступила на захист суверенітету та територіальної цілісності *України*, у тому числі більшість держав-членів ООН, НАТО, ОБСЄ, ЄС, Рада Європи, Вишеградська група, ГУАМ та ін.

Оскільки Україна межує з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, які є державами-членами Європейського Союзу, територіальна близькість до ЄС робить нашу державу надзвичайно чутливою до будь-яких важливих змін у його межах, насамперед, йдеться про політику протидії сепаратизму на рівні Євросоюзу та на рівні його держав-членів. Цілком ймовірно, що внутрішні проблеми Європейського Союзу загалом можуть відвернути його увагу від України та співробітництва з нею. Тому Україна не зацікавлена у погіршенні стану справ всередині ЄС [192].

Європейський Союз підтримує Україну в її прагненнях відновити державний суверенітет на тимчасово окупованих Донецькій та Луганській областях, а також в Криму. Відмова від курсу на євроінтеграцію экс-президента України В. Януковича восени 2013 р. призвела до появи нових кривавих сторінок історії України, а саме: Майдану, Революції гідності, тимчасової окупації АР Крим Російською Федерацією, самопроголошення незалежності Донецької народної республіки та Луганської народної республіки, початку антитерористичної операції у східних областях [195].

Світова спільнота, зокрема держави-члени Європейського Союзу, не оминули своєю увагою трагічних для української державності подій 2014 року. Екс-президент Литви Д. Грібаускайте заявила, що «Литва рішуче засуджує військове вторгнення Росії в Україну. Це загроза міжнародному миру і безпеці» [97]. Міністр закордонних справ Латвії Е. Рінкевичс зазначив, що «російське вторгнення в Україну повинно бути розцінено Радою безпеки ООН як акт агресії, ООН має реагувати відповідно, це – війна». За прикладом інших країн

Прибалтики Естонія засудила військове вторгнення Росії в Україну, яке порушує її суверенітет та територіальну цілісність.

Польща та Румунія як держави-сусіди та стратегічні партнери також відреагували на ескалацію конфлікту на Сході України. Екс-міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський зауважив, що необхідно переглянути польсько-російські відносини, оскільки статус-кво не може бути збережено, якщо Росія вдається до агресії проти іншої країни. Колишній президент Румунії Т. Бесеску відкрито заявив, що військового нападу на Україну не було, однак Румунія засуджує дії РФ, яка допомагає сепаратистам із самопроголошених республік ЛНР та ДНР.

Екс-президент Франції Ф. Олланд також висловив підтримку Україні. На його думку, присутність російських військових на території нашої держави є неприйнятною. Колишній міністр закордонних справ Швеції К. Більдт наголосив на тому, що зараз людство є свідком боїв між регулярними силами Росії та України. Екс-прем'єр-міністр Великої Британії Д. Кемерон заявив, що «Росія повинна зупинити переміщення бронетехніки через її кордон в Україну і стати на шлях політичного врегулювання конфлікту або поплатитися новими санкціями». Канцлер ФРН А. Меркель також згадала у своїй промові про можливість запровадження Євросоюзом нових санкцій проти РФ через погіршення ситуації у зоні бойових дій. Уряд Іспанії висловив свою стурбованість інформацією про вторгнення російських збройних сил на територію України, адже такі дії є очевидним порушенням суверенітету, незалежності, єдності та територіальної цілісності України [97].

Колишній Верховний представник Європейського Союзу із закордонних справ і політики безпеки К. Ештон 13 квітня 2014 р. висловила занепокоєння стосовно подій на Сході України та зазначила, що Євросоюз високо цінує зусилля української влади у проведенні операцій щодо забезпечення правопорядку за допомогою мирних засобів. К. Ештон наполегливо порадила Росії «відвести свої війська від кордону України і припинити будь-які подальші дії, що ставлять за мету дестабілізувати країну» [44].

У своїй діяльності всі країни світу повинні керуватися положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй та іншими міжнародними договорами. Зокрема деякі міжнародні угоди гарантують територіальну цілісність певних країн. Стосовно України зауважимо, що окрім Статуту ООН, до таких договорів належить Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [166, с. 147–148]. Відповідно до Меморандуму, підписаного 5 грудня 1994 р. у м. Будапешті президентами України, Російської Федерації і США та прем'єр-міністром Великої Британії, ці держави зобов'язалися поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України; утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом ООН [93]. Гібридна війна РФ проти нашої держави стала доказом неефективності Меморандуму як засобу забезпечення суверенітету та існуючих кордонів України.

Гарантії безпеки України містяться й у Меморандумі про підтримку миру та стабільності в Співдружності Незалежних Держав (СНД), підписаному 10 лютого 1995 р. у м. Алмати президентами Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, РФ, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану та України. Згідно з Меморандумом держави-учасниці Співдружності взяли на себе зобов'язання утримуватися від військової, політичної, економічної та інших форм тиску одна на одну; припинити у відповідності зі своїм національним законодавством створення і діяльність на своїх територіях організацій, груп або окремих осіб, спрямованих проти незалежності, територіальної цілісності і недоторканності кордонів або на загострення міжнаціональних відносин, а також на зазіхання ззовні на державний устрій держав, що підписали цей Меморандум. Також країни-члени СНД підтверджують непорушність існуючих кордонів один одного і виступають проти будь-яких дій, що підривають їхню непорушність;

зобов'язуються утримуватися від будь-якого прямого або непрямого втручання у внутрішні справи іншої держави-учасниці, що підписали цей Меморандум, та не підтримувати на території інших держав-учасниць сепаратистські рухи, а також сепаратистські режими, якщо такі виникнуть; не встановлювати з ними політичних, економічних і інших зв'язків; не допускати використання ними територій і комунікацій держав-учасниць Співдружності; не надавати їм економічної, фінансової, військової та іншої допомоги [94]. Отже, окуповавши АР Крим, допомагаючи сепаратистам із самопроголошених республік ДНР та ЛНР, беручи безпосередню участь у гібридній війні проти України, РФ порушила низку норм міжнародного права та не дотримується міжнародних угод, підписантом яких вона виступає.

У пошуках мирних шляхів врегулювання конфлікту міжнародна спільнота та Україна ініціювали Мінські домовленості, підписані офіційними представниками ОБСЄ, України, РФ та самопроголошених «республік». Вони включають Мінський протокол від 5 вересня 2014 р., Мінський меморандум від 19 вересня 2014 р. та Мінський комплекс заходів від 12 лютого 2015 р., що слугують основою для роботи Нормандського формату за участі Німеччини, Франції та Тристоронньої контактної групи, до якої входять представники України, ОБСЄ та РФ. Від 2015 р. дотепер РФ не виконує прийняті зобов'язання з реалізації комплексу передбачених заходів щодо припинення вогню в зоні проведення бойових дій на Донбасі, відведення важкого озброєння та ін. [118].

Запроваджений від липня 2020 р. за посередництва ОБСЄ в рамках Мінського формату режим повного та всеосяжного припинення вогню є політичним механізмом деескалації конфлікту, що виявився недостатньо ефективним у зв'язку з недотриманням його умов російськими окупаційними військами в ОРДЛО. Спеціальна моніторингова місія (СММ) ОБСЄ, Німеччина, Франція та ЄС здійснюють спостереження та контроль за реалізацією домовленостей. Вони дійшли висновку, що регулярні провокації на лінії

розмежування з боку збройних формувань РФ, ставлять під загрозу виконання заходів стосовно посилення режиму припинення вогню.

Проблеми з виконанням Мінських угод пов'язані, насамперед, із намірами Кремля заморозити цей конфлікт, як і інші конфлікти на пострадянському просторі, щоб отримати додаткові важелі впливу на економічний розвиток України. Росія фактично продовжує вести гібридну війну в Україні, підтримуючи сепаратистів тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської областей. Проте не можна загалом домовленості в Мінську вважати зовсім безрезультатними, адже були досягнуті такі практичні результати, що мають гуманітарне значення, як відновлення водопостачання по лінії розмежування та обмін заручниками, наприклад за період від 17 червня 2014 р. до 16 травня 2019 р. вдалось знайти та/або звільнити 3240 осіб [52]. Крім цього, відкрита незацікавленість країни-агресора у конструктивному діалозі щодо виконання Мінських угод є своєрідним бар'єром для зняття чи пом'якшення санкцій з боку ЄС та США, що перешкодило РФ реалізувати проєкт «Новоросія» та прокласти сухопутний коридор до тимчасово окупованого Криму.

Вважаємо, що за допомогою міжнародних форматів Україні шляхом посилення політичного тиску на державу-агресора вдасться врегулювати конфлікт на Донбасі, подолати наслідки сепаратизму та відновити територіальну цілісність держави. Керівництву країни варто переосмислити досвід, отриманий під час застосування методів переговорної дипломатії та міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму. Від початку російської агресії 2014 р. Спеціальна місія ОБСЄ з моніторингу надає допомогу українській владі за підтримки США та Європейського Союзу. Наступним етапом переговорного процесу стали зустрічі у форматі Трьохсторонньої контактної групи за участю представників України, ОБСЄ та РФ, та у Нормандському форматі у складі представників України, Німеччини, Франції та Росії [147].

Діалог в багатосторонньому форматі на вищому політичному рівні для стабілізації ситуації в регіоні, де сепаратизм становить загрозу територіальній цілісності держави, застосовують не вперше в Європі. У процесах врегулювання конфліктів на Балканах брали участь ООН, Європейський Союз (до 1992 р. – Європейське Співтовариство), НАТО, ОБСЄ та Сполучені Штати Америки. Для недопущення ескалації конфлікту в Федеративній Югославії навесні 1991 р. була створена так звана «трійка» в складі лідерів держав-головуючих у ЄС, яку згодом реорганізували в Конференцію Європейського співтовариства з Югославії в Гаазі (1992 р. її назву змінили на Міжнародну конференцію з колишньої Югославії, скор. МККЮ).

Загалом спочатку Євросоюз прагнув підтримати федеральний центр, зберегти територіальну цілісність Югославії та запобігти спробам виходу з федерації Словенії й Хорватії. Для досягнення цієї мети Європейський Союз планував надати багатомільярдну фінансову допомогу та запропонувати пріоритетне співробітництво з ЄС. Проте у зв'язку з початком військових дій у СФРЮ виникла необхідність у переформатуванні інституційної складової міжнародного миротворчого діалогу, істотні розбіжності зовнішньостратегічних інтересів провідних держав ЄС (ФРН, Великої Британії та Франції) щодо питань збереження територіальної цілісності Югославії завадили успішній реалізації європейської політики з врегулювання західнобалканського конфлікту [96]. Неефективні спроби посередництва Євросоюзу в процесі відновлення миру та протидії сепаратизму в СРЮ зумовили розширення формату багатостороннього діалогу. Функції ліквідованої МККЮ 2 лютого 1994 р. взяла на себе Контактна група, що складалася з представників США, РФ, Великої Британії, Франції та Німеччини.

Діяльність Європейського Союзу як міжнародного посередника щодо врегулювання сепаратистських конфліктів на території колишньої Югославії лише частково була ефективною, адже визнання незалежності нових республік державами-членами ЄС не змогло стримати ескалацію конфлікту та поширення міжетнічної напруженості на території інших балканських країн. Незважаючи

на те, що ООН та НАТО локалізували збройний конфлікт завдяки скоординованим дипломатичним, військовим та економічним заходам, досі існує потреба у пошуку дієвих механізмів протидії сепаратизму в Косово та шляхів ефективного повоєнного розвитку БіГ.

Оскільки Європейський Союз реалізує санкційні заходи задля дотримання прав людини, підтримки демократії та боротьби з тероризмом і т. п., зважаючи на сучасні реалії, ефективність таких економічних інструментів тиску на певних акторів міжнародної політики є високою. Після початку збройного українсько-російського конфлікту 2014 р. перед Євросоюзом постало надскладне завдання – підтримати вирішення безпекової кризи в *Україні* шляхом відновлення законною українською владою контролю в Донецькій і Луганській областях та в АР Крим. Європейська Рада ЄС переконана, що зупинити агресора можливо лише мирними засобами, зокрема використовуючи *режим міжнародних санкцій*. У 2014 р. було запроваджено економічні санкції проти Російської Федерації, які передбачали заборону діяльності низки юридичних і фізичних осіб на території інших країн та/ або замороження їхніх активів, певні обмеження для російського експорту та імпорту. Мета введення в дію санкцій – ослабити Росію, щоб вона не мала змоги фінансувати та надавати озброєння терористам на Сході України, змусити її виконувати Мінські домовленості, й у такий спосіб припинити гібридну війну. Санкції проти РФ, які вводили поетапно, стали невід’ємною складовою міжнародної реакції на збройну агресію Росії проти України. Від 2014 р. щороку Європейський Союз переглядає та продовжує дію антиросійських санкцій, оскільки держава-агресор дотепер становить загрозу територіальній цілісності та суверенітету України.

Парламентська асамблея Ради Європи також запровадила санкції щодо Росії в квітні 2014 р. Зокрема, російську делегацію позбавили права голосу в Асамблеї, права бути представленою в її керівних органах, брати участь у місіях зі спостереження за виборами та призначати доповідачами членів делегації РФ у ПАРЄ. Отже, міжнародні санкції ефективно доповнили комплекс інших міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму, які

використовують провідні держави світу та міжнародні організації з метою припинення збройної агресії й систематичного порушення норм міжнародного права Росії на тимчасово окупованих територіях Донбасу та Автономної Республіки Крим. Запровадження санкцій дало змогу світовій спільноті здійснювати тиск на зовнішню політику РФ та обмежувати її військовий і економічний потенціал, що дестабілізує безпекову ситуацію в Європі. Попри гнучкість та широкий діапазон санкцій, вони мають незначний вплив на політичні рішення, які ухвалює російська влада.

Окрім санкцій, за певних обставин застосовують *міжнародні фінансові механізми* задля припинення сепаратистських конфліктів у державах Європи. Наприклад, у Каталонії вони передбачали відтік іноземного капіталу з автономії, адже восени 2017 р. близько 700 компаній, а також великі банки, вивели свої активи з Каталонії й перемістили офіційні представництва в інші регіони Іспанії від часу проведення референдуму 1 жовтня 2017 р. [224]. Звісно, прогнози експертів можуть й не справдитися щодо сумнівних перспектив існування економічно розвиненої незалежної Каталонії, проте факт залишається фактом: політична криза в автономії мала значний негативний вплив на фінансовий стан та економічну ситуацію в регіоні. Водночас виклики національній безпеці окремих держав можуть спричинити дестабілізацію системи міжнародної безпеки не лише в Європі, але й у цілому світі. Тому пріоритетами політики Євросоюзу і держав-членів є спільна протидія сепаратистським тенденціям як потенційній загрозі територіальній цілісності та національній безпеці, а також поглиблення співробітництва щодо формування європейського безпекового простору.

Наголосимо, що передумовами посилення сепаратистських настроїв каталонців стали не лише історичні та етнічні, але й економічні чинники. В умовах фінансово-економічної кризи 2008 р. каталонські націоналісти, невдоволені податковою та економічною політикою центральної влади через несправедливий розподіл видатків з державного бюджету, провели серію неофіційних консультативних референдумів у 2009–2010 рр. на рівні

муніципалітетів щодо утворення незалежної від Іспанії держави Каталонія. Напередодні референдуму 2017 р. частка Каталонії у ВВП Іспанії максимально зросла до 20,2 % [263]. Такий фінансовий механізм поступово посилював у каталонців відчуття несправедливості та бажання відокремитись, щоб позбавитися «васальної залежності». На даний момент у Каталонії надалі здійснюється пряме правління з центру, і ймовірно, якщо виникне потреба, буде застосовано нові фінансові та інші механізми з метою чинення тиску на регіональний парламент та самих каталонців безпосередньо.

Розвиток Спільної зовнішньої та безпекової політики й Європейської політики безпеки і оборони сприяв початку миротворчої діяльності Європейського Союзу, в ході якої використовували *механізм миротворчих і моніторингових місій*. Наголосимо, що миротворчим операціям ЄС передували моніторингові, зокрема Місія спостерігачів від Європейського Співтовариства на території Західних Балкан, основні функції якої від липня 1991 р. передбачали спостереження за політичною ситуацією, станом міжетнічних відносин та регулювання питань, пов'язаних з біженцями. Місію трансформували 22 грудня 2000 р. в Місію спостерігачів ЄС і з того часу вона забезпечувала політичну присутність Євросоюзу в БіГ, Хорватії, СРЮ, Албанії та Македонії. Першою миротворчою місією сил ЄС стала Військова операція Європейського Союзу в Колишній Югославській Республіці Македонія (англ. European Union Military Operation in the Former Yugoslav Republic of Macedonia, скор. EUFOR). У її рамках відбулася операція «КОНКОРДІЯ» (англ. «CONCORDIA») (31 березня – 15 грудня 2003 р.), що змінила операцію НАТО «Союзна гармонія» (англ. «Allied Harmony») в Македонії, діяльність якої полягала в гарантуванні дотримання Охридської угоди сторонами конфлікту, патрулювання територій проживання албанців на кордоні з Косово. Успішна реалізація місії EUFOR створила сприятливі умови для початку роботи поліцейської місії «ЄВРОПОЛ ПРОКСІМА» (англ. «EUROPOL PROXIMA») в грудні 2003 р. Насамперед, поліцейські з держав-членів Євросоюзу допомагали македонському уряду підтримувати конституційний лад в країні та боротися зі

злочинністю. Відповідно до Дейтонської угоди 1995 р. Поліцейська місія Європейського Союзу (англ. the European Union Police Mission, скор. EUPM) в січні 2003 р. розпочала свою діяльність у Боснії і Герцеговині та забезпечила створення ефективної загальнодержавної поліцейської системи і це спричинило початок переговорів щодо встановлення безвізового режиму між БіГ та ЄС. Завданнями військової місії Євросоюзу під назвою «АЛТЕЯ» (англ. «ALTHEA»), що триває до тепер, є підтримка навчання збройних сил БіГ, приведення їх у відповідність до стандартів Північноатлантичного альянсу та сприяння забезпеченню безпеки в державі [302].

Відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН № 1244 від 10 червня 1999 р. була започаткована Місія верховенства права Європейського Союзу в Косово (EULEX) у 2008 р. [320]. Основними завданнями місії, передбаченими її поточним мандатом на період до 14 червня 2021 р., є підтримка на належному рівні верховенства права в Косово.

Оскільки в Україні, як і в Косово, ситуацію не було врегульовано остаточно, виникла потреба задіяти міжнародних спостерігачів, щоб прискорити встановлення реального перемир'я між сторонами. На сучасному етапі головну роль у врегулюванні збройного конфлікту на Донбасі відіграє Організація з безпеки і співробітництва в Європі як найбільша в світі регіональна безпекова організація, яка за необхідності надає допомогу своїм державам-членам. Зокрема така особливість діяльності Організації стосується й України, адже Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в нашій державі розпочала свою роботу 21 березня 2014 р. після отримання запиту від українського уряду та ухвалення консенсусного рішення усіма країнами-учасницями ОБСЄ. Насамперед, Місія покликана неупереджено та об'єктивно спостерігати за ситуацією в Україні, звітувати про неї та сприяти налагодженню відносин між сторонами конфлікту [45]. Оскільки завдяки моніторингу, який щодня здійснюють неозброєні спостерігачі ОБСЄ, міжнародне співтовариство володіє надійним джерелом інформації, Місія

продовжує роботу на Сході України з метою сприяння відновленню миру в регіоні за допомогою «м'якої сили» [60].

Вважаємо, що Європейський Союз розуміє важливість збереження територіальної цілісності держав світу, насамперед, тих, що входять до його складу, та протидії сепаратизму, тому докладає зусиль для попередження виникнення дезінтеграційних тенденцій. Сепаратистські рухи істотно посилилися в багатьох державах-членах Європейського Союзу. Це пов'язано з тим, що в історичному минулому колишні імперії розширили свої просторові межі в Європі шляхом анексії територій сусідніх країн. Після краху колоніалізму у другій половині ХХ ст. утворилися багатоетнічні держави (Велика Британія, Іспанія, Франція та ін.), в яких існують історико-географічні регіони з вираженою етнонаціональною ідентичністю. Тривала консолідація та політизація цих місцевих етнічних спільнот, їхнє прагнення до відокремлення на основі права народів на самовизначення, є головними причинами посилення сепаратистських настроїв у суспільстві. Переважно економічні чинники та етнокультурна ідентичність, яка ґрунтується на спільній мові, культурі та історії, відіграють значну роль у розвитку сепаратистських рухів [196, с. 176].

Лояльна регіональна політика Євросоюзу щодо регіонів держав-членів певною мірою зумовила поширення ідей сепаратизму в окремих країнах. Розширення політичних повноважень автономних регіонів (спільнот) та можливість представляти власні інтереси в інституціях ЄС сприяли розвитку паралельної дипломатії в умовах регіоналізації, зокрема в Іспанії [35]. Це додало сепаратистам упевненості в успішній реалізації національних цілей у боротьбі за державно-політичне самовизначення та здобутті незалежності від держави-суверена. Крім того, протягом останніх кількох років національні політичні партії, використовуючи сепаратистську ідеологію, здобували перемогу на парламентських виборах у своїх країнах, отримували місця у Європейському Парламенті, де вони мають змогу лобіювати власні інтереси і впливати на європейську політику.

Хоча Європейський Союз не навмисно сприяв активізації сепаратистських настроїв у Шотландії (як частина Великої Британії входила до складу Євросоюзу до 1 лютого 2020 р.), Каталонії та інших регіонах своїх держав-членів, підтримки від керівництва головних інституцій ЄС прихильникам сецесії годі й чекати. Причиною цього стало проголошення доктрини Баррозу. Названа на честь экс-президента Європейської Комісії Ж. М. Баррозу та запропонована 2011 р., доктрина унеможлиблює автоматичне приєднання країни до ЄС після того, як вона відокремилася від однієї з держав-членів. Їй необхідно самостійно пройти всі етапи євроінтеграційного процесу. Також важливою умовою для кандидатів на вступ є відсутність територіальних суперечок із сусідами [332].

У європейському праві не існує норм, які б регламентували ситуацію, за якої певний регіон виходить зі складу держави-члена ЄС та проголошує незалежність. У Лісабонському договорі 2007 р. є лише положення про те, як діяти, коли країна-учасниця має намір вийти зі складу Євросоюзу [204]. Отож у майбутньому, коли одному з регіонів, що прагне відокремлення, вдасться реалізувати свій задум, під час прийняття рішень стосовно нового актора міжнародних відносин голови інституцій ЄС, глави держав та урядів керуватимуться доктриною Баррозу. Незважаючи на те, що більшість територій в Іспанії, Італії, Бельгії та Великій Британії, де панують сепаратистські тенденції, сьогодні є політично та економічно важливими, їхнім лідерам не варто розраховувати на збереження членства в Євросоюзі після набуття статусу суверенної держави. Також цілком недоречно з боку сепаратистів виправдовувати свої наміри відокремитися та називати це правом на сецесію, апелюючи до ст. 2 Договору про Європейський Союз 1992 р., у якій йдеться про основні цінності демократії та верховенства права в ЄС [352, ст. 2, с. 11–12].

Оскільки сепаратисти в своїй діяльності застосовують інколи й збройні методи, Євросоюз, який позиціонує себе як гарант безпеки та стабільності в Європі, повинен бути готовим до непередбачуваних сценаріїв розвитку подій.

Європол як правоохоронний орган ЄС з 1999 р. надає аналітичну, технічну та фінансову підтримку державам-членам у сфері попередження й боротьби з тероризмом та міжнародними злочинами, зокрема – незаконною торгівлею наркотиками, автотранспортом, торгівлею людьми, виготовленням фальшивих грошей та інших платіжних засобів, відмиванням грошей. Оскільки сепаратисти часто застосовують силу, щоб реалізувати свої плани, Європолу доводиться втручатися у ситуацію. Зокрема в 2018 р. відбулося 83 сепаратистські терористичні атаки в Євросоюзі. Здебільшого загрози національній безпеці виникали у Країні Басків в Іспанії, Північній Ірландії у Сполученому Королівстві та на Корсиці у Франції [261, с. 53–54]. Свого часу цей правоохоронний орган надавав допомогу національним урядам, що протидіяли терористичній діяльності ЕТА, ІРА та Фронту національного визволення Корсики. У Країні Басків 1959 р. виникла ліворадикальна сепаратистська терористична організація ЕТА у відповідь на утиски з боку іспанської влади. Вона боролася за відокремлення регіону від Іспанії та створення окремої держави, до якої мала входити і частина території сусідньої Франції, де також проживають баски.

Для запобігання проявам сепаратизму, підвищення ефективності боротьби з транскордонною організованою злочинністю дедалі більше уваги на міжнародному рівні відводиться розвиткові правоохоронного співробітництва. Європейський Союз запроваджує нові інструменти поліцейського співробітництва з третіми державами, зокрема з Україною. Основою двостороннього співробітництва нашої країни з ЄС є делегування на наддержавний рівень окремих нормативно визначених повноважень МВС України у сфері боротьби зі злочинністю. Завдяки тісній взаємодії вітчизняних правоохоронних органів з Європолем на основі Угоди про стратегічне співробітництво здійснюється ефективна діяльність щодо виявлення, припинення та попередження злочинів. На думку М. Сіранта, скоординована діяльність Європейського поліцейського офісу може стати запорукою

успішності боротьби із сепаратизмом у державах-членах Європейського Союзу [158, с. 359–360].

Працівники Європейського центру боротьби з тероризмом, що є підрозділом Європолу, щороку затримують близько 1 тис. осіб, яких підозрюють у тероризмі. Крім того, ця установа правопорядку ЄС докладає чимало зусиль, щоб запобігти виникненню терактів та не допустити людських жертв. Європейський центр боротьби з тероризмом працює над збором та аналізом даних спецслужб та органів безпеки держав-членів Європейського Союзу. Однак не всі країни надають Європолу необхідні дані й це ускладнює його роботу. Загалом сьогодні ЄС демонструє доволі прагматичні підходи до протидії тероризму.

Після самопроголошення незалежності Косово 17 лютого 2008 р. розпочалася активізація радикальних сепаратистських настроїв у Європі [108]. Враховуючи ці обставини, державам-членам Євросоюзу дедалі важче знайти шляхи розв'язання конфліктів навіть на засадах компромісу та активного співробітництва урядів.

На перший погляд може здатися, що ефективна реалізація Європейським Союзом регіональної політики, заснованої на принципах солідарності та субсидіарності, мала б захистити держав-членів від виникнення загрози сепаратизму. Насправді, ситуація є кардинально протилежною, адже саме з такими проблемами зараз зіштовхнувся ЄС [203]. Сьогодні регіони держав-членів Європейського Союзу мають реальну можливість на законних підставах вийти на міждержавний та наднаціональний рівень у межах ЄС за вирішення питань у різних сферах суспільного життя. Цими перевагами користуються сепаратисти, які прагнуть зберегти свою ідентичність і, на їхню думку, реалізацію цих прав гарантує ЄС.

Очевидно, що запровадження регіональної політики ЄС мало чимало переваг, зокрема, подальшу децентралізацію влади у федеративних та унітарних державах та можливість делегувати владні повноваження від центральних органів на нижчі рівні. Отож регіони отримують більшу

автономію та змогу реалізовувати власні інтереси, які часто не збігаються із загальнонаціональними. Невдоволеність регіональних політичних еліт та співтовариств неспроможністю центральної влади забезпечувати їхні потреби та інтереси, спонукає їх шукати шляхи розширення автономії або й здобуття незалежності. Крім того, безпосереднє співробітництво з інститутами ЄС видається доволі привабливим, адже до думки невеликих держав-членів Євросоюзу інколи частіше дослухаються, коли ухвалюють певні рішення. Також вони мають кращий доступ до отримання фінансової допомоги. Загалом для регіонів Європейський Союз слугує інструментом, за допомогою якого створюються транснаціональні мережі.

Ключовим елементом регіональної політики є багаторівневе управління, під яким, відповідно до Білої книги про багаторівневе управління від 2009 р., розуміють скоординовані зусилля з боку Євросоюзу, держав-членів та місцевих і регіональних органів влади, які засновані на партнерстві та спрямовані на розробку й реалізацію політики ЄС [346]. Комітет регіонів ЄС 2014 р. схвалив Хартію багаторівневого управління в Європі, де значну увагу приділено саме місцевому та регіональному рівням. У Хартії визначено основні фундаментальні принципи багаторівневого управління у державах Європи, такі як: прозорість та відкритість процесу ухвалення політичних рішень; ефективність, згуртованість та бюджетна синергія між усіма рівнями управління; субсидіарність та пропорційність у процесі розробки політики; захист основних прав інституцій на всіх рівнях управління.

Загалом про особливості багаторівневого управління вперше згадується в 90-х роках ХХ ст. у наукових публікаціях Л. Хуге і Г. Маркса. Останній у своїй праці «Структурна політика та багаторівневе управління в ЄС» (1993) розглядав його як «систему постійних переговорів між пов'язаними один з одним урядами на різних територіальних рівнях» [299]. Оскільки визнання компетенції усіх управлінських рівнів, що взаємно перетинаються, дає змогу учасникам співпрацювати на різних рівнях багаторівневого управління, його можна розглядати як інструмент для запобігання сепаратизму в державі.

Зважаючи на сучасні реалії, до управління процесами запобігання сепаратистським проявам в Україні варто залучити регіональний і місцевий рівні, адже на них діє низка органів державної влади та місцевого самоврядування [161]. Проте на першому місці у цій системі має залишатися національний рівень, адже саме держава здійснює перерозподіл влади. Обрання курсу на децентралізацію та наділення органів місцевої влади ширшими повноваженнями можуть попередити виникнення сепаратистських настроїв у регіонах. Однак варто пам'ятати, що у кожній державі такі процеси відбуваються по-різному та й причини появи відцентрових тенденцій часто різняться.

Деякі держави-члени Європейського Союзу вже мають досвід проведення деволюції, тобто форми децентралізації, за якої регіон отримує певну частину повноважень у законодавчій та виконавчій сферах. Центральна влада залишає за собою право скасовувати дії рішень місцевих органів влади за визначених задалегідь обставин. Існування тривалих державницьких традицій у Шотландії та Каталонії, їхня політична активність і прагнення створити власні національні держави виявились головними передумовами процесів деволюції у Великій Британії та Іспанії. Як відомо, Шотландське королівство утворене за дев'ять століть до приєднання до складу Сполученого Королівства, а графство Барселона постало на карті світу у X ст. Фактично з втратою незалежності серед шотландців та каталонців поступово зароджувався та розвивався етнічний сепаратизм, який досі має значну підтримку в цих регіонах [115].

У контексті процесів регіоналізації в ЄС значну увагу приділяють проблемам демократичності державного управління, територіальної децентралізації, підвищення ролі місцевого самоврядування, залучення громадськості до прийняття управлінських рішень та ін. Держави-члени Європейського Союзу нагромадили значний практичний досвід з реформування системи адміністративно-територіального устрою. Найважливіше значення у цій сфері має принцип субсидіарності у функціонуванні територіальних громад, що передбачає чіткий розподіл повноважень між органами державної влади та

місцевого самоврядування. Сьогодні на рівні ЄС загальноприйнятим є адміністративно-територіальний поділ держави відповідно до вимог Номенклатури територіальних одиниць для статистики (Nomenclature of Territorial Units for Statistics, NUTS), тобто єдиної системи класифікації, розробленої з метою надання фінансових ресурсів регіонам. NUTS налічує п'ять рівнів: NUTS – 1–3 є регіональними, а NUTS 4–5 – місцевими одиницями регіональної статистики Євросоюзу [125]. До регіонів першого рівня NUTS 1 належать суб'єкти федерації, автономні утворення, великі регіони, до другого рівня – провінції, департаменти, урядові округи, до третього – графства, префектури. Території, що є меншими за NUTS 3, зараховують до NUTS 4, а первинні, базові одиниці – до NUTS 5. Критерієм визначення рівнів NUTS для територіальних одиниць є чисельність населення, що у них проживає [105].

Загалом реформи територіальних структур у державах ЄС мали на меті формування стабільної системи управління на регіональному та місцевому рівнях, тому відповідно до національних потреб відбувалися різними шляхами: змінювалася кількість територіально-ієрархічних рівнів, укрупнювались або, навпаки, подрібнювались територіальні одиниці. На сучасному етапі в Україні після вивчення європейського досвіду триває другий етап адміністративно-територіальної реформи, розпочатої 2014 р., без зміни кількості територіально-ієрархічних рівнів, проте відбувається об'єднання адміністративних одиниць. Використання досвіду європейських країн повинно допомогти створити ефективну та уніфіковану модель статистичного моніторингу, на основі якої можливою буде реалізація гнучкої регіональної політики, оскільки цього вимагають сучасні політичні та економічні процеси у світі. Безумовно, система NUTS є одним із найважливіх засобів європейської інтеграції, впровадження якої, здебільшого, супроводжується децентралізацією та європеїзацією.

Концепція «Європи регіонів» могла б бути альтернативою для прихильників ідеї відокремлення від держави-суверена. Заснування Комітету регіонів відповідно до Угоди про Європейський Союз 1992 р. дало змогу представникам місцевих органів влади консультувати ЄС з питань регіональної

політики та лобіювати власні інтереси. Діяльність Комітету спрямована на залучення регіонів до процесів вироблення політики Євросоюзу, хоча обсяг делегованих державами-членами повноважень окремим адміністративно-територіальним одиницям різняться [247]. Крім того, єврорегіони як юридично закріплені форми транскордонного регіонального співробітництва між територіальними громадами або органами державної влади прикордонних регіонів кількох держав, що мають спільний кордон, відіграють важливу роль в інтеграційних процесах в Європі та сприяють налагодженню діалогу між сусідніми країнами з метою співробітництва самоврядних одиниць [19].

Науковець М. А. Мосора переконаний, що завдяки реалізації концепції «Європи регіонів» сепаратистська діяльність перейшла з активної фази у пасивну у держава-членах Європейського Союзу. Насамперед, це пов'язано з високими стандартами в етнополітиці країн-учасниць ЄС, дотримання яких сприяло деескалації багатьох сепаратистських конфліктів у Європі. Загалом регіоналізація відіграє важливе значення, зважаючи на сучасні процеси європейської інтеграції, хоча її часто розглядають як реакцію з боку центральних органів виконавчої влади на місцевий регіоналізм [100]. Оскільки існують певні чинники, що обмежують прагнення сепаратистів, вони надають перевагу отриманню статусу автономії регіоном, а не дезінтеграційним процесам у державі. Вагомим стримуючим чинником у динаміці сепаратистських прагнень окремих регіонів є також питання їхнього майбутнього членства в ЄС і саме концепція «Європи регіонів» стала позитивним кроком на шляху до консолідації європейської спільноти.

Отже, на сучасному етапі сепаратистські рухи в європейських державах стимулюють безпекове напруження не лише в Європі, а й в усьому світі. Хоча країни по-різному реагують на загрози і прояви сепаратизму та застосовують власні підходи й механізми протидії цьому явищу, ЄС, Рада Європи та ОБСЄ залишаються прихильниками та до певної міри гарантами збереження територіальної цілісності європейських країн та непорушності їхніх кордонів. Як відомо, час від часу сепаратисти застосовують збройні методи боротьби,

зокрема – терористичні акти у Країні Басків, Північній Ірландії, на Корсиці та в інших регіонах, що прагнуть відокремитися від своєї держави-суверена. Часто прихильники сецесії посилаються на ст. 3 Договору про ЄС, у якій зазначено: «Союз поважає своє багате культурне та мовне розмаїття й забезпечує захист та подальше збагачення культурної спадщини Європи» [352]. Однак втілення в життя задумів сепаратистів суперечитимуть таким принципам міжнародного права, як територіальна цілісність держави та непорушність державних кордонів. Саме тому Європейський Союз, Рада Європи, ОБСЄ та ряд інших міжнародних організацій підтримують країни в протидії сепаратизму. Для реалізації цього першочергового завдання важливе значення має мережева взаємодія урядових структур різного рівня, а також співробітництво між головними інституціями на національному та міждержавному рівнях. Проведення регіональної політики ЄС, що істотно розширює повноваження регіонів та надає більше влади органам місцевого самоврядування, є успішним, а багаторівневе управління можна розглядати як ефективний інструмент запобігання сепаратизму. Хоча деякі регіони в державах-членах Європейського Союзу продовжують боротися за здобуття незалежності, насамперед, йдеться про Каталонію.

Ідентичність, яка ґрунтується на спільній мові, культурі та історії, відіграла значну роль у розвитку сепаратистських рухів у Країні Басків та Каталаної в Іспанії, адже у пам'яті басків та каталонців глибоко закарбувалися спогади про репресії, порушення культурних та мовних прав. Проте не завжди відмінності в культурній та мовній ідентичності використовують у боротьбі за незалежність від держави-суверена. Яскравим прикладом є Шотландія, яка не зловживає цим чинником. Зазвичай, сепаратисти вдало застосовують комунікаційні технології та транснаціональні мережі для організації політичних дій і залучення підтримки діаспори.

Використання Європейським Союзом, Радою Європи та ОБСЄ міжнародно-правових механізмів, механізмів визнання/невизнання незалежності нового державного утворення, діалогу в багатосторонньому

форматі, режиму міжнародних санкцій, міжнародних фінансових механізмів та механізмів миротворчих і моніторингових місій в Україні, Молдові, Іспанії та балканських країнах у деяких випадках дозволило припинити збройні сепаратистські конфлікти за допомогою дипломатичних інструментів або принаймні завершити активні фази протистоянь в окремих регіонах. Відмінною рисою між випадками сепаратизму в Україні та державах-членах ЄС є те, що в нашій країні це явище має гібридний характер та є інспірованим й підтримуваним ззовні.

У випадку з Каталонією Європейський Союз продемонстрував свою політичну підтримку Іспанії, її територіальній цілісності та непорушності державних кордонів. З метою попередження виникнення подібної ситуації в інших регіонах ЄС необхідно з'ясувати об'єктивні причини, які спровокували загострення відносин між центральною та місцевою владою, та спробувати вирішити існуючі проблеми, враховуючи вплив ззовні та спроби дестабілізувати Євросоюз. У контексті українського питання внутрішні проблеми послаблюють Європейський Союз та його позиції на міжнародній політичній арені, змушуючи його сконцентруватися на вирішенні власних нагальних питань, а не на поглибленні європейської інтеграції України та допомозі нашій державі в протидії російській агресії.

3.3. Проблеми та перспективи застосування міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в державах Європи за участі міжнародних організацій

В умовах актуалізації сепаратистських процесів у багатьох регіонах європейських держав існує об'єктивна потреба у вивченні доцільності та ефективності вибіркового, а в деяких випадках комплексного застосування міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму з метою десепаратизації. Їх по-різному використовували в минулому та можуть брати до уваги в майбутньому ті країни, які постають перед викликами та загрозами сепаратизму.

Задля запобігання поширенню сепаратистських настроїв у регіонах з вираженою етнокультурною ідентичністю, усунення умов для розвитку політичних рухів за відокремлення, а також боротьби з дестабілізуючими наслідками проявів цього суспільно-політичного явища найчастіше держави апелювали до впливових міжнародних акторів, які б підтримали їхній суверенітет і територіальну цілісність. До них належать не лише міжнародні організації такі, як ООН, НАТО, Рада Європи, ЄС чи ОБСЄ, але й провідні держави, зокрема США, Велика Британія, Франція та ін. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН, рішення Міжнародного суду ООН з приводу нелегітимності сепаратистських утворень, миротворчі та моніторингові місії неодноразово ставали головною підтримкою суверенітету і територіальної цілісності держав. Розкриваючи вище роль міжнародних організацій, з'ясували, що координатором міжнародного співробітництва з протидії сепаратизму була та залишається на сучасному етапі Організація Об'єднаних Націй.

Саме міжнародно-правовий механізм вважаємо ефективним у випадках врегулювання кризи в Косово, коли Рада Безпеки ООН резолюцією від 1999 р. підтримала суверенітет і територіальну цілісність Союзної Республіки Югославії. Це певною мірою сприяло посиленню безпеки в Балканському регіоні. Неодноразово ухвалювали резолюції з підтримки пострадянських країн, зокрема України та Молдови. Схвалена 2014 р. резолюція Генеральної Асамблеї ООН передувала формуванню Міжнародної коаліції на підтримку незалежності та територіальної цілісності України. У результаті наша держава отримала політичну, військову, гуманітарну та фінансову допомогу в протидії країні-агресору. Для врегулювання «замороженого» конфлікту в Придністров'ї з ініціативи Молдови та України Генасамблея ухвалила Резолюцію про повне виведення російських збройних формувань з території РМ (2018). Хоча досі РФ не вивела військові підрозділи, дислоковані в Придністровській Молдавській Республіці, проте за активної позиції Президента М. Санду існує більше шансів досягнення успіхів. Порушуючи Статут ООН і норми міжнародного права,

блокуючи розгляд цієї резолюції, Росія вкотре підтвердила своє небажання насправді врегульовувати придністровську проблему.

Виникнення та функціонування самопроголошених республік таких як ПМР або ДНР і ЛНР актуалізує в міжнародно-політичному дискурсі питання чи визнавати, чи не визнавати такі державоподібні (квазідержавні) утворення. На ці питання по-різному реагують суб'єкти міжнародних відносин, виходячи з власних геополітичних інтересів. Механізм визнання/невизнання незалежності нового державного утворення необхідний, щоб встановити офіційні відносини або відмовитися від будь-яких контактів із владою самопроголошеної республіки. За таких обставин суверенна держава, яка втратила контроль над частиною своєї території апелює до авторитетних міжнародних організацій і стратегічних партнерів, які мають значний глобальний або регіональний політичний вплив. Найчастіше звертаються до ООН, членами якої є майже усі незалежні держави, зокрема до її судової інстанції – Міжнародного суду ООН.

У випадку загострення відносин між сторонами конфлікту, що переходить у відкрите збройне протистояння, доцільним буде невідкладне застосування механізму миротворчих місій, міжнародного спостереження та моніторингу для здійснення гуманітарної інтервенції, щоб забезпечити захист прав людини або зупинити геноцид місцевого населення. У ситуації, коли не вдається за допомогою інструментів «м'якої сили» повернути державі неконтрольовані території або принаймні нормалізувати ситуацію у регіоні, світова спільнота може відрядити Спеціального представника Генерального секретаря ООН до самопроголошеного державоподібного утворення, де буде створена тимчасова адміністрація з метою спостереження за прийняттям управлінських рішень і сприяння відновленню миру.

Міжнародний фінансовий механізм у поєднанні з режимом міжнародних санкцій також може бути успішно використаний у конкретних випадках сепаратистських проявів. Запровадження санкцій відіграє важливу роль у втраті фінансових ресурсів для розвитку регіону, який прагне відокремитися від держави-суверена. Наприклад, в Іспанії ці механізми виявилися ефективними,

адже впродовж осені 2017 р. було частково припинено надходження міжнародних інвестицій і виведено іноземний капітал із Каталонії – автономної спільноти, що в односторонньому порядку намагалася вийти зі складу Королівства Іспанія. Зауважимо, що цей міжнародно-політичний механізм доцільно застосовувати у період, коли регіон (адміністративно-територіальна одиниця того чи іншого ієрархічного рівня) лише починає боротьбу за незалежність, оскільки економічні та фінансові чинники можуть зменшити рівень підтримки ідей відокремлення у суспільстві, застерегти сепаратистів від подальших активних дій у майбутньому, що загалом забезпечить сприятливу платформу для діалогу між центральною владою й проблемним регіоном.

Загалом на сучасному етапі перспективи сепаратистських регіонів реалізувати свої цілі залишаються не надто оптимістичними. Насамперед, це стосується територій, які прагнуть відокремитися від деяких держав-членів Європейського Союзу, особливо, коли йдеться про можливості міжнародного визнання незалежності в односторонньому порядку самопроголошених державоподібних утворень. Як приклад такого регіону пропонуємо розглянути Каталонію, зробивши прогнози щодо її майбутнього з урахуванням певних обставин.

По-перше, проблеми виникатимуть ще на етапі визнання незалежності Каталонії іншими суб'єктами міжнародних відносин, оскільки більшість із них не підтримують одностороннього відокремлення регіонів без згоди держави-суверена. Насамперед, це пов'язано з тим, що в ХХІ ст. у багатьох державах через диспропорції соціально-економічного розвитку територій або через етнокультурні, мовні чи релігійні протиріччя існують власні регіони, в яких панують сепаратистські настрої. У деяких із них поступово зростає популярність політичних партій і рухів сепаратистського спрямування. Тому такі держави не підтримають прагнення каталонців, щоб не спровокувати так званий «принцип доміно», коли інші регіони один за одним проголошуватимуть незалежність, беручи за приклад Каталонію.

По-друге, відповідно до доктрини екс-президента Європейської Комісії Ж. М. Баррозу автоматичне приєднання до Європейського Союзу Каталонії після проголошення її незалежності буде неможливим. Новоствореній державі потрібно буде проходити всі етапи для кандидатів на вступ до ЄС, щоб відповідати критеріям членства [198]. Іншим аргументом не на користь каталонців є те, що жодна країна-кандидат на вступ не зможе приєднатися, доки матиме територіальні суперечки з сусідніми державами, у випадку з Каталонією маємо на увазі Іспанію. Отже, на сучасному етапі питання членства в Євросоюзі є вагомим стримуючим чинником виходу зі складу Королівства Іспанії.

По-третє, після референдуму впродовж осені 2017 р. Каталонія зазнала фінансових і економічних втрат через те, що транснаціональні компанії та банки перемістили свої представництва в інші іспанські регіони. Для забезпечення сталого розвитку національної економіки потрібно буде шукати нових інвесторів. Зважаючи на це, можна припустити, що, будучи незалежною державою, Каталонія не зможе позиціонувати себе як економічна потуга, якою вона була в Іспанії як найбагатша автономна спільнота королівства. Туризм, який приносить найбільше прибутків Каталонії, невідомо чи залишатиметься такою ж розвинутою галуззю економіки після проголошення незалежності. Крім того, в умовах поширення пандемії COVID-19, туристична індустрія зазнала найбільших втрат. Також необхідним стане введення в обіг нової валюти, оскільки малоімовірно, що вдасться зберегти євро як національну валюту.

По-четверте, у сучасному глобалізованому світі абсолютна ізоляваність та уникнення будь-яких контактів з іншими суб'єктами міжнародних відносин є просто неможливими. Тому незалежна Каталонія муситиме інтегруватися в міжнародну спільноту, вступити до низки міжнародних організацій і, насамперед, налагодити дружні відносини з сусідніми Францією та Андоррою. У перспективі це буде зробити нелегко, адже вони підтримують територіальну цілісність Королівства Іспанії [193].

По-п'яте, незважаючи на те, що офіційному Мадриду було важко домовитися з каталонською владою після проведення референдуму щодо незалежності Каталонії 1 жовтня 2017 р., центральній владі досить добре вдалося забезпечити у регіоні стабільність та безпеку. Виняток становило використання силових методів, зокрема підрозділів поліції для припинення несанкціонованих мітингів у Барселоні та під час вищезгаданого референдуму. Однак неможливо передбачити, чи вдасться у майбутньому уникнути силового протистояння між іспанцями та каталонцями, оскільки проголошення незалежності Каталонії в односторонньому порядку порушує право територіальної цілісності та непорушності кордонів Іспанії.

Вважаємо, що певною мірою схожі сценарії можна брати до уваги, прогнозуючи розвиток ситуації в інших регіонах держав-членів Європейського Союзу, які мають наміри відокремитися від держав-суверенів. Адже більшість із них зацікавлена в тому, щоб залишитися у складі ЄС та продовжувати користуватися перевагами членства.

Аналізуючи ситуацію в Сербії, зазначимо, що одностороннє проголошення незалежності Косово створило прецедент, на який посилаються інші самопроголошені республіки. Проте, Косово впродовж 12-ти років залишається частково визнаним державами-членами ООН. Проблему актуалізує той факт, що Сербія не визнає незалежності цього автономного краю, а етнічні албанці мають власну суверенну державу – Албанію. У випадку з Каталонією не доцільно розраховувати на таку ж підтримку з боку міжнародної спільноти. Це пов'язано із застосуванням сербською владою силових механізмів протидії сепаратизму по відношенню до албанців-косоварів, що спровокувало відокремлення Косово.

Каталонцям варто об'єктивно оцінювати реалії та перспективи соціально-економічного розвитку й міждержавних відносин. Однак шансів на успішну реалізацію їхніх сепаратистських прагнень поки-що насправді недостатньо. Сьогодні позиції Європейського Союзу вже послаблені після Брекзиту, а нестабільна ситуація в Каталонії лише ускладнює взаємовідносини між його

державами-членами. Якщо автономна спільнота здобуде міжнародно-політичне визнання, це спонукатиме регіони, де панують сепаратистські настрої, до посилення боротьби за незалежність.

Попри політичні сигнали та заяви про те, що Косово не можна сприймати як прецедент для сепаратистських регіонів, у Франції, Італії, Бельгії та інших країнах Європи побоюються виникнення подібних випадків, адже навіть після автономізації регіони можуть прагнути державно-політичного самовизначення та самоствердження як суверенні держави.

Зазначимо, що не лише економічні причини та відмінності в етнокультурній ідентичності каталонців та іспанців сприяли активізації руху за відокремлення від Іспанії. Деякі експерти переконані, що місцеві політики та високопосадовці, проголосивши незалежність Каталонії, у такий спосіб хочуть врятуватися від повернення боргів офіційному Мадриду та уникнути кримінальної відповідальності. Проте якими б не були істинні мотиви каталонців, перед іспанською владою постало надскладне завдання – зберегти територіальну цілісність держави та непорушність її кордонів, мир і добробут громадян. Іспанія може розраховувати на підтримку великої кількості держав, які є серед противників ідеї відокремлення Каталонії, а саме: усіх держав-членів Європейського Союзу, США, Канади, України, Китаю, Туреччини та ін. Зокрема, 27 жовтня 2017 р. міністр закордонних справ України П. Клімкін заявив, що наша держава підтримує державний суверенітет і територіальну цілісність Іспанії в рамках міжнародно визнаних кордонів, а також дії Уряду Іспанії з врегулювання кризи в рамках чинної Конституції, дотримання законодавства та забезпечення поваги до прав усіх громадян [51].

Отже, проаналізувавши перспективи існування Каталонії як суверенної держави, можна зробити висновки, що з правової та політичної точки зору реальні шанси цієї іспанської автономії хоча б на часткове міжнародно-політичне визнання в найближчому майбутньому є невеликими.

Зазначимо, що не лише окремі держави-члени ЄС на національному рівні докладають значних зусиль задля уникнення викликів, ризиків і загроз розвитку

регіонального сепаратизму, виникнення сепаратистських конфліктів на основі етнополітичної конфронтації. Євросоюз, змінюючи підходи до загальноєвропейської стратегії безпеки та оборони, бере на себе відповідальність за гарантування спільної європейської безпеки та безпеки усіх країн-учасниць ЄС. Насамперед, у Договорі про Європейський Союз, або Маастрихтському договорі 1992 р., були визначені зовнішньополітичні цілі, серед яких сприяння міжнародній безпеці, регіональному співробітництву та врегулюванню конфліктів [352]. Відповідно до Лісабонського договору про внесення змін у Договір про Європейський Союз та Договір про заснування Європейської Спільноти 2007 р., ЄС має розширені повноваження щодо проведення операцій з роззброєння, надання консультацій і допомоги у врегулюванні конфліктів та відновленні стабільності [350].

Оскільки досвід посередництва в конфліктах на Балканах у 90-х рр. ХХ ст. був не надто успішним для ЄС, виникла необхідність пошуку нових механізмів попередження виникнення етнополітичних конфронтацій у суспільстві, сепаратистських протистоянь і збройних конфліктів. Це зумовило ухвалення Європейською Радою Європейської стратегії безпеки 12–13 грудня 2003 р. [260]. Документ розробляли під керівництвом Верховного представника ЄС із закордонних справ і безпекової політики Х. Солани і ставили за мету визначити низку заходів, покликаних зміцнити безпеку в сусідніх державах та врегулювати конфліктні ситуації у них. Безумовно, відсутність проявів сепаратизму забезпечить стабільність у країнах поза межами ЄС, позитивно впливатиме на безпеку Євросоюзу загалом, адже збройні конфлікти та війни приносять численні людські жертви, зумовлюють нелегальні міграції, знищують інфраструктуру, стають на заваді інвестиційній та економічній діяльності, сприяють поширенню екстремізму, тероризму, занепаду держав і ін. Автори Стратегії були переконані, що у майбутньому Європейський Союз активно та успішно протистоятиме загрозам миру та стабільності у світі [30].

У 2016 р. Європейську стратегію безпеки замінила Глобальна стратегія Європейського Союзу, в якій він виступає у ролі головного світового захисника

європейських цінностей. У документі акцентується на важливості міжнародних і регіональних організацій у діяльності, спрямованій на підтримання миру та безпеки, а також поглиблення співробітництва між державами Європи у різних сферах суспільного життя. Євросоюз зобов'язується й надалі створювати сприятливі умови для підвищення добробуту громадян країн-учасниць ЄС, боротися із загрозами тероризму. Розширення та поглиблення співробітництва з НАТО й іншими міжнародними організаціями допоможе реалізувати цілі, визначені у Стратегії [334].

Отже, на сучасному етапі Європейський Союз позиціонує себе як гарант європейської безпеки та один із найвагоміших учасників переговорних процесів щодо врегулювання кризових та конфліктних ситуацій, виникнення яких, зокрема, спричинене сепаратистською діяльністю. Проте Глобальна стратегія ЄС потребує доопрацювання, оскільки окрім зовнішньої та безпекової політики, необхідно приділити увагу низці цивільних та військових способів, за допомогою яких можна протистояти нинішнім загрозам [10].

Держави, що приєднувалися до Європейського Союзу, відповідаючи критеріям членства, були якнайкраще підготовленими кандидатами на вступ, їхні економічні показники відповідали п'ятьом умовам конвергенції. На нашу думку, виникнення конфліктів на Балканському півострові та Молдові певною мірою сприяло новій хвилі розширення Євросоюзу у 2004 р. Тоді членство в ЄС розглядали як шанс стабілізувати небезпечні регіональні процеси в Європі та ефективно проводили захист інтересів держав-членів співтовариства [271].

Загалом розширення ЄС та реалізація «Європейської політики сусідства», зокрема зовнішньополітичної ініціативи «Східне партнерство», позитивно вплинули на підтримання миру та стабільності спільного європейського простору. Проте нові виклики, пов'язані з сепаратистськими тенденціями, загостренням геополітичної ситуації через загрози міжнародній безпеці у регіоні «Східного партнерства» навесні 2014 р. у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України стали сигналом для перегляду пріоритетів ЄС у сфері безпеки. Європейський Союз у відповідь на дестабілізаційну діяльність та

пропаганду з боку РФ підтримав суверенітет і територіальну цілісність України, ініціював запровадження від 20 грудня 2014 р. проти агресора додаткових міжнародних санкцій у сфері інвестицій, послуг і торгівлі, щоразу більше уваги приділяє проблематиці нерегульованих конфліктів у країнах партнерства. Позиція Євросоюзу щодо невизнання незаконної анексії Криму та необхідності деескалації ситуації на Донбасі стали ключовим стримуючим чинником російської агресії та дієвим механізмом протидії сепаратизму [3].

На сучасному етапі головною загрозою європейській безпеці є Російська Федерація, її геостратегічні плани та прагнення досягати поставленої мети за допомогою інструментів як «м'якої», так і «жорсткої сили» усупереч інтересам інших країн, порушуючи основоположні норми і принципи міжнародного права, не дотримуючись міжнародних договорів, стороною яких є РФ. Тому необхідно знайти ефективні способи протидії російській агресії та інспірованих Росією діяльності сепаратистів в Україні та Молдові. ЄС як політичний та економічний союз 27 держав повинен і надалі здійснювати чітку та виважену політику щодо прискорення стабілізації ситуації на Донбасі, повернення під український суверенітет тимчасово окупованої АР Крим, м. Севастополя і завершення гібридної війни у Донецькій та Луганській областях. Європейський Союз має значний досвід посередництва у збройних протистояннях, який варто застосовувати, щоб сприяти інтернаціоналізації процесу врегулювання конфлікту [90]. Однак громадяни України потребують також прискорених реформ у системі державного управління, без яких розвиток країни буде уповільнюватися. З метою реалізації цього плану 22 липня 2014 р. було засновано Консультативну місію Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (EUAM Ukraine) [175], яка офіційно розпочала свою роботу в Києві 1 грудня 2014 р. Місія покликана допомагати державним органам України здійснювати послідовне реформування сектору цивільної безпеки шляхом стратегічних консультацій і практичної підтримки заходів із реформування відповідно до стандартів Євросоюзу та міжнародних принципів належного врядування й дотримання прав людини [133]. Загалом

Україні та міжнародному співтовариству, взаємодіючи в різних площинах, необхідно докладати максимальних зусиль для якнайшвидшого припинення збройного протистояння. Існування ще одного «замороженого» конфлікту в Європі, безумовно, матиме негативні наслідки не лише для його сторін, а й для безпеки інших держав, політичної стабільності в регіоні. Невизначеність українського питання та неспроможність Міжнародної коаліції на підтримку незалежності та територіальної цілісності України протистояти російській агресії дає змогу РФ утвердитися у ролі переможця у цьому гібридному протистоянні [219].

У своїй діяльності Європейський Союз керується принципом незастосування сили і вирішує проблемні питання за допомогою інструментів «м'якої сили», зокрема дипломатичних методів. Йдеться про існування сепаратистських рухів у державах-членах Євросоюзу та третіх країнах. Погоджуємося з твердженням про те, що «проблему сепаратизму не можливо вирішити за допомогою сили, оскільки будь-яке насилля породжує насилля у відповідь і це призводить до численних людських жертв, занепаду економіки, розколу суспільства та глибокої соціально-політичної кризи у масштабах усієї країни» [115, с. 16]. Тому необхідно активніше використовувати потенціал ЄС для налагодження діалогу в Мінському форматі.

Сторонам переговорного процесу слід доопрацювати та уточнити Мінські домовленості, адже РФ є не посередником у конфлікті, а державою-агресором та окупантом. У новій редакції угоди варто враховувати основні принципи міжнародного права, насамперед, принцип непорушності кордонів, недотримання якого створює умови для безперешкодного постачання російської зброї в ОРДЛО та одночасно стоїть на заваді проведенню вільних демократичних виборів у регіоні. Чітке окреслення мети та термінів виконання Мінського договору, алгоритму дій щодо розведення військ – це наступне завдання на порядку денному. Досягнути компромісу доволі складно, якщо Україна прагне відновити територіальну цілісність, а Росія – дестабілізувати внутрішню ситуацію в нашій країні та постійно підживлювати джерела

конфлікту [147]. Крім того, Мінські домовленості або інший багатосторонній формат не повинні трансформуватися в новий Дейтонський мирний договір, який міг би бути моделлю для наслідування, оскільки він поклав край кривавій війні в Боснії і Герцеговині, але й водночас створив умови для процвітання корупції, важливості етнічного фактору в державній політиці та неефективного управління економікою [232, с. 67]. В іншому разі, в Україні існуватиме загроза замороження конфлікту на Донбасі.

Неможливість врегулювання сепаратистських конфліктів на державному рівні зазвичай змушує країну звертатися за допомогою до міжнародних організацій. Однак у сучасних реаліях міжнародні організації мають дещо обмежені повноваження, які перешкоджають здійснювати ефективну діяльність в інтересах країн-учасниць об'єднання. Зокрема, ОБСЄ та НАТО інколи несвоєчасно втручаються в кампанії із запобігання ескалації конфліктів або їхнього припинення, а неузгодженість дій спричиняє невдачі під час проведення миротворчих операцій. Зусилля окремих держав-членів міжнародних організацій можуть відрізнитися від планів самих міжнародних організацій щодо обраного курсу з врегулювання конфлікту. Це може загрожувати новими поразками у переговорах. Наприклад, коли йдеться про Раду Безпеки ООН, важливе значення має позиція її 5 постійних членів, адже Велика Британія, Китай, США, Франція та Росія володіють правом вето [354], тобто вони мають дозвіл на відхилення проєктів будь-яких резолюції ООН.

Отже, істотною проблемою, що перешкоджає ефективному використанню міжнародно-правового механізму, механізму визнання/невизнання незалежності нового державного утворення, діалогу у багатосторонньому форматі, режиму міжнародних санкцій, міжнародного фінансового механізму та механізму миротворчих і моніторингових місій для протидії сепаратизму, є обмежені повноваження міжнародних організацій, зокрема ООН. Позбавлення РФ можливості використовувати право вето щодо резолюцій, які безпосередньо стосуються гібридного протистояння в Україні, тимчасової окупації Криму, збиття малайзійського Боїнга МН17 поблизу Донецька у липні 2014 р. та інших

протиправних дій, вчинених відповідно до інструкцій Кремля, могло би внести корективи у мирний процес із врегулювання ситуації в Україні.

На порядку денному української влади та міжнародної спільноти є пошук конструктивного формату для переговорів задля припинення російської агресії. Політичний діалог у рамках Нормандського формату, імплементація Мінських домовленостей про припинення вогню та визнання територіальної цілісності України – це перший крок до досягнення компромісу. РФ повинна повернути Україні АР Крим, яка є невід’ємною складовою її державної території. Статус Криму може бути визначений тільки через угоду між Україною та Росією, яка має бути підтверджена і гарантована міжнародною спільнотою. Предметом цієї угоди повинен бути захист прав людини для всіх жителів Криму, а саме: право на вільне пересування російських та українських громадян, право на вільний вибір місця проживання і вільну економічну діяльність, а також захист інвестицій та приватної власності. Статус російської військової бази в Севастополі має бути переглянуто, адже існує заборона розташування на території України іноземних військових баз. Це положення закріплено у ст. 17 Конституції України [70].

Від 2017 р. у рамках дипломатичних переговорів на найвищому рівні обговорювали план із застосування механізму миротворчої місії ООН на території Донбасу для врегулювання ситуації та припинення бойових дій. Оскільки Росія є постійним членом Ради Безпеки ООН та, користуючись правом вето, не підтримує прийняття резолюції щодо введення миротворчого контингенту в ОРДЛО, цей механізм не вдалося задіяти. Деструктивна позиція РФ зумовлена тим, що офіційний Кремль побоюється підтвердження присутності російських збройних формувань на тимчасово окупованих територіях та викриття масштабів своїх військових і економічних злочинів.

Ініційований Україною та анонсований у жовтні 2020 р. координаційний формат «Кримська платформа» покликаний привернути увагу міжнародної спільноти до проблем тимчасово окупованого Криму, пов’язаних із систематичними порушеннями прав людини і норм міжнародного

гуманітарного права, посиленням мілітаризації півострова, погіршенням екологічної ситуації та руйнуванням об'єктів культурної спадщини України. Очікуваними результатами цього діалогу стане зменшення негативного впливу російської окупаційної влади на всі сфери суспільного життя півострова, а головною метою є деокупація Автономної Республіки Крим і м. Севастополя. ЄС, США, Канада, Велика Британія, Туреччина, Молдова та інші держави вже надали згоду приєднатися до формату «Кримська платформа». Перший саміт платформи заплановано провести в травні 2021 р. [37].

Після деокупації ОРДЛО слід реалізувати стратегію реінтеграції Донбасу. План дій має передбачати алгоритми залучення до суспільного життя жителів тимчасово окупованих територій, повернення вимушених переселенців у рідні міста та села, відбудову зруйнованих населених пунктів, відновлення довіри до української влади тощо. Невід'ємною складовою гібридної війни РФ проти України є інформаційна агресія, яка підсилює сепаратистські настрої в суспільстві на непідконтрольних територіях. Для протидії їй Міністерство інформаційної політики України у 2018 р. схвалило Стратегію інформаційної реінтеграції Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також Стратегію інформаційної реінтеграції Донбасу, щоб забезпечити конституційні права громадян України, які проживають в ОРДЛО. Основні завдання полягають у запобіганні застосуванню Росією інформаційних технологій, що розпалюють національну та релігійну ворожнечу, пропаганду війни; посиленні почуття національної єдності між громадянами з усіх регіонів України; та забезпеченні доступу до оперативної та достовірної інформації для мешканців окупованих територій [164].

Отже, деескалація конфлікту на Донбасі, реінтеграція тимчасово окупованих територій – АР Крим і районів Донецької та Луганської областей – можливі лише за умови цілковитої підтримки України світовою спільнотою та рішучих дій центральної влади. Позови України до міжнародних судових інстанцій, їх розгляд у Міжнародному суді ООН, Міжнародному кримінальному суді в Гаазі (Гаазькому трибуналі), Європейському суді з прав

людини є складовими єдиної стратегії правового захисту національних інтересів України. РФ та окупаційна влада відповідатимуть за скоєні злочини, переслідування та вбивства українців, підтримку сепаратистських режимів ДНР і ЛНР та намагання їх легітимізувати, тимчасову окупацію української території, за порушення основоположних норм і принципів міжнародного права.

Проте не меншу важливість має активна політична позиція України, координація міжвідомчої взаємодії державних інституцій з питань протидії сепаратизму, їхня готовність до конструктивного діалогу. Від результатів злагодженої роботи парламенту з урядом, зокрема у його структурі Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерства інформаційної політики та інших з місцевою владою в регіонах, залежить формування і реалізація національної політики з питань тимчасово окупованих територій України та захисту прав населення, що на них проживає. Метою такої політики є відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону після відновлення конституційного ладу на окупованих територіях та їхньої реінтеграції.

Вважаємо, що реформа децентралізації в Україні в майбутньому запобігатиме розвиткові сепаратистських процесів, оскільки сприятиме ефективному діалогу та зв'язків у системі «центр–периферія». Її проведення відбувалося в контексті виконання нашою державою положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в два етапи: 1-й – 2014–2019 рр., 2-й – 2020–2021 рр. Загалом це забезпечить не лише реорганізацію районів і зменшення їхнього впливу, але й найважливіше – передачу значної частини повноважень і ресурсів від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування [149]. Попри значні успіхи, яких вдалося досягнути в ході децентралізації, зокрема створення об'єднаних територіальних громад та збільшення доходів місцевих бюджетів, все ще існує чимало прогалин в українському законодавстві, яке повинно чітко окреслити результати вищезгаданої реформи.

Україні необхідно взяти до уваги досвід Великої Британії із проведення деволюції. Зазначимо, що деволюція як форма децентралізації передбачає передачу регіонові частини повноважень у законодавчій та виконавчій сферах, однак центральна влада залишає за собою право на скасування дії рішень місцевих органів влади за визначених обставин, наприклад, коли виникають загрози національній безпеці чи територіальній цілісності. Центр повинен враховувати, що надавати органам місцевого самоврядування ширші владні повноваження потрібно обережно та надзвичайно виважено, щоб у територіальних громадах не виникло в майбутньому бажання відокремитися та проголосити незалежність. Тому особливий порядок функціонування місцевого самоврядування повинен розглядатися як невід'ємна складова процесу децентралізації, відбуватися виключно у правовому полі України [98].

Отже, на сучасному етапі практичний досвід окремих держав Європи, яким вдалося за допомогою комплексного застосування національних і міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму усунути загрози відцентрових тенденцій, зберегти суверенітет і територіальну цілісність, є надзвичайно корисним для України, Молдови та інших країн. Обґрунтоване поєднання ефективних політичних механізмів протидії сепаратизму на національному і міжнародному рівні допоможе уникнути замороження конфлікту на Донбасі, сприятиме процесам деокупації та десепаратизації регіонів.

Висновки до Розділу 3

На сучасному етапі усвідомлення світовою спільнотою значення проблем сепаратизму як реальних загроз безпеці, миру та стабільності сприяє динамічному розвитку міжнародної взаємодії під егідою ООН у пошуках та розробці превентивного інструментарію для попередження виникнення і поширення сепаратистських проявів. Дослідження практичного досвіду протидії сепаратизму європейських держав та міжнародних організацій дало змогу з'ясувати, в яких регіонах були задіяні міжнародно-правові механізми,

механізм визнання/невизнання незалежності нового державного утворення, діалог у багатосторонньому форматі, режим міжнародних санкцій, міжнародний фінансовий механізм та механізм миротворчих і моніторингових місій, а також виявити їх ефективність в окремих ситуаціях.

Можемо стверджувати, що ООН, взаємодіючи з НАТО та іншими міжнародними організаціями, виконує координуючу роль у розвитку міжнародного співробітництва у цій сфері. Неодноразово резолюції Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН, рішення Міжнародного суду ООН щодо позовів і спорів між державами-суверенами та регіонами, які відокремилися від них унаслідок сецесії, міжнародні миротворчі та моніторингові місії ООН, НАТО та ОБСЄ ставали головною підтримкою суверенітету і територіальної цілісності держав.

Актуальним завданням для усього міжнародного співтовариства є визначення на рівні ООН чіткої межі між сепаратизмом і правом націй на самовизначення. Це попередить загострення міжетнічних відносин, виникнення етнополітичних та збройних сепаратистських конфліктів, масове порушення прав людини й вчинення злочинів проти людяності. Необхідно передбачити систему дій щодо реалізації примусу до миру у випадках ескалації насилля, спричиненого проявами сепаратизму, та розробити комплекс заходів, які міжнародна антисепаратистська коаліція може застосовувати задля врегулювання кризової ситуації й відновлення стабільності в регіоні. Також у міжнародному праві варто закріпити обов'язкові норми, які би змусили державу-агресора та лідерів радикальних сепаратистських рухів взяти на себе відповідальність за протиправні дії та відповісти за вчинені правопорушення.

Політичний регіоналізм, автономізація регіонів у державах-членах ЄС певною мірою знизили, проте не усунули сепаратистських настроїв, наприклад в Іспанії, Данії чи Фінляндії. Однак дієвим практичним механізмом протидії сепаратизму виявилася доктрина Баррозу, відповідно до якої новоствореним державам доведеться проходити всі етапи процедури прийняття до Європейського Союзу. Це дещо послабило підтримку сепаратистських рухів у

держав Співтовариства через прогнози, що євроінтеграційний процес може затягнутися на декілька років. Оскільки регіональні еліти не бажають опинитися поза межами ЄС, вони ретельно зважують кожен крок та схвалюють розширення прав та повноважень своїх автономій у певних європейських державах. Переважно на поступки сепаратистам ідуть у питаннях щодо надання офіційного статусу мові етнічної спільноти, проте Франція не погоджується прийняти аналогічні вимоги корсиканців.

Національні й міжнародно-політичні механізми часто є взаємодоповнюваними, адже несвоєчасне або неефективне застосування превентивних заходів на державному рівні вимагає ширшого застосування спектру механізмів на міжнародному рівні. Наприклад, Фінляндії та Данії вдалося самостійно покласти край сепаратистській діяльності певних осіб чи груп людей, натомість Іспанія та держави Балканського півострова потребували негайного застосування низки міжнародно-політичних механізмів.

Вивчення і врахування практичного досвіду окремих європейських держав, що комплексно застосовували політичні механізми протидії сепаратизму та подолали загрози відцентрових тенденцій, є надзвичайно корисним для України та сусідньої Молдови у контексті відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаних державних кордонів. Для України першочерговим завданням є притягнути до міжнародно-правової відповідальності РФ за скоєні злочини в Криму та на Донбасі, закликати до конструктивного діалогу в рамках Нормандського формату з метою реалізації плану дій щодо виконання Мінських домовленостей. Поєднання ефективних політичних механізмів протидії сепаратизму на національному і міжнародному рівні допоможе уникнути замороження конфлікту на Донбасі, сприятиме процесам деокупації та десепаратизації регіонів.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні засад європейської стратегії щодо протидії сепаратизму в рамках Спільної політики безпеки і оборони ЄС, розробці ефективних міжнародно-політичних механізмів десепаратизації, що сприятиме зростанню ролі Євросоюзу та інших

міжнародних організацій, запобігатиме проявам сепаратизму в окремих країнах у майбутньому. Зважаючи на сучасні реалії, Україні слід виступити ініціатором створення міжнародної платформи, покликаної сприяти формуванню спільної європейської політики протидії сепаратизму. Це забезпечить необхідні умови для деокупації Криму та окремих регіонів Донецької і Луганської областей, відновлення суверенітету України на цих територіях, зміцнення позицій нашої держави в Європі та світі.

ВИСНОВКИ

Вивчення сепаратизму як складного суспільно-політичного явища набуло значного поширення в українській та зарубіжній політичній науці. Посилення наукового інтересу до дослідження цієї проблематики пов'язане з тим, що сепаратистські рухи існують у багатьох європейських країнах. Часто попередити виникнення дезінтеграційних процесів у певних регіонах Західної та Східної Європи, на Балканському півострові не вдається, як і подолати сепаратизм, а в окремих ситуаціях – завадити відокремленню адміністративно-територіальних одиниць від держав-суверенів. Неспроможність побороти прояви сепаратизму власними силами шляхом застосування спеціальних методів, змушує держави звертатися за допомогою до світового співтовариства, насамперед, до впливових міжнародних організацій. Вони, виходячи з компетенцій, юридичних повноважень, функцій і зовнішньополітичних інтересів, можуть використовувати певні міжнародно-політичні механізми для десепаратизації та відновлення територіальної цілісності. У політологічному дискурсі, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць з цієї проблематики, досі недостатньо уваги приділено пошуку та застосуванню ефективних механізмів протидії сепаратизму. Це зумовлює актуальність теми дисертаційної роботи та підтверджує потребу в ґрунтовному вивченні та аналізі згаданої проблеми в українській політичній науці.

У результаті дослідження особливостей міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму та практики їх застосування в державах Європи з метою десепаратизації дійшли до наступних висновків:

1. З'ясування стану наукового опрацювання проблематики сепаратизму дало змогу виявити, що у контексті посилення сепаратистських тенденцій у багатьох державах світу розширюється спектр різнопланових досліджень феномену сепаратизму з точки зору окремих наукових підходів. Теоретичні та прикладні аспекти цього явища впродовж тривалого часу були в центрі уваги багатьох іноземних і вітчизняних науковців із різних галузей знань. Вивчаючи їхні творчі напрацювання, виявили, що використовуються

певні рівні дослідження, зокрема політологічний, соціально-філософський, соціологічний та етнопсихологічний.

Політологічні дослідження проблематики сепаратизму тривають від початку ХХ ст. Відтоді в умовах секуляризації суспільства трансформується зміст самого поняття «сепаратизм», яке стає категорією політологічної науки. Популярність цієї тематики зростає в умовах загострення кризи глобальної колоніальної системи та активізації рухів поневолених народів за державно-політичне самовизначення, починаючи від 1960 р. Головними методологічними принципами політологічного аналізу витоків сепаратизму та механізмів протидії йому є об'єктивізм, політичний реалізм (неореалізм), історизм і науковий плюралізм.

Західні науковці переважно розглядають сепаратизм у руслі концепцій модернізму і глобалізації. Зокрема американські дослідники окреслюють сепаратизм як неминучу рису державного розвитку, що не завжди передбачає сецесію, та наголошують на взаємозв'язку між націоналізмом і сепаратизмом, який, на їхню думку, негативно впливає на систему міжнародної безпеки. Проблеми виникнення та еволюцію сепаратизму, його чинники у державах Європи та Україні в контексті безпекових загроз досліджують й українські вчені. У своїх наукових працях вони пропонують шляхи запобігання та боротьби із сепаратизмом в Україні та інших європейських країнах.

Більшість сучасних дослідників вважають, що сепаратизм – протиправне явище, яке суперечить принципам міжнародного права та нормам національного законодавства держав, де відбуваються дезінтеграційні процеси. Проте деякі вчені мають протилежні погляди і досліджують сепаратизм як чинник державотворення. Розбіжності в підходах до розуміння сутності сепаратизму та його значення в міжнародно-політичних відносинах слугують підтвердженням зростання інтересу наукової спільноти до цього феномену.

2. Вивчення загроз і проявів сепаратизму в окремих державах Європи допомогло з'ясувати, що їм притаманні схожі та відмінні риси, форми та засоби відстоювання інтересів, однак мета у сепаратистів одна – відокремлення від

держави-суверена або, принаймні, розширення політичної автономії. Розглянувши різні прояви сепаратизму в державах Західної та Східної Європи і балканських країнах, можна зробити висновки, що головною причиною відцентрових тенденцій у більшості випадків залишаються етнополітичні та економічні чинники. На сучасному етапі найактивніші сепаратистські рухи існують у багатьох регіонах демократичних держав, зокрема у Великій Британії, Іспанії, Бельгії, Франції, Італії, Данії та ін. Територіальні спільноти з етнокультурною та регіональною ідентичністю в різний спосіб вимагають державно-політичного самовизначення. Посилення сепаратистських настроїв в умовах політичної нестабільності та слабкості центральної влади призвели до виникнення квазідержавних утворень в Україні та Молдові.

На основі порівняльного аналізу з'ясували спільні та відмінні риси сепаратизму в європейських країнах, що дало змогу обґрунтувати такі його види: західноєвропейський, балканський і східноєвропейський. Досліджуючи сепаратистські рухи в державах Західної Європи, виявили, що вони мають подібні історичні витоки, оскільки в минулому впливові метрополії, зокрема Велика Британія, Франція, Іспанія та Бельгія, на сьогодні залишаються поліетнічними державами, в яких явно виражені відцентрові тенденції в регіонах з етнокультурною специфікою. Балканський сепаратизм виник внаслідок етнічних конфліктів і війн у колишніх югославських республіках у роки розпаду СФРЮ, коли свою незалежність проголосили Словенія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Македонія (від 2019 р. Північна Македонія) та Союзна Республіка Югославія в складі Сербії та Чорногорії. Формування та радикалізація проявів балканського сепаратизму спричинені етнічними і релігійними чинниками. Східноєвропейський сепаратизм виник у країнах пострадянського простору й пов'язаний із втручанням Росії у внутрішні справи інших держав, зокрема України та Молдови, її прихованою підтримкою сепаратистських рухів. Зважаючи на власні зовнішньополітичні амбіції, РФ прагне зберегти колишні радянські республіки в сфері свого впливу і не

допустити їхнього зближення чи майбутнього приєднання до Європейського Союзу та НАТО.

3. Аналіз політичних механізмів запобігання виникненню і поширенню сепаратизму, усунення причин і умов розвитку рухів за відокремлення, методів боротьби з ними в європейських країнах свідчить, що держави, які відрізняються рівнем демократії, формою правління та адміністративно-територіального устрою і соціально-економічним розвитком, на свій розсуд протидіють сепаратизму, оцінивши його загрози та можливі наслідки.

Національні механізми протидії сепаратизму розглядаємо як систему заходів держави, а також норм і принципів, методів та інструментів, які застосовують політико-правові інститути задля запобігання поширенню сепаратистських настроїв у суспільстві, усунення причин та умов розвитку політичних партій і рухів сепаратистського спрямування, боротьби з проявами сепаратизму в окремих регіонах країни. Гарантування ефективності цих механізмів неможливе без провадження послідовної та виваженої політики десепаратизації, яку трактуємо як сукупність заходів для забезпечення територіальної цілісності держави, недоторканності кордонів, захисту прав та свобод її громадян, ліквідацію усіх проявів сепаратизму й попередження появи нових загроз.

Завдяки своєчасному залученню низки механізмів протидії сепаратизму на національному рівні Іспанії, Великій Британії, Данії та Фінляндії вдалося не допустити сецесії, хоча остаточного викорінення сепаратистських ідей у суспільстві не відбулося. З одного боку, політична децентралізація шляхом деволюції дала змогу зберегти територіальну цілісність Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, а з іншого – Шотландія, Уельс та Північна Ірландія налагодили вигідні для себе фінансові й правові взаємовідносини з офіційним Лондоном. Натомість національні механізми виявилися неієвими в Сербії, Молдові та Україні, що змусило їх звернутися до міжнародної спільноти за допомогою у врегулюванні конфліктів, спричинених

сепаратизмом. У цих країнах не вдалося уникнути загроз національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності через неспроможність центральної влади вчасно застосувати дієві заходи для консолідації різних етнополітичних груп суспільства, а також перешкодити впливу зовнішніх чинників на формування сепаратистських ідей і рухів.

4. Дослідження ролі ООН і НАТО в розвитку міжнародного співробітництва у сфері боротьби з сепаратизмом дало змогу виокремити та обґрунтувати міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму, які визначаємо як систему скоординованих і послідовних дій, методів та превентивних інструментів, які суб'єкти міжнародної політики спрямовують на попередження виникнення відцентрових тенденцій у суверенній державі, усунення джерел та умов для розгортання сепаратистських рухів, урегулювання конфліктних ситуацій, відновлення миру й безпеки в регіонах. На основі аналізу дій акторів світової політики у відповідь на сепаратистські процеси в державах Європи, вивчення досвіду застосування спеціальних засобів міжнародного впливу примусового й непримусового характеру, які використовуються для врегулювання конфліктів і забезпечення стабільності в регіоні, запропонована типологія міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму. Згідно з цією типологією розрізняємо такі механізми: міжнародно-правовий, визнання/невизнання незалежності нового державного утворення, діалог у багатосторонньому форматі, миротворчих і моніторингових місій, режим міжнародних санкцій та міжнародний фінансовий.

Дослідження практики залучення окремих механізмів з метою десепаратизації в країнах Європи продемонструвало, що ООН і НАТО координують міжнародну діяльність з врегулювання сепаратистських конфліктів. Насамперед, йдеться про резолюції Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН, які ухвалювалися на підтримку суверенітету й територіальної цілісності низки європейських держав.

Ефективність міжнародного співробітництва в цій сфері залежить від практичного застосування визнаних на рівні ООН міжнародно-правових норм:

«право народів на самовизначення» і «принцип територіальної цілісності держав». Розбіжності в підходах до інтерпретації та співвідношення цих норм є джерелом непорозумінь на регіональному, національному і міжнародному рівнях щодо визначення пріоритетів розвитку етнополітичних спільнот, що прагнуть відокремлення від держав-суверенів, та здобуття незалежності, й водночас уникнення територіальних суперечок. Іншою проблемою в сфері протидії сепаратизму залишається політична практика міжнародної спільноти із застосування «подвійних стандартів» щодо визнання або невизнання самопроголошених держав. Суб'єкти світової політики з врахуванням власних геополітичних інтересів визнають нові державоподібні утворення, які проголосили незалежність в односторонньому порядку, і такі дії стають на заваді успішному застосуванню міжнародно-правових механізмів протидії сепаратизму в державах Європи.

Розходження стратегічних інтересів сторін конфлікту, вплив геополітичних гравців таких як РФ, що зацікавлені в підтримці сепаратистських рухів у інших країнах з метою дестабілізації ситуації в них, часто слугує причиною блокування розгляду резолюцій Ради Безпеки ООН. Це обмежує використання важелів політичного впливу ООН на миротворчий процес в окремих державах.

5. Вивчення методів та шляхів протидії сепаратизму на рівні європейських регіональних організацій показало, що вони також не підтримують політичної дезінтеграції, зумовленої сепаратизмом. Своєрідним механізмом, що значною мірою послабив підтримку сепаратистських рухів у державах-членах ЄС (насамперед Іспанії, Великій Британії) виявилася доктрина экс-президента Європейської Комісії Ж. М. Баррозу. Загалом Європейський Союз відіграє роль гаранта безпеки в Європі, який намагається попередити виникнення збройних сепаратистських конфліктів, а в разі їхньої появи в третіх країнах бере участь у моніторингових і миротворчих місіях.

Допомогу та підтримку державам у забезпеченні територіальної цілісності та суверенітету надає Рада Європи, застосовуючи правозахисні

механізми спостереження для міжнародного контролю за ситуацією в проблемних регіонах, зокрема в тих, де активні сепаратистські рухи загрожують суверенітету і територіальній цілісності держав. У зв'язку з тимчасовою окупацією РФ Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, збройним конфліктом на Донбасі, Рада Європи надає підтримку Україні та не визнає самопроголошених утворень, контрольованих окупаційною владою.

Мирному врегулюванню сепаратистських конфліктів, зокрема на Сході України, покликана сприяти Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ, що допомагає українській владі, проводить спостереження за ситуацією в зоні бойових дій та пунктах пропуску на лінії зіткнення, звітує про гуманітарні проблеми та дотримання прав людини. ОБСЄ відіграє роль міжнародного спостерігача на основі поваги до незалежності, суверенітету, політичної єдності та територіальної цілісності держави.

6. Обґрунтування можливостей та шляхів застосування практичного досвіду держав Європи щодо запобігання сепаратизму та подолання його наслідків має важливе значення для України. Наприклад, міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму, застосовані в Іспанії, певною мірою послабили амбіції каталонських політиків, зняли політичне напруження в країні, проте остаточно не вирішили кризової ситуації у відносинах центру та автономії.

Досвід балканських держав з протидії сепаратизму також є цінним для України та інших країн, які постали перед викликами й загрозами для національної безпеки унаслідок розвитку сепаратистських рухів. Укладення мирних договорів з урахуванням стратегічних інтересів сторін конфлікту завдяки зусиллям міжнародної спільноти вважаємо найефективнішим інструментом відновлення миру та припинення ескалації насилля. Національні й міжнародно-політичні механізми зазвичай взаємодоповнюювані, адже несвоєчасне або неефективне застосування превентивних заходів на державному рівні зумовлює потребу в застосуванні низки механізмів на міжнародному рівні. Наприклад, Дейтонська мирна угода 1995 р. завершила

збройний сепаратистський конфлікт у Боснії і Герцеговині та створила сучасну модель її державно-територіального устрою.

У випадку врегулювання придністровської кризи нечітко виявився міжнародний діалог у форматі «5+2». Поки не став успішним і Нормандський формат за участі України, ОБСЄ та РФ, що покликаний сприяти виконанню Мінських домовленостей. Низький рівень результативності діалогу в багатосторонньому форматі в миротворчому процесі й провадженні політики десепаратизації в Україні та Молдові пояснюємо участю в ньому Росії, яка надає підтримку сепаратистським режимам і в різні способи перешкоджає мирному врегулюванню конфліктів.

7. Окреслення перспектив використання міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму сприяє запобіганню розвитку сепаратистських процесів у інших державах і регіонах у майбутньому. Вивчення та врахування напрацьованої практики застосування міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму в державах Європи з метою десепаратизації є актуальним завданням для України та інших країн на сучасному етапі.

Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму в поєднанні з національними можуть слугувати, за умови своєчасного застосування, запорукою ефективного врегулювання збройного конфлікту на Сході України та придністровської кризи. Проте не завжди ці механізми є дієвими, оскільки рухам за відокремлення в різних регіонах Європи притаманні певні відмінності. У випадках, коли глави держав і урядів, міжнародна спільнота, сторони протистояння зацікавлені у врегулюванні суперечки, відновленні миру та стабільності, тоді вдається знайти компроміс.

Зважаючи на те, що сепаратизм перетворюється з внутрішньополітичної проблеми окремої держави в загрози для міжнародної безпеки, надзвичайно важливо змінити принципові підходи до оцінки сепаратистських тенденцій у регіонах, виробити нові критерії та адекватні політико-правові механізми протидії сепаратизму на рівні міжнародних організацій.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності формування чіткого алгоритму послідовних дій щодо реалізації примусу до миру у випадках збройних сепаратистських конфліктів, розробці ефективних міжнародно-політичних механізмів десепаратизації, закріпленні в міжнародному правовому полі обов'язкових норм, які би змусили державу-агресора або окремих осіб взяти на себе відповідальність за протиправні дії та відповісти за їх вчинення. Обґрунтування засад спільної європейської стратегії щодо протидії сепаратизму, до прикладу, з ініціативи України, також має важливе значення для забезпечення миру та стабільності в державах Європи й це, безумовно, сприятиме зростанню ролі ЄС, РЄ та інших міжнародних організацій і запобігатиме проявам сепаратизму в окремих країнах у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О. А. Сепаратизм у соціологічному дискурсі: теоретико-методологічний аспект // Держава та регіони. Серія гуманітарні науки. 2015. Вип. 1 (40). С. 43–48.
2. Андреєв М. Напівсепаратистський анклав: чим загрожує новий конфлікт між Молдовою та її автономією // Європейська правда. 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/8/7069533/> (дата звернення: 8.08.2017).
3. Антонюк Н., Федунь О. Ефективність ініціативи «Східне партнерство» як механізму європейської інтеграції України // Європейські інтеграційні процеси у ХХІ столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Луцьк: Терен, 2018. Вип. 1. С. 27–38.
4. Балацька О. Сецесіонізм як фактор політичного насилля: сучасні тенденції // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2017. Вип. 12. С. 157–163.
5. Балдинюк О. В. Захист уразливих груп населення під час громадянської війни в Боснії і Герцоговині та в Хорватії в рамках миротворчого втручання ООН // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2000. Вип. 4. С. 62–72.
6. Басараб М. Глобалізаційні тенденції: нові стимули для сепаратизму // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. 2011. Вип. 5. С. 275–286.
7. Белей Л. «Русинський сепаратизм». Націєтворення in vitro. Київ: Темпора, 2017. 392 с.
8. Белтран М. Дж. Гренландія: острів, на якому абортів більше, ніж народжень // ВВС. 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48327983> (дата звернення: 19.05.2019).
9. Бернадський Б. В. Іредентизм як джерело міжнародних конфліктів. 2012. URL: <http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/06/bernadskiy.htm> (дата звернення: 21.11.2016).

10. Битяк Ю. П., Яковюк І. В. Спільна політика безпеки і оборони ЄС: еволюція і стратегія розвитку // Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки: зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, м. Харків, 3 листоп. 2017 р.: у 2 ч. Харків, 2017. Ч. 1. С. 3–9.
11. Божко Я. Силезька ідентичність: між нацією та етносом // Фонд громадської дипломатії. 2017. URL: <http://civildiplomat.com/silezka-identichnist-mizh-nasiyeu-ta-etnosom> (дата звернення: 10.10.2019).
12. Букатюк У. Каталонія – багатий регіон Іспанії. Та чи зможе її економіка існувати самостійно. 2017. URL: https://espreso.tv/article/2017/10/04/chy_vytrymae_ekonomika_kataloniyi_rozluchennya_z_ispaniyeu (дата звернення: 4.10.2017).
13. Бурдяк В. Моделі вирішення етнічних конфліктів сучасності: теоретичний аспект // Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. 2012. Вип. 607–609. С. 316–322.
14. Буриан А. Приднестровский конфликт и перспективы его разрешения: взгляд из Кишинева. 2011. URL: <http://ava.md/analytics-commentary/012138-pridnestrovskii-konflikti-perspektivi-ego-razresheniya-vzglyad-iz-kishineva.html> (дата звернення: 19.04.2018).
15. Бучин М., Курус Ю. Інформаційна війна Росії проти України: особливості та механізми протидії // Гуманітрані візії. 2018. Т. 4. Вип. 1. С. 55–62.
16. Василенко В. Агресія Росії: генеза, мета, способи протидії та правові наслідки // Тиждень. 2014. Вип. 12 (332). URL: <http://tyzhden.ua/Politics/105356> (дата звернення: 21.03.2017).
17. Вдовиченко В. Референдум без розлучення: що змінить рішення про автономію північних регіонів Італії // Європейська правда. 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/24/7072678/> (дата звернення: 24.10.2017).
18. Великий юридичний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемчушенка. Київ: Юридична думка, 2007. 992 с.

- 19.Верменич Я. В. Євро регіон // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України: Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. 672 с.
- 20.Визначення агресії. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН. Міжнародний документ від 14.12.1974 // Офіційний сайт Верховної Ради України. 1974. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74 (дата звернення: 17.03.2020).
- 21.Вітман К. Придністров'я: перспективи розв'язання конфлікту // Політичний менеджмент. 2008. Вип. 4. С. 101–106.
- 22.Вітман К. Суперечності загальнонаціональної та регіональної етнополітики в Україні // Актуальні проблеми державного управління. 2011. Вип. 9. С. 55–58.
- 23.Вітман К. М. Кримські татари у новій етнополітичній системі координат // Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 52. С. 153–163.
- 24.Власенко Р. Інтереси Російської Федерації у сепаратистських тенденціях Європи // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2020. Вип. 28. С. 125–133.
- 25.Волоско Я. Правовий статус президента Європейської Ради ЄС за Лісабонським договором 2007 р. // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2011. Вип. 28. С. 132–138.
- 26.Гвань І. Україна 2012: hic sunt leones? // Радіо Свобода. 2012. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24696909.html> (дата звернення: 27.10.2016).
- 27.Гвоздинський С. Л. Політичний регіоналізм у контексті демократизації Королівства Іспанія : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / С. Л. Гвоздинський; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2011. 17 с.
- 28.Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства. Аналітичний документ / за заг. ред. В. Мартинюка. 2018. 106 с. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/02/blok_XXI-end_3001.pdf (дата звернення: 10.12.2018).
- 29.Головнєв С. Лица сепаратизма // Insider. 2014. URL: <http://www.theinsider.ua/business/5374ec696d22b/> (дата звернення: 30.03.2018).

30. Горбач О., Сигідус К. Порівняльний аналіз Європейської стратегії безпеки (2003) та Глобальної стратегії Європейського Союзу (2016) // Гуманітарні візії. 2017. Вип. 3 (2). С. 57–62.
31. Горбулін В. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія. Інтертехнологія. Київ, 2009. 164 с.
32. Горенкін В. А. Сепаратизм як соціально-політичне явище : автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 // В. А. Горенкін; Таврійський нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. Сімферополь, 2004. 18 с.
33. Горло Н. В. Функціональні та концептуальні моделі політики іредентизму : автореф. дис. ... д-ра політ. наук: спец.: 23.00.02 // Н. В. Горло. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2019. 43 с.
34. Горчаков Л. О. Історичне коріння етносепаратизму як об'єкта політологічних досліджень // Наукові праці: науково-методичний журнал. Миколаїв, 2009. Т. 110. Політологія. Вип. 97. С. 66–71.
35. Грачевська Т. О. Парадипломатія як складова процесів регіоналізації на сучасному етапі // Науково-теоретичний альманах «Грані». 2014. Т. 12. Вип. 116. С. 77–82.
36. Далявська Т. П. Феномен невизнаних держав: політологічний аналіз : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Т. П. Далявська. Київ, 2016. 230 с.
37. Джемпар представила євродепутатам платформу з деокупації Криму // Крим. Реалії. 2020. URL: <https://ua.krymr.com/a/news-dzheppar-evrodeputaty-deokupatsia-krymu/31013063.html> (дата звернення: 23.12.2020).
38. Джулай Д., Набока М. Сепаратизм на Закарпатті. Міф чи реальність? Ч. 2. «Велика Угорщина» // Радіо Свобода. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29471832.html> (дата звернення: 5.09.2018).
39. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / В. В. Дівак; НАН України: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2010. 20 с.
40. Дівак В. Деякі проблеми міжнародно-правового визнання невизнаних держав // Держава і право. 2011. Вип. 52. С. 579–587.

41. Дівак В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти. Київ: Логос, 2010. 224 с.
42. До парламенту Гагаузії внесли законопроект про самовизначення в разі розпаду Молдови. Європейська правда. 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/03/6/7093634/> (дата звернення: 6.03.2019).
43. Донбас і Крим – ціна повернення : монографія /за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. 474 с.
44. Ештон наполегливо порадила РФ відвести війська з України // Українська правда. 2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/13/7022261/> (дата звернення: 14.03.2014).
45. Євтушенко І. В. Роль та місце міжнародних організацій у врегулюванні збройного конфлікту на Південному Сході України (нормативно-правовий аспект) // Проблеми законності. 2015. Вип. 131. С. 124–132.
46. Забара В. В. Формування внутрішніх кордонів у Боснії та Герцеговині в 1992–2000 рр.: від «плану Кутельєро» до міжнародного арбітражу щодо міста Брчко // Історія торгівлі, податків та мита. 2013. Вип. 2. С. 128–140.
47. Закірова С. Правове регулювання миротворчих операцій ООН: terra incognita? // Громадська думка про правотворення. 2018. Вип. 11 (155). С. 12–20.
48. Закон об основных положениях особого правового статуса населенных пунктов левобережья Днестра (Приднестровья) (№ 173 от 22.07.2005) // Registrul de stat al actelor al Republicii Moldova. Державний реєстр актів Республіки Молдова. 2005. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=313004&lang=2> (дата звернення: 8.08.2017).
49. Закон об особом правовом статусе Гагаузии (Гагауз Ери) № 344-ХІІІ от 23.12.94 // Исполнительный Комитет Гагаузии, Автономно-территориальное образование Гагаузия (Гагауз Ери) в составе Республики Молдова. URL: <http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&idc=389&id=146> (дата звернення: 15.10.2017).

50. Затецало Ђ. Јадовно – комплекс усташких логора 1941 // Музеј жртава геноцида. Београд, 2007. 821 с.
51. Заява МЗС України про підтримку територіальної цілісності Іспанії // Посольство України в Королівстві Іспанія. 2017. URL: <https://spain.mfa.gov.ua/news/60752-zajava-mzs-ukrajini-pro-pidtrimku-teritorialnoji-cilisnosti-ispaniji> (дата звернення: 28.10.2017).
52. Звіт Уповноваженого Президента України з мирного врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях Ірини Геращенко (за період з 17.06.2014 по 16.05.2019 рр.) // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2019. URL: (дата звернення: 19.05.2019).
53. Здоровега М. Проблема легітимності гуманітарних інтервенцій у сучасних міжнародних відносинах // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2015. Вип. 27. С. 102–107.
54. Здоровега М., Цебенко О. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму на пострадянському просторі // *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2015. Vol. 2. Iss. 4. P. 8–13.
55. Зельманович І. І. «Заморожені» конфлікти, як інструмент геополітичного протистояння // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2016. Вип. 17. С. 129–136.
56. ІРА взяла відповідальність за вбивство журналістки. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2687266-ira-vzala-vidpovidalnist-za-vbivstvo-zurnalistki.html> (дата звернення: 23.04.2019).
57. Калитчак Р. Г. Італійський регіоналізм у контексті європейських інтеграційних процесів : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Р. Г. Калитчак; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Львів, 2004. 18 с.
58. Капітоненко М. Політика Росії щодо сусідніх держав (доктрина «обмеженого суверенітету») // Портал зовнішньої політики. 2018. URL: <http://fpp.com.ua/polityka-rosiyi-shhodo-susidnih-derzhav-doktryna-obmezhenogo-suverenitetu> (дата звернення: 30.11.2018).

- 59.Картунов О. Концепції прав людини та етнонаціональних меншин: від конфлікту до компромісу // Політичний менеджмент. 2005. Вип. 2. С. 3–23.
- 60.Кацевич Т., Федорченко І. Європейська політика безпеки та роль міжнародних організацій (Рада Європи, ОБСЄ, ЄС) у вирішенні конфлікту на Сході України // Українознавчий альманах. 2019. Вип. 24. С. 118–122.
- 61.Киридон А. Причини російсько-грузинського конфлікту: регіональний вимір. 2008. URL: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/08/kyrydon.htm> (дата звернення: 24.06.2017).
- 62.Кириченко Г. В. Сучасний стан і тенденції тероризму, терористичної діяльності та сепаратизму в Україні // Вісник Запорізького національного університету. 2015. Вип. 2 (1). С. 186–192.
- 63.Клопотун І., Місюра А. Методи протидії сепаратизму // Публічне право. 2017. Вип. 3 (27). С. 167–171.
- 64.Ключник Р. Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності // Політичний менеджмент. 2011. Вип. 6. С. 120–128.
- 65.Ключник Р. Вплив чинника ідентичності на політичні процеси в Бельгії // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія культурологія. 2012. Вип. 9. С. 235–241.
- 66.Ковалевич Л. Вплив сецесійних рухів на територіально-політичну систему західноєвропейського регіону // Економічна та соціальна географія. Київ, 2017. Вип. 77. С. 78–84.
- 67.Кольори Росії пропонували взяти за основу для прапора Закарпаття русини. 2009. URL: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?kolori_rosiyi_proponovali_vzyati_za_osnovu_dlya_prapora_zakarpattya_rusini&objectId=1072678 (дата звернення: 15.12.2017).
- 68.Коментар речниці МЗС у зв'язку із врученням послу Угорщини в Україні ноти протесту / Міністерство закордонних справ України. 2020. URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-rechnici-mzs-u-zvyazku-iz-vruchennyam-poslu-ugorshchini-v-ukrayini-noti-protestu> (дата звернення: 26.10.2020).

69. Кононенко В. П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика : монографія. Київ; Одеса: Фенікс, 2018. 438 с.
70. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.10.2016).
71. Краєв О. Втримати Белфаст: чому Британії все важче зберегти у своєму складі Північну Ірландію // Європейська правда. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/03/6/7107129/> (дата звернення: 6.03.2020).
72. Краєв О. Шотландський удар по Британії: чи отримає Единбург другий шанс на незалежність // Європейська правда. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/10/21/7115539/> (дата звернення: 22.10.2020).
73. Кресіна І О. Політико-правові засади етнокультурної консолідації українського суспільства: наукова записка / І. О. Кресіна, Л. І. Лойко, В. А. Явір, Д. І. Грицяк, С. В. Стоєцький. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. 155 с.
74. Кресіна І. О. Правові механізми запобігання та протидії сепаратизму в Україні // Держава і право. 2014. Вип. 64. С. 352–359.
75. Кресіна І. О., Коваленко А. А. Ситуативні механізми протидії сепаратизму в Україні: політико-правовий аналіз // Держава і право. 2014. Вип. 65. С. 291–299.
76. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.12.2019).
77. Кубіна В. Угорський виборчий округ на Закарпатті: головні небезпеки. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2704913-ugorskij-viborcij-okrug-na-zakarpatti-golovni-nebezpeki.html> (дата звернення: 21.05.2019).

78. Кулеба Д. Україна – НАТО: можливо все. 2020. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/669242.html> (дата звернення: 17.06.2020).
79. Куроп'ятник О. Конфлікт Косово та Сербії продовжується: уроки для України // Майдан закордонних справ. 2019. URL: <https://www.mfaua.org/uk/publications/konflikt-kosovo-ta-serbii-prodovzhuietsia-uroku-dlia-ukrainy> (дата звернення: 11.06.2019).
80. Лавер О., Матяшковська Б. Людські втрати Української Держави у війнах і конфліктах ХХІ століття // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. праць. 2019. Вип. 1 (22). С. 66–86.
81. Левченко О. Чому Хорватії вдалося: як країна повернула території після років окупації та гібридної війни // Європейська правда. 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/4/7069423/> (дата звернення: 11.01.2018).
82. Литвиненко К. О. Гуманітарні чинники генерування сепаратистських рухів в Україні : дис. ... канд. філос. наук: 21.03.01/ К. О. Литвиненко. Київ, 2018. 196 с.
83. Луганська облрада вважає нелегітимною центральну владу, вимагає референдуму та другої державної мови. 2014. URL: <http://ua.112.ua/golovni-novyni/luganska-oblrada-vvazhaye-nelegitimnoyu-centralnu-vladu-vimagaye-referendumu-ta-drugoyi-derzhavnoyi-movi-28822.html> (дата звернення: 30.10.2016).
84. Луганські сепаратисти оголосили остаточні результати «референдуму» // Українська правда. 2014. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/12/7025091/> (дата звернення: 30.10.2016).
85. Луценко Є. У США офіційно погодили продаж Україні нової партії ракет Javelin. 2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-ssha-oficijno-pogodili-prodazh-ukrayini-novoyi-partiyi-raket-javelin> (дата звернення: 04.10.2019).
86. Луцишин Г. І., Червінка І. М. Шотландія та Каталонія: спільне та відмінне у боротьбі за незалежність // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 105. С. 390–395.

87. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.
88. Мазярчук В. Етапи введення санкцій ЄС, США та іншими країнами проти Росії. 2014. URL: <http://ua.odfoundation.eu/a/5377,etapi-vvedennya-sankciy-ies-ssha-ta-inshimi-krayinami-proti-rosiyi1> (дата звернення: 22.03.2020).
89. Максак Г., Герасимчук С. Історія відносин Україна–Угорщина як динаміка та зміст політичного діалогу // Українська призма. 2020. URL: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2020/02/Istoriya-vidnosyn-Ukrayina-Ugorshhyna-yak-dynamika-ta-zmist-politychnogo-dialogu.pdf> (дата звернення: 24.02.2020).]
90. Максименко І. В. Європейський Союз та врегулювання конфліктів: досвід та уроки для України // Міжнародні відносини. Серія політичні науки. 2016. Вип. 11. 20 с.
91. Мануїлова К. В. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. Вип. 122 (частина 2). С. 38–44.
92. Мартинюк В. ЄС у протидії гібридним загрозам та Україна: нечіткість у підходах // Дзеркало тижня. 2017. Вип. 33. URL: https://dt.ua/internal/yes-u-protidiyi-gibridnim-zagrozam-ta-ukrayina-nechitkist-u-pidhodah-253570_.html (дата звернення: 25.12.2018).
93. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Міжнародний документ від 5.12.1994 // Офіційний сайт Верховної Ради України. 1994. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_158 (дата звернення: 11.11.2019).
94. Меморандум про підтримку миру та стабільності в Співдружності Незалежних Держав. Міжнародний документ від 10.02.1995 // Офіційний сайт Верховної Ради України. 1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_068 (дата звернення: 17.10.2019).
95. МЗС України викликало для пояснень посла Чехії. 2019. URL: https://dt.ua/UKRAINE/mzs-ukrayini-viklikakj-dlya-poyasnen-posla-chehiyi-323277_.html (дата звернення: 15.09.2019).

96. Миронова М. А. Еволюція політики ЄС щодо країн Західних Балкан // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2010. Вип. 93 (Ч. 2). С. 28–37.
97. Міжнародна реакція на пряме вторгнення РФ в Україну / Посольство України в Малайзії. 2014. URL: <https://malaysia.mfa.gov.ua/news/27231-mizhnarodna-reakcija-na-pryame-vtorgnennya-rf-v-ukrajinu> (дата звернення: 16.12.2018).
98. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України: аналіт. доп. / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський. Київ, 2016. Вип. 12. 52 с. (Серія «Національна безпека»). URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Separatism_druk-8a53a.pdf (дата звернення: 10.07.2019).
99. Мінгазутдінов І. Сепаратизм Південного Тіролю у контексті міжетнічних проблем в Європі // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Міжнародні відносини. 2013. Вип. 1 (40). С. 16–20.
100. Мосора М. А. Особливості сепаратизму в європейському союзі у контексті концепції «Європи регіоні» // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. 2017. Вип. 5–6. С. 148–158.
101. Мотиль В. І. Гуманітарна інтервенція в міжнародному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.01.11 «Міжнародне право» / В. І. Мотиль. Київ, 2006. 15 с.
102. Мурза К. Г. Сепаратизм в контексті дезінтеграції держави : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / К. Г. Мурза; Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь, 2015. 20 с.
103. Набока М., Джулай Д. Хто такі русини і що вони хочуть? // Радіо Свобода. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29464228.html> (дата звернення: 10.09.2018).
104. Наконечний В. С. Сепаратизм: поняття та підходи до тлумачення // Политические процессы и институты. Київ, 2007. Вип. 3. С. 1–6.
105. Наумкіна С. М., Лясота Л. І. «Новий регіоналізм» як зміна структури територіальної політики // Політикус. 2017. Вип. 5. С. 76–79.

106. Никоноров О. Історія розвитку сепаратизму в Луганській області. 2015. URL: <http://dn.depo.ua/ukr/dn/istoriya-rozvitku-separatizmu-v-luganskiy-oblasti-24102015090000> (дата звернення: 24.10.2016).
107. Обмін полоненими: список українців // Українська правда. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/09/7/7225601/> (дата звернення: 9.09.2019).
108. Окладна М. Г. Сепаратизм в Європейському Союзі: закономірність чи виняток з правила? // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. 2017. Вип. 52. С. 29–33.
109. Олішевська В. Сепаратизм: сутність, зміст, основні підходи // Державне управління. 2013. Вип. 5. С. 150–152.
110. ООН порахувала жертви бойових дій на Донбасі серед цивільних і комбатантів // Радіо Свобода. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/oon-zvit-ghertvy-donbas/30272212.html> (дата звернення: 15.11.2019).
111. Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору : монографія / за ред. А. Бульвінського. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. 288 с.
112. Павленко О. Розвиток внутрішньополітичних процесів у Косово (1999–2017 рр.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. праць. Київ, 2017. Вип. 26. С. 325–342.
113. Павлятенко О. В. Феномен сепаратизму в сучасному світі // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 115. С. 398–403.
114. Паливода В. «Заморожені» конфлікти на пострадянському просторі як виклик європейській безпеці. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/zamorozheni-konflikti-na-postradyanskomu-prostori-yak-viklik-evropeyskiy> (дата звернення: 15.06.2019).
115. Паливода В. О. Європейський досвід протидії етнічному сепаратизму: уроки для України. 2017. 19 с. URL:

http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Etnich_separatizm-3ea59.pdf (дата звернення: 30.12.2017).

116. Петерварі Н. Русини і Закарпаття. Скільки можна гратися в сепаратизм? Інформаційне агентство УНІАН. 2019. <https://www.unian.ua/politics/10684962-rusini-i-zakarpattya-skilki-mozhna-gratisya-v-separatizm.html> (дата звернення: 15.09.2019).
117. Пітер Л. Данія визнала ситуацію навколо Гренландії головною загрозою національній безпеці // BBC. 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-50623255> (дата звернення: 1.12.2019).
118. Повний текст документів, ухвалених на переговорах в Мінську // Тиждень. 2015. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/129751> (дата звернення: 12.02.2017).
119. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. 816 с.
120. Політологічний енциклопедичний словник. Київ: Генеза, 1997. 317 с.
121. Поліщук К. В. Етнонаціональний вимір конфлікту у Країні Басків : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / К. В. Поліщук; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2007. 17 с.
122. Пономарьова І., Мурза К. Специфіка сепаратистських рухів у країнах Європейського Союзу // Політичний менеджмент. 2012. Вип. 2. С. 235–243.
123. Попко В. В. Місцеве самоврядування в Королівстві Данія // Часопис Київського університету права. 2016. Вип. 4. С. 372–378.
124. Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 № 756-VII «Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основі національної безпеки України» // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2014. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1598-18> (дата звернення: 10.12.2016).

125. Приполова Л. Європейський досвід запровадження номенклатури територіальних одиниць для статистики (NUTS) та перспективи для України // Віче: громад.-політ. і теорет. журн. 2013. Вип. 12. С. 26–27.
126. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 № 2782-ХІІ // Офіційний сайт Верховної Ради України. 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/2782-12?lang=uk> (дата звернення: 12.12.2018).
127. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення: 22.12.2016).
128. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України. 1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.12.2018).
129. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави : Постанова Верховної Ради України від 20.03.2014 № 1140-VII // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2014. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1140-18> (дата звернення: 10.10.2018).
130. Про інформаційні агентства : Закон України від 28.02.1995 № 74/95-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України. 1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.12.2018).
131. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ // Офіційний сайт Верховної Ради України. 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 12.12.2018).
132. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.1998 № 75/98-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України. 1998.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.12.2018).
133. Про нас. Наша місія // Офіційний сайт EUAM Ukraine. 2014. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/our-mission/about-us/> (15.11.2018).
134. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 12.02.2018).
135. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> (дата звернення: 25.02.2018).
136. Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію) : проект Закону України, прийнятого в першому читанні 22 липня 2014 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4300%E0&skl=8 (дата звернення: 10.12.2016).
137. Про режим санкцій проти Югославії (СРЮ). Лист Департаменту валютного регулювання Національного Банку України № 13-120/327-714 від 04.02.2000 // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-714500-00> (дата звернення: 10.06.2019).
138. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження [...]» : Указ Президента України від 14.04.2014 № 405/2014 // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014> (дата звернення: 14.04.2017).
139. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України; Доктрина від 25.02.2017 № 47/2017 // Офіційний сайт Верховної

- Ради України. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (дата звернення: 12.12.2018).
140. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18> (дата звернення: 20.03.2020).
141. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України) // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=50384 (дата звернення: 11.12.2016).
142. Рада схвалила масштабні військові навчання НАТО на Яворівському полігоні. 2015. URL: <http://portal.lviv.ua/news/2015/11/12/rada-shvalila-masshtabni-viyskovyi-navchannya-nato-na-yavorivskomu-poligoni> (дата звернення: 12.11.2016).
143. Рафальський І. О. Самовизначення та сепаратизм. Питання теорії // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. 2014. Вип. 4–5. С. 78–93.
144. Рахмайлов В. В. Політичний сепаратизм як соціальний феномен сучасного світу : дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.01 / В. В. Рахмайлов; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2015. 20 с.
145. Рахмайлов В. Сепаратизм і націоналізм: проблема співвідношення // Наук.-теорет. альманах «Грані». 2014. Вип. 7. С. 88–95.
146. Рахмайлов В. В. Типологія та генеза сепаратизму в науковій літературі: до постановки проблеми // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2013. Вип. 59–60. С. 303–310.
147. Резнікова О. О., Цюкало В. Ю. Використання міжнародних форматів для врегулювання сепаратистських конфліктів. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. 2018. 21 с. URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/separatyzm-c151c.pdf> (дата звернення: 29.12.2018).

148. Ремовська О. Історії полонених. Все, що відомо про затриманих моряків. 2019. URL: <https://ua.krymr.com/a/ukrainskie-moryaki-v-rossijskom-pleny/29710928.html> (дата звернення: 9.09.2019).
149. Реформа децентралізації // Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. Урядовий портал. 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 17.08.2020).
150. Римський статут міжнародного кримінального суду. Міжнародний документ від 17.07.1998 // Офіційний сайт Верховної Ради України. 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 17.03.2020).
151. Румунія почала створення спірної угорської автономії. 2020. URL: <https://ua.112.ua/svit/rumuniia-pochala-stvorennia-spirnoi-uhorskoj-avtonomii-534465.html> (дата звернення: 29.04.2020).
152. Русини просять Росію визнати незалежність Підкарпатської Русі? 2008. URL: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?rusini_prosyat_rosiyu_viznati_nezalezhnist_pidkarpatskoji_rusi&objectId= (дата звернення: 25.12.2017 р.).
153. Савойська С. Проросійський сепаратизм як феномен мовної політики в Україні // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2014. Вип. 10. С. 211–223.
154. Савойська С. В. Мовно-політичний сепаратизм як фактор дестабілізації національної єдності українського суспільства в умовах пострадянської трансформації : монографія. Київ: Просвіта, 2011. 407 с.
155. Седляр Ю. О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика : монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 412 с.
156. Система державного управління Італійської Республіки: досвід для України / уклад. : Ю. В. Ковбасюк, С. В. Загороднюк, Л. В. Примаченко. Київ: НАДУ, 2012. 48 с.

157. Система державного управління Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії: досвід для України / уклад. П. І. Крайнік; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. Київ: НАДУ, 2011. 48 с.
158. Сірант М. М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу – правовий аспект // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. Вип. 850. С. 353–360.
159. Скумін А. Дотаційний Донбас. Чи справді регіон годує Україну? // Тиждень. 2013. Вип. 9 (277). URL: <https://tyzhden.ua/Society/73608> (дата звернення: 11.11.2016).
160. Слободчук С. Офіційна позиція: що значить оголошення Росії агресором. 2015. URL: <https://ua.112.ua/statji/ofitsiina-pozytsiia-shcho-znachyt-oholoshennia-rosii-ahresorom-181143.html> (дата звернення: 27.11.2018).
161. Сталенна Л. С. Регулювання правових відносин щодо протидії сепаратизму в Україні // Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 4 (51). С. 69–76.
162. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН. Міжнародний документ від 26.06.1945 // Офіційний сайт Верховної Ради України. 1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 7.07.2017).
163. Степико М. Т. Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. 2014. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/potencialni-zagrozi-regionalnogo-separatizmu-v-ukraini> (дата звернення: 11.03.2016).
164. Стратегія інформаційної реінтеграції Донбасу // Офіційний сайт Міністерства інформаційної політики України. 2018. 11 с. URL: <https://mip.gov.ua/files/pdf/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%81.pdf> (дата звернення: 14.02.2019).

165. США передали ЗСУ приладів нічного бачення на 5,8 мільйона доларів // Радіо Свобода. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29039200.html> (дата звернення: 14.02.2018).
166. Сьомін С. В. Сепаратизм як загроза національній безпеці України // Стратегічні пріоритети. 2014. Вип. 3 (32). С. 143–149.
167. Тарасенко Н. Чи втомився світ від України? // Україна: події, факти, коментарі. 2019. Вип. 13. С. 26–39. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2019/ukr13.pdf>. (дата звернення: 15.12.2019).
168. Тарута розвінчав міф про те, що Донбас годує Україну // Українська правда. 2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/27/7020492/> (дата звернення: 11.11.2016).
169. Теленко О. Невизнані держави сучасного світу: сутність поняття та проблема визнання // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 105. С. 314–318.
170. Теленко О. М. Ольстерська проблема в політиці Великої Британії : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / О. М. Теленко; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2006. 17 с.
171. Теленко О. М. Ольстерська проблема в політиці Великої Британії : монографія // Львів: НВФ «Українські технології», 2009. 224 с.
172. Теорія міжнародних відносин. Термінологічний словник / Гетьманчук М. П., Івахів О. С., Кукарцев О. В., Куньч З. Й., Кучма Л. О., Пасічний Р. Я., Тишкун Ю. Я., Турчин Я. Б.; за заг. ред. Гетьманчука М. П. Львів: Тріада плюс, 2011. 318 с.
173. Турчин Я., Івасечко О. Особливості співвідношення парадипломатії та сепаратизму в сучасних міжнародних процесах // Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір: теорія, практика і нові можливості : колективна монографія. Львів; Olsztyn: Національний університет «Львівська політехніка», 2018. С. 11–22.
174. У ЄС назвали каталонський референдум незаконним // BBC. 2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-41471631> (дата звернення: 5.05.2018).

175. Угода між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні). Міжнародний документ від 17.11.2014 // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012#Text (дата звернення: 15.11.2018).
176. Українська радянська енциклопедія // АН УРСР. Київ, 1963. Т. 13. 564 с.
177. Участь України у діяльності Ради Європи // Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. 2019. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/uchast-ukrayini-u-diyalnosti-radi-yevropi> (дата звернення: 25.10.2019).
178. Федунь О., Шаран О. Діяльність Організації Об'єднаних Націй щодо протидії сепаратизму в європейських державах // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2020. Вип. 30. С. 212–219.
179. Федунь О., Шаран О. Перспективи врегулювання придністровського конфлікту після президентських виборів у Молдові 2016 р. // Конфлікти на пострадянському просторі: глобальний та локальний виміри. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 13 грудня 2016 р. Львів, 2016. С. 70–72.
180. Цебенко О. Форми вияву сепаратизму: теоретико-методологічний аспект // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2014. Вип. 26. С. 44–51.
181. Цебенко О. О. Сепаратизм у країнах-членах ГУАМ: міжнародно-політичний вимір : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04/ О. О. Цебенко. Львів, 2015. 242 с.
182. Цигима А., Безп'ятчук Ж. Гагаузія: як живе і кого обирає проросійський регіон Молдови. Громадське. 2018. URL: <https://hromadske.ua/posts/hahauziia-moldova-vyboru> (дата звернення: 28.11.2016).
183. Цимбрівський Т. Інститут визнання у сучасних міжнародно-правових відносинах // Публічне право. 2012. Вип. 3 (7). С. 158–163.

184. Цирфа Ю. Європейські регіональні проекти. Самовизначення націй і майбутнє ЄС. // Віче: громад.-політ. і теорет. журн. Київ, 2013. Вип. 15 (348). С. 5–9.
185. Цюпин Б. Успіх на ірландських виборах партії Шинн Фейн, яка хоче об'єднання Ірландії. 2020. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ireland-sinn-fein-election-gains/5281357.html> (дата звернення: 10.02.2020).
186. Червінка І. Територіальний підхід до врегулювання етнополітичних сепаратистських конфліктів // Гуманітарні візії: науковий журнал. 2015. Т. 1. Вип. 2. С. 79–84.
187. Чирва Р. Інформаційна війна – зброя, страшніша за ядерну // Профспілкові вісті. 2014. Вип. 13. С. 8–9.
188. Шаран О. Брекзит як феномен сучасності // Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 25 вересня 2020 р. Львів, 2020. С. 159–161.
189. Шаран О. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму в Іспанії (на прикладі Каталонії) // Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 134 (7). С. 386–392.
190. Шаран О. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у Балканських державах // Наук.-теорет. альманах «Грані». 2019. Т. 22. Вип. 1. С. 68–77.
191. Шаран О. Особливості інформаційної війни як основного елемента гібридної війни Російської Федерації проти України // Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва. Міжн. наук. конф., м. Львів, 11 грудня 2019 р. Львів, 2019. С. 77–79.
192. Шаран О. Офіційна позиція Європейського Союзу щодо проявів сепаратизму у його державах-членах // Science and society. Proceedings of the 6th International conference. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. 2018. С. 30–33.

193. Шаран О. Перспективи визнання Каталонії як незалежної держави // *International relations review. Thematic issue. Modern trends in the international environment transformation: identities, norms and values*. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 6 червня 2018 р. Львів, 2018. С. 460–464.
194. Шаран О. Підходи Європейського Союзу до протидії гібридним загрозам з боку Російської Федерації // *Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку*. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 4–5 квітня 2019 р. Львів, 2019. С. 162–164.
195. Шаран О. Позиція Європейського Союзу щодо українсько-російського конфлікту // *Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*. Вип. 2. Луцьк: Терен, 2019. С. 335–344.
196. Шаран О. Політика Європейського Союзу щодо протидії сепаратизму // *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія міжнародні відносини*. 2018. Вип. 45. С. 176–185.
197. Шаран О. Прояви сепаратизму у Балканських державах // *Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference*. Vol. 1, м. Батумі, Грузія, 13–14 грудня 2018 р. Батумі, 2018. С. 26–28.
198. Шаран О. Референдуми про незалежність Каталонії та Шотландії як виклик міжнародній безпеці у Європі // *Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози*. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 22–23 березня 2018 р. Львів, 2018. С. 81–84.
199. Шаран О. Сепаратизм як загроза територіальній цілісності держав Західної Європи // *Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право*. Міжн.-наук. конф., м. Львів, 18 лютого 2016 р. Львів, 2016. С. 262–272.
200. Шаран О. Чинники сепаратизму у Косово // *Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право*. Міжн.-наук. конф., м. Львів, 7 березня 2017 р. Львів, 2017. С. 75–82.

201. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2003. Т. 5. 736 с.
202. Явір В. А. Основні прояви сепаратизму в сучасній Україні // Держава і право. 2014. Вип. 64. С. 391–397.
203. Яковюк І. В. Європейський регіоналізм у контексті розбудови Європейського Союзу // Державне будівництво та місцеве самоврядування. Харків: Право, 2004. Вип. 8. С. 57–68.
204. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01, 12.00.11 / І. В. Яковюк. Харків, 2014. 474 с.
205. Ярмоленко М. Сепаратистські рухи в незалежній Україні: витоки, суб'єкти та об'єкти процесу // Наукові записки: Серія «Історія». Тернопіль, 2011. Вип. 2. С. 106–111.
206. Ярошук О., Романюк В. Stop Fake 5 років: еволюція боротьби та протидії російській пропаганді в Україні. 2019. URL: <https://www.stopfake.org/uk/stopfake-5-rokiv-evolyutsiya-borotby-ta-protydyi-rosijskij-propagandi-v-ukrayini-2/> (дата звернення: 15.09.2019).
207. Abadie A., Gardeazabal J. The Economic Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country. *The American Economic Review*. 2003. Vol. 93. Iss. 1. P. 113–132.
208. Agneman G. How economic considerations shape independence aspirations: evidence from Greenland // *Political Behavior: Voting & Public Opinion*. 2019. P. 1–47.
209. Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland. 2012. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/313612/scottish_referendum_agreement.pdf (дата звернення: 15.10.2016).
210. Ahlness E. A. Nunatta Qitornai: A Party Analysis of the Rhetoric and Future of Greenlandic Separatism. 2020. URL:

- https://www.researchgate.net/publication/340661630_Nunatta_Qitornai_A_Party_Analysis_of_the_Rhetoric_and_Future_of_Greenlandic_Separatism (дата звернення: 15.06.2020).
211. Åland Islands // WorldData.Info. 2020. URL: <https://www.worlddata.info/europe/aland/index.php> (дата звернення: 04.04.2020).
212. Allies again. Silvio Berlusconi resuscitates his party's alliance with the Northern League // The Economist. 2013. URL: <http://www.economist.com/news/europe/21569451-silvio-berlusconi-resuscitates-his-partys-alliance-northern-league-allies-again?fsrc=nlw|wwp|1-10-2013|4576729|92137023|E> (дата звернення: 17.10.2016).
213. Altermatt U. Etnonacionalizam u Evropi // Svjetionik. Sarajevo, 1997. 203 str.
214. Anderson B. Imagined communities. London, New York: Verso. 2006. 160 p.
215. Armatta J. Twilight of impunity: the war crimes trial of Slobodan Milosevic. Durham, NC: Duke University Press. 2010. 560 p.
216. Arrieta Alberdi L. The Basque Country within Spain and Europe: Basque Nationalist Party Proposals during the Spanish Transition to Democracy (1975–1980). In: Bayó Belenguer S., Brady N. (eds.). Pulling Together or Pulling Apart? // Perspectives on Nationhood, Identity and Belonging in Europe. Peter Lang Ltd, International Academic Publishers. 2019. Vol. 21. P. 29–54.
217. Arrighi J.-T. «The people, year zero»: Secessionism and citizenship in Scotland and Catalonia // Ethnopolitics. 2019. Vol. 18. Iss. 3. P. 278–297.
218. Augusteijn J., Storm E. (eds.) Region and state in nineteenth-century Europe: nation-building, regional identities and separatism. Palgrave. 2012. 288 p.
219. Bambals R. European Security, Defence, and Global Role: A Year After Crimea. In: Pabriks A., Kudors A. The War in Ukraine: Lessons for Europe. The Centre for East European Policy Studies. University of Latvia Press. Riga, 2015. P. 13–39.
220. Barceló J. Batons and ballots: The effectiveness of state violence in fighting against Catalan separatism // Research and Politics. 2018. P. 1–9.

221. Bardsley D. Corsica considers independent status. 2010. URL: <http://www.thenational.ae/news/world/corsica-considers-independent-status> (дата звернення: 28.10.2017).
222. Barnard I. Toward a postmodern understanding of separatism // *Women's Studies*. 1998. Vol. 27. Iss. 6. P. 613–639.
223. Barrio A., Barberà O., Rodríguez-Teruel J. «Spain steals from us!» The «populist drift» of Catalan regionalism // *Comparative European Politics*. Vol. 16. Iss. 10. P. 993–1011.
224. Barron de I., Ordaz P., Pellicer L. How and why capital fled Catalonia // *El Pais*. 2017. URL: https://english.elpais.com/elpais/2017/10/16/inenglish/1508139705_469301.html (дата звернення: 19.10.2017).
225. Belgium population (LIVE). 2020. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/belgium-population/> (дата звернення: 29.03.2020).
226. Berg E. Parent States versus Secessionist Entities: Measuring Political Legitimacy in Cyprus, Moldova and Bosnia & Hercegovina // *Europe-Asia Studies*. 2012. Vol. 64. Iss. 7. P. 1271–1296.
227. Besier G. Keeping Boundaries – Local Self-Government, Territorial Integrity, Cultural Peculiarity, and Protection of Minorities. *Ökumenische Zusammenarbeit und Weltpolitik // Ecumenical cooperation and world politics*. 2017. Vol. 30. Iss. 2. P. 407–413.
228. Bidegain E. *Iparretarrak Histoire d'une organisation politique armée*. Gatuzain. 2007. 358 p.
229. Bieri M. Separatism in the EU // *CSS Analyses in Security Policy*. 2014. URL: <https://www.research-collection.ethz.ch/bitstream/handle/20.500.11850/88511/eth-14457-01.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 11.11.2016).
230. Boeckler S. *The South Tyrol: 75 Years of Ethnic Conflict And Peaceful Coexistence. Minorities in the Federal Republic of Yugoslavia*. Belgrade. 1995. 310 p.

231. Boettcher B., Koerner K. Regional autonomy movements in Europe – also about finances // Focus Europe. Deutsche Bank AG/London. 2017. 8 p.
232. Bordilovska O. Crisis management in Ukraine or why is there really no need for another Dayton // UA: Ukraine Analytica. 2015. Vol. 1. Iss. 1. P. 60–67.
233. Borgen C. J. From Kosovo to Catalonia: separatism and integration in Europe // Goettingen Journal of International Law. 2010. Vol. 2. Iss. 3. P. 997–1033.
234. Boyce D. G. Nationalism in Ireland. Routledge. 1995. 504 p.
235. Breen C., McDowell S., Reid G., Forsythe W. Heritage and separatism in Barcelona: the case of El Born Cultural Centre // International Journal of Heritage Studies. 2016. Vol. 22. Iss. 6. P. 1–12.
236. Brzezinski Z. Post-Communist Nationalism // Foreign Affairs. 1989. Vol. 68. Iss. 5. 15 p.
237. Burton J. W. Conflict: Resolution and Prevention (The conflict series). New York: St Martin's Press. 1990. 295 p.
238. Cabestan J.-P., Pavkovic A. (eds.) Secessionism and separatism in Europe and Asia: to have a state of one's own. Routledge. 2013. 280 p.
239. Calzada I. Metropolitanising small European stateless cityregionalised nations // Space and Polity. 2018. Vol. 22. Iss. 3. P. 342–361.
240. Caspersen N. Recognition, Status Quo or Reintegration: Engagement with de facto States // Ethnopolitics. 2018. Vol. 17. Iss. 4. P. 373–389.
241. Catalan exports hit new record in first half of 2018 with €36.6bn. 2018. URL: <https://www.catalannews.com/business/item/catalan-exports-hit-new-record-in-first-half-of-2018-with-36-6bn> (дата звернення: 23.08.2018).
242. Chu C. Regional conflicts and integration policy: lessons on separatism in Europe // Journal of Conflicts and Integration. 2017. Vol. 1. Iss. 1. P. 40–67.
243. Connolly C. K. Independence in Europe: Secession, Sovereignty, and the European Union // Duke Journal of Comparative and International Law. 2013. P. 51–105.

244. Constitution of the Italian Republic. Senato della Repubblica. 1947. URL: http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf (дата звернення: 12.06.2017).
245. Coppieters B. The EU's policies towards contested states. In: Muro D., Woertz E. (eds). *Secession and Counter-secession. An International Relations Perspective*. Barcelona: CIDOB. 2017. Iss. 12. P. 37–43.
246. Coser L. A. *The functions of social conflict*. London: Routledge. 1998. 188 p.
247. Crepaz K. 'Europe of the Regions': An Approach to Counter Separatist Tendencies? // *L'Europe en Formation*. 2016. Vol. 379. Iss. 1. P. 24–39.
248. Dahlman C., Ó Tuathail G. Bosnia's Third Space? Nationalist Separatism and International Supervision in Bosnia's Brčko District // *Geopolitics*. 2006. Iss. 11 (4). P. 651–675.
249. Dahrendorf R. Toward a Theory of Social Conflict // *The Journal of Conflict Resolution*. 1958. Vol. 2. Iss. 2. P. 170–183.
250. Dalle M. E., Serrano I. Between a principled and a consequentialist logic: theory and practice of secession in Catalonia and Scotland // *Nations and Nationalism*. Oxford. 2019. Vol. 25. Iss. 2. P. 630–651.
251. Danero Iglesias J. An Ad Hoc Nation. An Analysis of Moldovan Election Campaign Clips // *East European Politics and Societies*. 2015. Vol. 29. Iss. 4. P. 850–870.
252. Dardanelli P. Europeanization and the Unravelling of Belgium: A Comparative Analysis of Party Strategies // *Acta Politica*. 2012. Vol. 47. Iss. 2. P. 181–209.
253. De Waal T. *Uncertain Ground: Engaging with Europe's De facto States and Breakaway Territories*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace. 2018. 89 p.
254. Delledonne G., Monti M. Secessionist Impulses and the Italian Legal System: The (Non)Influence of the Secession Reference. In: Delledonne G., Martinico G. (eds.). *The Canadian Contribution to a Comparative Law of Secession*. Palgrave Macmillan, Cham. 2018. P. 185–207.

255. Denmark and Faroe Islands in constitutional clash. 2011. URL: <http://www.icenews.is/2011/07/06/denmark-and-faroe-islands-in-constitutional-clash/> (дата звернення: 10.05.2017).
256. Dennison J., Geddes A. Brexit and the Perils of ‘Europeanised’ Migration // *Journal of European Public Policy*. 2018. Vol. 2. Iss. 8. P. 1137–1153.
257. Do assembly decisions have any real value? Corsica calls on France to give an answer. 2015. URL: <http://www.nationalia.info/new/10548/do-assembly-decisions-have-any-real-value-corsica-calls-on-france-to-give-an-answer> (дата звернення: 10.06.2017).
258. Dressler W. La Corse en question(s). Questions de territoires, de pouvoir et d’identite // «Le Territoire entre l’Europe et l’Etat-Nation». Rennes. 2006. 212 p.
259. Duerr G. M. E. Secessionism and the European Union: The Future of Flanders, Scotland, and Catalonia. Lexington Books. 2015. 226 p.
260. European Security Strategy – A secure Europe in a better world // Council of the European Union. 2009. 43 p. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf> (дата звернення: 14.06.2018).
261. European Union terrorism situation and trend report // EUROPOL. 2019. 82 p.
262. Falter R. Belgium’s Peculiar Way to Federalism. In: Deprez K., Vos L. (eds) *Nationalism in Belgium*. Palgrave Macmillan, London. 1998. P. 177–197.
263. Forte F. Catalonia’s share of Spanish gross domestic product (GDP) 2006–2018. 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/327159/catalonia-s-share-of-spanish-gross-domestic-product-gdp/> (дата звернення: 11.03.2020).
264. Friis Hau M. Becoming Catalan: Narrative Cultivation of Self among Catalan Nationalists. In: Bayó Belenguer S., Brady N. (eds.). *Pulling Together or Pulling Apart? // Perspectives on Nationhood, Identity and Belonging in Europe*. Peter Lang Ltd, International Academic Publishers. 2019. Vol. 21. P. 177–202.
265. Gamper Sachse D. Ambivalences of populism: The case of Catalan independentism // *Social Science Information*. London. Vol. 57. Iss. 4. P. 573–587.

266. Ganguly R., Mucduff J. (eds.). *Ethnic Conflict and Secessionism in South and Southeast Asia: Causes, Dynamics, Solutions* // N.Y.: SAGE Publications Ltd. 2003. 282 p.
267. Garakanidze Z., Garakanidze N. Economic separatism and its detection // *Public Administration: Theory and Practice*. 2018. Iss. 1. P. 5–15.
268. Gedmin J. Beyond Crimea. What Vladimir Putin Really Wants // *World Affairs*. 2014. Vol. 177. Iss. 2. P. 8–16.
269. Giddens A. *Runaway world: how globalisation is reshaping our lives*. Profile. 2002. 104 p.
270. Gonzalez R., Clotet J. Spanish Prisoners // *The New York Times*. 2012. URL: <http://www.nytimes.com/2012/10/03/opinion/a-new-call-for-catalonias-independence.html?emc=tnt&>. (дата звернення: 10.10.2016).
271. Gotev G. Barroso: Without EU enlargement, Russia would have gobbled up Bulgaria, the Baltics. 2014. URL: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/barroso-without-eu-enlargement-russia-would-have-gobbled-up-bulgaria-the-baltics/> (дата звернення: 20.06.2018).
272. Greenland population. 2020. URL: <https://countrysometers.info/en/Greenland> (дата звернення: 04.04.2020).
273. Grydehøj A. Unravelling economic dependence and independence in relation to island sovereignty: The case of Kalaallit Nunaat (Greenland) // *Island Studies Journal*. 2020. Vol. 15. Iss. 1. P. 89–112.
274. Gurr T. R. *Minorities at Risk. A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Wash. 1993. 427 p.
275. Hartmann J. The Faroe Islands: Possible Lessons for Scotland in a New Post-Brexit Devolution Settlement // *Forthcoming in the European Law Review*. 2017. P. 1–16.
276. Hechter M. The Dynamics of Secession. *Acta Sociologica*. 1992. Vol. 35. Iss. 4. P. 267–283.
277. Hepburn E. Forging autonomy in a unitary state: The Åland Islands in Finland // *Comparative European Politics*. 2014. Iss. 12. P. 468–487.

278. Himsworth C. The Autonomy of Devolved Scotland // University of Edinburgh. School of Law. Working Paper Series. 2011. Iss. 2011/23. 43 p.
279. History of Corsica. URL: <https://www.corsica.co.uk/history> (дата звернення: 26.10.2017).
280. Hoffman F. Hybrid vs Compound War // Small Wars Journal. 2009. URL: <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/189-hoffman.pdf>. (дата звернення: 10.09.2019).
281. Holden M. Scotland's Sturgeon hints at legal move if independence vote blocked // Reuters. 2020. URL: <https://www.reuters.com/article/us-britain-scotland-idUSKBN28A0QD> (дата звернення: 30.11.2020).
282. Horowitz D. L. Ethnic Groups in Conflict. Berkeley, Los Angeles & London, University of California Press. 1985. 698 p.
283. Horowitz D. L. Patterns of ethnic separatism // Comparative Study of Society and History. 1981. Vol. 23. Iss. 2. P. 165–195.
284. Horowitz D. L. The Cracked Foundations of the Right to Secede // Journal of Democracy. 2003. Iss. 2. P. 5–17.
285. Hovgaard G., Ackrén M. Autonomy in Denmark: Greenland and the Faroe Islands // Colección Monografías CIDOB. 2017. P. 69–76.
286. HU Run-zhong A Study on the Solutions to Ethnic Separatism in Multiethnic Countries // Academic Exploration. 2011. P. 9–14.
287. Jenkins D. T. Congregationalism. Protestant movement // Encyclopædia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Congregationalism> (дата звернення: 20.10.2019).
288. Karagiannis E. The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals // Contemporary Security Policy. 2014. Vol. 35. Iss. 3. P. 400–420.
289. Keating M. Brexit and Devolution in the United Kingdom // Politics and Governance. 2017. Vol. 5. Iss. 2. P. 1–3.

290. Kjærgaard K. Religious Education, Identity and Nation Building – the Case of Greenland in *Nordidactica // Journal of Humanities and Social Science Education*. 2015. P. 114–130.
291. Klein O., Bouchat P., Azzi A., Luminet O. Principled Disagreements: Adhesion to Intergroup Justice Standards in the Context of the Belgian Linguistic Conflict // *Psychol Belg*. 2017. Vol. 57. Iss. 3. P. 13–31.
292. Kolstø P., Paukovic D. The Short and Brutish Life of Republika Serbska Krajina: Failure of a De Facto State // *Formerly Global Review of Ethnopolitics*. 2014. Vol. 13. Iss. 4. P. 309–327.
293. Kurt S. Historical Region of Transylvania. In: Yürür P., Özkan A. (eds.) *Conflict Areas in the Balkans*. 2020. P. 163 – 181.
294. *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych / Red. nauk. Czesław Mojsiewicz*. Wrocław. 2000.
295. Lipset S. M., and Rokkan S. *Cleavage structures, party systems, and voter alignments: An introduction*. New York: The Free Press. 1967.
296. Macko K. The Effect of Franco in the Basque Nation // *Pell Scholars and Senior Theses*. 2011. P. 1–39.
297. Major M. The Relations Between Denmark, Greenland and the Faroe Islands. A Model with Future to Challenge Secessionism? In: López-Basaguren A., Escajedo San-Epifanio L. (eds). *Claims for Secession and Federalism*. Springer. 2019. P. 233–245.
298. Malaysia Airlines MH-17 shot down: top 5 deadliest attacks on airliners. *Financial express*. 2014. URL: <https://www.financialexpress.com/archive/malaysia-airlines-mh17-shot-down-top-5-deadliest-attacks-on-airliners/1271130/> (дата звернення: 12.12.2019).
299. Marks G. Structural policy and Multi-level governance in the EC. In: Cafruny A., Rosenthal G. (eds.) *The State of the European Community*. 1993. New York: Lynne Rienner. P. 391–410.
300. McConaghy K. *Scotland and Separatism: Reverberations of the Scottish Independence Referendum on Separatist Politics*. St Andrews: University of

- St Andrews, Handa Centre for the Study of Terrorism and Political Violence. 2015. 19 p.
301. McGarry J. (Ed.), O'Leary B. (Ed.). *The Politics of Ethnic Conflict Regulation*. London: Routledge. 1993. 336 p.
302. Military and civilian missions and operations// Official website of the European Union. 2019. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/430/military-and-civilian-missions-and-operations_en (дата звернення: 5.03.2019).
303. Minakov M. On the extreme periphery. The status of post-Soviet non-recognised states in the world-system. In: Minakov M., Sasse Gw., Isachenko D. (eds.). *Secessionisms in Europe: societies, political systems and international order under stress*. *Ideology and Politics Journal*. 2019. Iss. 1 (12). P. 39–72.
304. Moldova's new president calls for Russian troops to withdraw from territory // BBC. 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-55135213> (дата звернення: 30.11.2020).
305. Muro D., Vlaskamp M. How do prospects of EU membership influence support for secession? A survey experiment in Catalonia and Scotland // *West European Politics*. 2016. Vol. 39. Iss. 6. P. 1115–1138.
306. Narotzky S. Evidence struggles: Legality, Legitimacy, and Social Mobilizations in the Catalan Political Conflict // *Indiana Journal of Global Legal Studies*. Bloomington. 2019. Vol. 26. Iss. 1. P. 31–60.
307. NATO/WEU Operation Sharp Guard. IFOR Final Factsheet. 1996. URL: <https://www.nato.int/ifor/general/shrp-grd.htm> (дата звернення: 20.12.2018).
308. Pabriks A., Kudors A. Conclusion: Lessons for Europe. In: Pabriks A., Kudors A. *The War in Ukraine: Lessons for Europe*. The Centre for East European Policy Studies. University of Latvia Press. Riga, 2015. P. 175–178.
309. Parsons T. *The system of modern societies*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall. 1971. 152 p.
310. Popsoi M. Transnistria: Change of Leadership, But Not Policy // *Eurasia Daily Monitor*. 2016. Vol. 13. Iss. 198.

311. Population of Belgium 2009–2019, by region (in millions). 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/517196/population-of-belgium-by-region/> (дата звернення: 30.10.2019).
312. Portela C., Orbie J. Sanctions under the EU Generalised System of Preferences and foreign policy: coherence by accident? // *Contemporary Politics*. 2014. Iss. 20 (1). P. 63–76.
313. Resolution 1160 (1998). Adopted by the Security Council at its 3868th meeting, on 31 March 1998 // United Nations Security Council. 1998. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1160> (15.04.2019).
314. Resolution 1345 (2001). Adopted by the Security Council at its 4301st meeting, on 21 March 2001 // United Nations Security Council. 2001. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1345> (дата звернення: 7.04.2019).
315. Resolution 743 (1992). Adopted by the Security Council at its 3049th meeting, on 12 February 1992 // United Nations Security Council. 1992 URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743> (дата звернення: 11.05.2019).
316. Resolution adopted by the General Assembly on 13 June 2018 A/72/L.58. Complete and unconditional withdrawal of foreign military forces from the territory of the Republic of Moldova // United Nations Official Document. 2018. URL: <https://undocs.org/en/A/72/L.58> (дата звернення: 15.12.2018).
317. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2016 [on the report of the Third Committee (A/71/484/Add.3)]. 71/205. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine) // United Nations Official Document. 2016. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/71/205 (дата звернення: 19.03.2020).
318. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2017 (A/RES/72/190). Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine // United Nations Digital Library. 2017. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1327572> (дата звернення: 19.03.2020).

319. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 68/262. Territorial integrity of Ukraine // United Nations Official Document. 2014. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262 (дата звернення: 11.12.2018).
320. Resolution adopted by the Security Council on 10 June 1999 1244 // United Nations Mission in Kosovo. 1999. URL: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf (дата звернення: 11.12.2018).
321. Résultats définitifs Nouvelle-Calédonie. Haut-commissariat de la République en Nouvelle-Calédonie. 2018. URL: <http://www.nouvelle-caledonie.gouv.fr/content/download/5127/39664/file/R%C3%A9f%C3%A9rendum%202018%20-%20R%C3%A9sultats%20consolid%C3%A9s%20synth%C3%A8se%20-%20Suffrages%20V07%2011%202018.pdf> (дата звернення: 7.11.2018).
322. Résultats définitifs Référendum du 4 octobre 2020 Nouvelle-Calédonie. Haut-commissariat de la République en Nouvelle-Calédonie. 2020. URL: <http://www.nouvelle-caledonie.gouv.fr/content/download/6849/53341/file/R%C3%A9f%C3%A9rendum%20du%204%20octobre%202020%20-%20R%C3%A9sultat%20d%C3%A9finitifs.pdf> (дата звернення: 5.10.2020).
323. Results of the parliamentary elections in Italy on March 4th, 2018. 2018. URL: <https://www.statista.com/statistics/813006/results-of-parliamentary-elections-in-italy/> (дата звернення: 7.03.2018).
324. Rettman A. Question marks over the future of Spain. Separatism – making Europe stronger? // EUobserver Magazine. Regions & Cities. 2014. P. 18–19.
325. Rogstad A. The Next Crimea? Getting Russia's Transnistria Policy Right // Problems of Post-Communism. 2018. Vol. 65. Iss. 1. P. 49–64.
326. Rokkan S., and Urwin D. W. Economy, Territory, Identity: Politics of West European Peripheries. London: Sage. 1983. 218 p.

327. Scharf M. P. Musical Chairs: The Dissolution of States and Membership in the United Nations // *Cornell International Law Journal*. Vol. 28. Iss. 1. Art. 2. P. 28–69.
328. Sharan O. Episteme of separatism in the political science // *Evropský politický a právní diskurz*. 2021. Vol. 8. Iss. 1. P. 141–147.
329. Sharan O. Effectiveness of national mechanisms of suppression of separatism in the member states of the European Union (case study of Belgium, France and Spain) // *Global Studies Review*. 2020. Vol. 1. Iss. 3. P. 35–46.
330. Sharan O. Ideas of «Greater» states as one of the main causes of separatism and irredentism in Europe // *Experts on: Bulletin № 01. «Coordination Center of International Dialogue Ukraine-EU»*. Lviv. 2020. P. 24–25.
331. Sharan O. Information warfare as an integral part of Russia's hybrid warfare against Ukraine: mechanisms of conducting the war and counteracting it // *Wojna – konflikt – spór. Obszary rywalizacji w przestrzeni międzynarodowej*. Olsztyn; Lwów, 2020. Tom 1. P. 182–194.
332. Sharan O. Separatist tendencies in Catalonia // *The 3rd International youth conference – Perspectives of science and education* (July 6, 2018) SLOVO\WORD, New York, USA. 2018. P. 353–358.
333. Sharan O. Separatism in the member states of the European Union: common and distinctive features // «Україна – Българія – Европейски Съюз: съвременно състояние и перспективи». Міжн. наук. конф., м. Варна, Болгарія, 15–22 вересня 2018 р. Варна, 2018. С. 217–221.
334. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy // *Official Website of the European Union*. 2016. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (дата звернення: 15.06.2018).
335. Siroky D., Cuffe J. Lost Autonomy, Nationalism and Separatism // *Comparative Political Studies*. 2015. Vol. 48. Iss. 1. P. 3–34.

336. Smith A. D. Nationalism and Modernism, London and New York, Routledge. 1998. 288 p.
337. Smith A. D. Nationalism: theory, ideology, history. Key Concepts – Polity Press. 2010. 209 p.
338. Smith A. D. Towards a theory of ethnic separatism // Ethnic and Racial Studies. 1979. Vol. 2. Iss. 1. P. 21–37.
339. Sorens J. Secessionism: Identity, Interest, and Strategy. Montreal Quebec: McGill-Queen's University Press. 2012. 240 p.
340. Stein M. Federal political systems and federal societies // World Politics. 1968. Vol. 20. Iss. 4. P. 721–747.
341. Sturm R. Developing autonomy: are there alternatives to secession? In: Abels G., Battke J. (eds.). Regional Governance in the EU // New Horizons in European Politics series. Cheltenham/Northampton: Edward Elgar. 2019. P. 72–87.
342. Subotić M. R., Mitrović M. Hybrid nature of extremism: Cohesive characteristics of ethno-nationalism and religious extremism as generators of Balkan insecurity // Vojno delo. 2018. Vol. 1/18. Iss. 1. P. 22–33.
343. Suksi M. The Åland Islands as a continued asymmetrical feature of Finnish governance – With some convoluted tendencies of resymmetrisation. Federalism beyond Federations Asymmetry and Processes of Resymmetrisation in Europe. In: F. Requejo, N. Klaus-Jürgen (eds.). Federalism beyond Federations. Asymmetry and Processes of Resymmetrisation in Europe. 2010. London: Routledge. 298 p.
344. Tatalović S. The policies of protection of national minorities in the Republic of Croatia. English translation R. Jakešević, M. Radenović. Split: Stina. 2008. 170 p.
345. Territorial integrity of Ukraine. Canada, Costa Rica, Germany, Lithuania, Poland and Ukraine: draft resolution // United Nations General Assembly. 2014. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/68/L.39 (дата звернення: 19.03.2020).].
346. The Committee of the Regions' White Paper on multilevel governance // Publications Office of the European Union. 2009. URL:

- <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3cba79fd-2fcd-4fc4-94b9-677bbc53916b/language-en> (дата звернення: 10.09.2017).
347. The Constitutional Court Delivered a Judgment on the Neutrality of Moldova. 2017. URL: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=613&l=ro?tip=hotariri&docid=613&l=ro> (дата звернення: 15.05.2017) (дата звернення:20.04.2018).
348. The Greenland-Danish Self-Government Commission's Report on Self-Government in Greenland. Executive Summary. 2008. URL: <http://www.arcticgovernance.org/the-greenland-danish-self-government-commissions-report-on-self-government-in-greeland.4633171-137746.html> (дата звернення: 12.05.2017).
349. Topdahl R. C. Oil can turn the Faroe Islands into the new Kuwait. 2012. URL: <http://www.aftenbladet.no/energi/aenergy/Oil-can-turn-the-Faroe-Islands-into-the-new-Kuwait-3016019.html#.U0hA4v3BaPk> (дата звернення: 14.05.2017).
350. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 // Official Journal of the European Union. 2007. 271 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN> (дата звернення: 15.05.2018.).
351. Treaty of Peace Between The Allied and Associated Powers and Hungary And Protocol and Declaration, Signed at Trianon June 4, 1920. URL: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Trianon (дата звернення: 10.02.2018).
352. Treaty on European Union // Official Website of the European Union. 1992. 260 p. URL: https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (дата звернення: 10.05.2018).
353. Ukrainian Helsinki Human Rights Union Reported Major Trend of Human Rights Violation in Ukraine during 2014 // Ukrainian Helsinki Human Rights Union. 2014. URL: <https://helsinki.org.ua/en/articles/ukrainian-helsinki-human->

- rights-union-reported-major-trend-of-human-rights-violation-in-ukraine-during-2014/ (дата звернення: 12.12.2019).
354. UN Security Council Working Methods. The Veto. Security Council Report. 2020. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/un-security-council-working-methods/the-veto.php> (дата звернення: 7.03.2020).
355. United Nations Confidence Restoration Operation UNCRO // The United Nations Department of Public Information. URL: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/uncro.htm> (дата звернення: 17.12.2018).
356. Vahl M., Emerson M. Moldova and the Transnistrian conflict // Journal on ethnopolitics and minority issues in Europe. 2004. Iss. 1. P. 1–29.
357. Vervaeke L. Belgium: Wallonia on the way to renaissance. 2013. URL: <http://www.voxeurop.eu/en/content/article/3277671-wallonia-way-renaissance> (дата звернення: 12.09.2016).
358. Visoka G. Peace figuration after international intervention: intentions, events and consequences of liberal peacebuilding. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge. 2016. 208 p.
359. Wencker T. M. An ever more divided Union? Contemporary separatism in the European Union: a comparative case study of Scotland, Catalonia and Flanders. MA Thesis. European Union Studies. Leiden University. 2014. 80 p.
360. Wennecke C. W., Becker Jacobsen R., Ren C. Motivations for Indigenous island entrepreneurship: Entrepreneurs and behavioral economics in Greenland // Island Studies Journal. 2019. Vol. 14. Iss. 2. P. 43–60.
361. What is the Partit Occitan? 2009. URL: <http://partitoccitan.org/archivas/rubrique38.html?lang=en> (дата звернення: 22.09.2017).
362. Williams C. H. Ethnic separatism in Western Europe // Tijdschrift voor Econ. en Soc. Geografie 71. 1980. Nr. 3. P. 142–158.
363. Wilson A. Ukraine Crisis: What It Means for the West. Yale University Press: New Haven and London. 2014. 236 p.

364. Wilson G. Crimea: Some Observations on Secession and Intervention in Partial Response to Müllerson and Tolstykh // *Chinese Journal of International Law*. 2015. Iss. 14. P. 217–223.
365. Wilson R. A new paradigm in The Northern Ireland experience of conflict and agreement. Manchester University Press. 2018. 240 p.
366. Wilson-Daily A. E., Kemmelmeier M. Youth perceptions of voting participation in the midst of Catalonia's active struggle for independence // *Youth & Society*. 2019. P. 1–28.
367. Wirth L. Types of nationalism // *AJS*. 1936. Vol. 41. Iss. 6. P. 723–737.
368. Zariski R. Ethnic extremism among ethnoterritorial minorities in Western Europe: dimensions, causes, and institutional responses // *Journal of Comparative Politics*. 1989. P. 253–272.
369. Zhdanova M., Orlova D. Computational Propaganda in Ukraine: Caught Between External Threats and Internal Challenges // Working Paper № 2017.9. University of Oxford. 2017. 27 p.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Шаран О. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму в Іспанії (на прикладі Каталонії) // Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 134 (7). С. 386–392.
2. Шаран О. Політика Європейського Союзу щодо протидії сепаратизму // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія міжнародні відносини. 2018. Вип. 45. С. 176–185.
3. Шаран О. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у Балканських державах // Наук.-теорет. альманах «Грані». 2019. Т. 22, Вип. 1. С. 68–77.
4. Федунь О., Шаран О. Діяльність Організації Об'єднаних Націй щодо протидії сепаратизму в європейських державах // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії (особистий внесок: 50 % статті, визначено поняття національних і міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму, проаналізовано особливості їх застосування в окремих державах Європи). 2020. Вип. 30. С. 212–219.
5. Sharan O. Episteme of separatism in the political science // Evropský politický a právní diskurz. 2021. Vol. 8. Iss. 1. P. 141–147.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Шаран О. Сепаратизм як загроза територіальній цілісності держав Західної Європи // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право. Міжн.-наук. конф., м. Львів, 18 лютого 2016 р. Львів, 2016. С. 262–272.
7. Федунь О., Шаран О. Перспективи врегулювання придністровського конфлікту після президентських виборів у Молдові 2016 р. // Конфлікти на пострадянському просторі: глобальний та локальний виміри. Міжн. наук.-

практ. конф., м. Львів, 13 грудня 2016 р. (*особистий внесок*: 50 % тез, проаналізовано чинники та наслідки проявів сепаратизму в Придністров'ї, розкрито механізм діалогу в багатосторонньому форматі з врегулювання придністровського конфлікту 2016 року). Львів, 2016. С. 70–72.

8. Шаран О. Чинники сепаратизму у Косово // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право. Міжн.-наук. конф., м. Львів, 7 березня 2017 р. Львів, 2017. С. 75–82.

9. Шаран О. Референдуми про незалежність Каталонії та Шотландії як виклик міжнародній безпеці у Європі // Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 22–23 березня 2018 р. Львів, 2018. С. 81–84.

10. Шаран О. Перспективи визнання Каталонії як незалежної держави // International relations review. Thematic issue. Modern trends in the international environment transformation: identities, norms and values. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 6 червня 2018 р. Львів, 2018. С. 460–464.

11. Sharan O. Separatist tendencies in Catalonia // The 3rd International youth conference – Perspectives of science and education (July 6, 2018) SLOVO\WORD, New York, USA. 2018. P. 353–358.

12. Шаран О. Офіційна позиція Європейського Союзу щодо проявів сепаратизму у його державах-членах // Science and society. Proceedings of the 6th International conference. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. 2018. С. 30–33.

13. Sharan O. Separatism in the member states of the European Union: common and distinctive features // «Україна – Бельгія – Європейський Союз: сучасне становище і перспективи». Міжн. наук. конф., м. Варна, Болгарія, 15–22 вересня 2018 р. Варна, 2018. С. 217–221.

14. Шаран О. Прояви сепаратизму у Балканських державах // Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. Vol. 1, м. Батумі, Грузія, 13–14 грудня 2018 р. Батумі, 2018. С. 26–28.

15. Шаран О. Позиція Європейського Союзу щодо українсько-російського конфлікту // Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Вип. 2. Луцьк: Терен, 2019. С. 335–344.

16. Шаран О. Підходи Європейського Союзу до протидії гібридним загрозам з боку Російської Федерації // Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 4–5 квітня 2019 р. Львів, 2019. С. 162–164.

17. Шаран О. Особливості інформаційної війни як основного елемента гібридної війни Російської Федерації проти України // Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 11 грудня 2019 р. Львів, 2019. С. 77–79.

18. Sharan O. Ideas of «Greater» states as one of the main causes of separatism and irredentism in Europe // Experts on: Bulletin № 01, м. Львів, 25 січня 2020 р. Львів, 2020. С. 24–25.

19. Sharan O. Information warfare as an integral part of Russia's hybrid warfare against Ukraine: mechanisms of conducting the war and counteracting it // Wojna – konflikt – spór. Obszary rywalizacji w przestrzeni międzynarodowej. Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie, Olsztyn; Lwów, 2020. Tom 1. P. 182–194.

20. Sharan O. Effectiveness of national mechanisms of suppression of separatism in the member states of the European Union (case study of Belgium, France and Spain) // Global Studies Review. 2020. Vol. 1. Iss. 3. P. 35–46.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. IV щорічна міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, Україна, 18 лют. 2016 р., очна форма участі).

2. Міжнародна науково-практична конференція «Конфлікти на пострадянському просторі: глобальний та локальний виміри» (м. Львів, Україна, 13 груд. 2016 р., очна форма участі).

3. VII щорічна міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, Україна, 7 берез. 2017 р., очна форма участі).

4. Міжнародна наукова конференція «Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози» (м. Львів, Україна, 22–23 берез. 2018 р., очна форма участі).

5. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тренди трансформації міжнародного середовища: ідентичності, норми, цінності» (м. Львів, Україна, 6 черв. 2018 р., очна форма участі).

6. III міжнародна конференція для молоді «Perspectives of science and education» (м. Нью-Йорк, США, 6 лип. 2018 р., заочна форма участі).

7. VI міжнародна конференція «Science and society» (м. Гамільтон, Канада, 3 серп. 2018 р., заочна форма участі).

8. VI міжнародна наукова конференція «Україна – Българиa – Европейски Съюз: съвременно състояние и перспективи» (м. Варна, Българиa, 15–22 верес. 2018 р., заочна форма участі).

9. I міжнародна наукова конференція «Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness» (м. Батумі, Грузія, 13–14 груд. 2018 р., заочна форма участі).

10. Міжнародна науково-практична конференція «Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку» (м. Львів, Україна, 4–5 квіт. 2019 р., очна форма участі).

11. XXIII Міжнародна наукова конференція «Nacionalne manjine, migracije i sigurnost» (о. Бріуні, Хорватія, 9–12.05.2019 р., очна форма участі).

12. Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва» (м. Львів, Україна, 11.12.2019 р., очна форма участі).